

T.C
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
DERNEKLER DAİRESİ BAŞKANLIĞI

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE KALKINMA
(YETERLİLİK TEZİ)

ÖZER KAYA

ANKARA
ŞUBAT, 2008

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
GİRİŞ	iv
KISALTMALAR.....	v
BİRİNCİ BÖLÜM	1
SİVİL TOPLUM, KAVRAM VE TARİHSEL GELİŞİM.....	1
1.1.SİVİL TOPLUM VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI	1
1.1.1. Sivil Toplum	1
1.1.1.1. Tanım.....	1
1.1.1.2. Sivil Toplum Kavramının Tarihsel Arka Planı	2
1.1.1.2.1. JEAN BODİN	4
1.1.1.2.2. TOPLUMSAL SÖZLEŞME KURAMCILARI: THOMAS HOBBS, JOHN LOCKE, JEAN JASCQUES ROUSSEAU.....	6
1.1.1.2.3. EDMUND BURKE	8
1.1.1.2.4. JOHANN GOTTLIEP FICHTE	10
1.1.1.2.5. GEORG WILHELM FRIEDRICH HEGEL	12
1.1.1.2.6. KARL MARX.....	15
1.1.1.2.7. ANTONİO GRAMSCI	15
1.1.2 Sivil Toplum Kavramının Yeni İçeriği	16
1.1.3. Ara Değerlendirme.....	20
1.1.4. Sivil Toplum Kuruluşları	20
1.1.5. Günümüzde Sivil Toplum Kuruluşları.....	23
1.1.6. Sivil Toplum Kuruluşlarının Sınıflandırılmaları:	25
İKİNCİ BÖLÜM.....	27
KALKINMA İKTİSADİ, KAVRAM VE TARİHSEL GELİŞİMİ	27
2.1. KALKINMANIN KAVRAMININ ANABİLİMSEL TARİHİ	27
2.2. KALKINMANIN KAVRAMSAL KÖKENLERİ	34
2.2.1 Büyüme-Yapısal Değişme-Kalkınma	34
2.2.2 Modernleşme-Sanayileşme-Kalkınma	38
2.3. ARA DEĞERLENDİRME	47
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	49
KALKINMA İKTİSADİ VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI.....	49
3.1. KALKINMA ANLAYIŞINDAKİ DEĞİŞİM VE STK'LARIN ROLÜ	49
3.2. STK'LARIN SOSYAL KALKINMADAKİ TEMEL İŞLEVLERİ	52

3.2.1. Eğitim ve Sağlık Hizmetleri ile Sosyal Yardımlarda STK'ların işlevleri .	55
3.2.2 Tarihi-Kültürel Değerlerin Korunmasında ve İyileştirilmesinde STK'ların İşlevleri:.....	60
3.2.3. Çevre Değerlerinin Korunmasında STK'ların İşlevleri.....	61
3.2.4. STK'ların Çalışma Hayatı ve İstihdama Yönelik İşlevleri.....	61
3.2.5. STK'ların Diğer İşlevleri	65
3.3. ARA DEĞERLENDİRME	65
3.3.1. Birinci Nesil: Kurtarma ve Refah Faaliyetleri:.....	65
3.3.2. İkinci Nesil: Küçük ölçekli, Öz Güvene Dayalı Yerel Kalkınma:	66
3.3.3. Üçüncü Nesil: Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri:.....	66
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	68
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ KALKINMA ETKİNLİKLERİ.....	68
4.1. DÜNYANIN ÇEŞİTLİ ÜLKELERİNDEN ÖRNEK STK FAALİYETLERİ	68
4.1.1 Pakistan Orangi Pilot Projesi (OPP) Orangi:	68
4.1.2. Zimbabve Kırsal Kalkınma Birlikleri Teşkilatı-ORAP	69
4.1.3. Hindistan-İş Sahibi Kadınlar Birliği (SEWA):.....	70
4.1.4. Jübile 2000 Kampanyası.....	72
4.2. TÜRKİYE'DE KALKINMAYA YÖNELİK ÖRNEK STK FAALİYETLERİ	73
4.2.1 Anadolu Kalkınma Vakfı (AKV)	73
4.2.1.1 Anadolu Kalkınma Vakfı ve Marmara Depremi:	74
4.2.1.2. Anadolu Kalkınma Vakfı ve Kuzey Irak'lı Sığınmacılar:	75
4.2.1.3. Boşnak ve Kosovalı Sığınmacılar:	75
4.2.1.4. Güneydoğuda Yeniden Yerleşim ve AKV:	75
4.2.2. Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneği (SÜRKAL).....	76
4.2.2.1. SÜRKAL ve Kars Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma Projesi:	77
4.2.3. Deniz Feneri Derneği	78
4.3. SİVİL TOPLUM VE GRİ ALAN TARTIŞMASI.....	81
4.4. TÜRKİYE GERÇEĞİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI.....	82
4.4.1. TÜRKİYEDE SİVİL TOPLUMUN POTANSİYEL GÜCÜ.....	84
4.4.2. Çağa Uygun Yeni Bir Kurum: Sivil Toplum Koordinasyon Kurumu	85
SONUÇ	88
KAYNAKÇA.....	90

GİRİŞ

Tarihsel geçmişi Aristoteles'e (M.Ö. 384–322) kadar uzanan sivil toplum kavramı, dünyada yaşanan toplumsal gelişmelere paralel olarak gelişim göstermiş ve bu gün toplum hayatını her yönüyle etkileyen sivil toplum kuruluşları olarak karşımıza çıkmıştır. Çalışmamızda sivil toplum kuruluşlarının, sosyo ekonomik ve kültürel kalkınmadaki rollerini, sivil toplum anlayışıyla beraber kalkınma anlayışındaki tarihsel dönüşümler paralelinde inceledik. Bu amaçla takip ettiğimiz sistematikte önce sivil toplum kavramı ve sivil toplum kuruluşları kavramının tarihsel arka planını inceledik. İkinci bölümde kalkınma kavramı ve kalkınma anlayışındaki değişimleri ele aldık. Üçüncü bölümde “kalkınma” ile olan ilişkileri noktasında değerlendirdiğimiz sivil toplum kuruluşlarının kalkınmaya yönelik etkinliklerini dünya ölçeğinde ve ülkemiz gerçeğinde örnekleriyle inceledik. Yürüttüğümüz çalışma paralelinde ülkemizde, sivil toplumun potansiyel gücünden daha etkin bir şekilde yararlanılabilmesine imkân vereceğini düşündüğümüz “kurumsal bir öneri” de bulduk.

Çalışmamızın sivil toplum kuruluşları ile ilgili daha güzel ve yeni çalışmalara vesile olmasını dileriz...

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİDS	: Acquired İmmune Deficiency Syndrome
ATO	: Ankara Ticaret Odası
AKV	: Anadolu Kalkınma Vakfı
BVGM	: Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü
CARE	: Cooperative For American Relief Everyvwhere
CRS	: Catholic Relief Services
ÇEKÜL	: Çevre Ve Kültür Değerlerini Koruma Ve Tanıtma Vakfı
FAO	: Food And Agriculture Organisation
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
HDK	: Hükümet Dışı Kuruluşlar
ICCROM	: International Centre For The Study Of The
IMF	: International Money Fund
İBDDB	: İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı
KÜMİD	: Kültürel Mirasın Dostları Derneği
KBGV	: Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı
NGO	: Non-Government Organisation
NGDO	: Nongovermantel Development Organization
OPP	: Orangi Pilot Projesi
ORAP	: The Organization Of Rural Associations For Progress
OXFAM	: Oxford Committee For Famine Relief Preservation And Restoration Of Cultural Property

- PVO** : Private Voluntary Organization
- STK** : Sivil Toplum Kuruluşları
- SEWA** : Self-Employed Women's Association
- SÜRKAL** : Sürdürülebilir Kırsal Ve Kentsel Kalkınma Derneği
- S.S.C.B** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- TKB** : Tarihi Kentler Birliği
- TTV** : Türk Tarih Vakfı
- UNESCO** : United Nations Educational, Scientific And Cultural Organization
- YGK** : Yerel Gönüllü Kuruluş

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM, KAVRAM VE TARİHSEL GELİŞİM

1.1.SİVİL TOLUM VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

1.1.1. Sivil Toplum

1.1.1.1. Tanım

Son zamanlarda, medya organlarında, siyasi söylemlerde hatta gündelik konuşmalarda sıkça rastladığımız sivil toplum kavramı çok çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlara şöyle örnekler verilebilir:

“Sivil Toplum,devlet ile ekonomi ve aile arasında kalan sivil toplumsal sorunları çözmeye dönük bir kamusal tartışma alanı ve bu tartışmanın yaşama geçirildiği örgütsel etkinliktir”¹

“insanların ortak çıkarlarını artırmak için bir araya geldikleri aile, devlet ve piyasanın dışında kalan alan...”²

“Sivil toplum örgütlü sosyal yaşamın gönüllü, kendi kendini üreten, kendi kendini destekleyen, devletten özerk olup bir yasal düzen ya da ortak kurallarla bağlı olan alanıdır... Sivil toplum özel alan ve devlet arasında duran aracı bir varlıktır”³

Liberal demokrasinin önde gelen temsilcilerinden olan Larry Diamondın yaptığı bu tanım ülkemizdeki literatür de dahil sıkça atıfta bulunulan bir tanım olması ve sivil toplumu devlet ve özel alanın yanında üçüncü ve ayrı bir alan olarak tanımlaması bakımından oldukça önemlidir.⁴

Yine sıkça atıfta bulunulan bir diğer sivil toplum tanımı da John Keane ye ait tanımdır:

¹ Keyman, E Fuat; “Türkiyede Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlıklar İçinde bir Vaha” STGM 2006 Ankara, s.15

² Sivil Toplumun tanımı, Sivil Toplum Endeksi Projesi, www.step.org.tr

³ Odabaşı, Funda; “Sivil Toplum” 2005 İstanbul, s.45-46 Funda Odabaşı'nın kitabında yer verdiği alıntı.

⁴ A.g.e. s.46

“Sivil toplum... Şiddet karşıtı, kendi kendine örgütlenen, kendi kendini değerlendiren ve yansıtan ve hem birbirleriye hem de onların eylemlerini “çerçeveleyen”, sınırlayan ve mümkün kılan devlet kurumlarıyla sürekli bir gerilim içerisinde olma eğiliminde bulunan yasal koruma altındaki devlet dışı kurumların karmaşık ve dinamik bir topluluğunu hem tanımlayan hem de tasavvur eden bir ideal tip kategorisidir”⁵

Bu tanımda sivil toplumun mevcut durumu, olumlu ve olumsuz yanlarının farkında olarak algılamada ve Max Weber’in tanımını yaptığı ideale ulaşmada önemli bir araç olarak anlamlandırması çok önemlidir.⁶

Siyasi, kültürel, iktisadi ve sosyal açılardan ele alınarak çok farklı boyutlarda değerlendirilebilecek olan sivil toplum kavramını daha iyi anlayabilmek için bu kavramın doğuşunu ve gelişim sürecini incelemek gerekir.

1.1.1.2. Sivil Toplum Kavramının Tarihsel Arka Planı ⁷

“Sivil toplum çerçevesindeki tartışmaların tarihini eski Yunana kadar götürmek mümkündür.”-Sivil Toplum” kavramı ilk kez Aristoteles’te karşımıza çıkar. Aristoteles’in insanlar için en uygun yönetim biçimi olarak gördüğü “politike koinonia” yasalarla belirlenmiş kurallar sistemi içinde özgür ve eşit yurttaşların siyasal toplumu yani polistir. Bu kavram daha sonra Latinceye “Societas Civilis” olarak aktarılmıştır. Bu kavramın ayırt edici özelliği devlet ya da siyasal toplumdan ayrı ve ona karşıt bir sivil toplumu tanımlamıyor olmasıdır. Sivil olanla siyasal olanın ayrımının henüz olmadığı bu anlayışta sivil toplum devlet ve siyasal toplumla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Kavramın bu günkü modern dünyada kazandığı anlam itibarıyla kullanımın ise Batı’da onikinci yüzyıl ile ondokuzuncu yüzyıl arasında yaşanan değişim ve dönüşümlerin sonuncu olduğu söylenebilir. Şerif Mardin’in açıklamasına göre, feodal Batı toplumları onikinci yüzyıldan itibaren şehir hayatının, yani ticaretin ve

⁵ A.g.e, s. 46

⁶ A.g.e, s.46

⁷ Bu bölüm Funda Odabaşı’nın “Sivil Toplum” kitabında ikincil kaynaklardan yararlanarak hazırladığı bölümden alınmıştır, s.13- 39.

özellikle tarım aletleri üreten el sanatlarının canlanmasına sahne olmuştur.⁸ Şehirli soylular sınıfının şehir hayatına müdahale etmemesi, şehirlerin kendi savunma birliklerini örgütleyebilmeleri, hukuk kurallarının şehir duvarları içinde şehrin tayin ettiği şekilde işleyebilmesi ve kendi mahkemelerini kurabilmeleri gibi haklar istemiş ve zaman içerisinde bunları elde etmişlerdir. Bu aşamada ortaya çıkan şehir özgürlükleri, Batı tarihsel gelişiminin en önemli özelliklerinden birini oluşturur. Batı toplumlarında burjuvazi, şehir hayatına tanınan bu hak ve özgürlükler temelinde oluşup gelişmiş; süreç içerisinde burjuvazinin güçlenmesi sonucu toplumsal sınıfların ortaya çıkması, sivil toplum düşüncesinin hızlı gelişmesine katkıda bulunmuştur.1789 Fransız Devrimi ile İnsan Hakları Bildirisi'nin yayınlanması ise bu gelişimi hızlandırmıştır. Çünkü bilindiği gibi 1789 Fransız Devrimi ile birlikte sivil toplum ile devlet arasında bireyin konuşma, düşünme, inanç özgürlüğü ve mülk edinme hakkı gibi haklarının bireysel özgürlük için vazgeçilmez haklar olduğu tescil edilmiştir.

Kaleağası'nın belirttiği gibi Sanayi Devrimi ile birlikte çağdaş anlamda toplumsal sınıfların oluşması ve bu oluşuma paralel olarak siyasal otoritenin paylaşımı ya da ele geçirilmesi mücadelesi olaya farklı bir boyut kazandırmıştır.⁹ Ekonomik liberalizme paralel olarak siyasal liberalizmin gelişmesi ve bu sayede toplumun farklı kesimlerine örgütlenme olanağı tanınması ve genel oy hakkının yaygınlaşması ve ulus-devlet sürecinin bir sonucu olarak yurttaşlık düşüncesinin gelişmesi bugün yaygın olarak kullanılan anlamıyla sivil toplum oluşumuna katkı sağlamıştır. Günümüzde de sivil toplum yine vatandaşlık, kamusal alan ve demokrasi kuramlarıyla birlikte etnik çatışmalar, milliyetçilik akımları, küreselleşme, çok kültürlülük, kimlik politikaları ve ulus-devlete dair tartışmalar çerçevesinde sürekli olarak gündeme gelmektedir.

Tarihsel gelişim süreci boyunca kavram farklı dönemlerde farklı tanımlanmış, devlet-sivil toplum ilişkisi birçok düşünür tarafından değişik şekillerde

⁸ A.g.e de gösterilen kaynak s.14: Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset- Makaleler 1*(İstanbul: İletişim, 1990)

⁹ A.g.e de gösterilen kaynak s.14: Bahadır Kaleağası, "Devlet Sivil Toplum İlişkisi" www.stgp.org/makaleler/devletsiviltoplum.pdf

inceleme konusu yapılmıştır. Bu bölümde bu düşünürlerden bazılarını kısaca değineceğiz.

1.1.1.2.1. Jean Bodin

Egemenlik kavramını siyasal düşünceye kazandırmasıyla Ortaçağ düşüncesiyle modern siyasal düşünce arasında bir geçişi temsil ettiği düşünülen, bu egemenlik nosyonu ile modern devlet kavramsallaştırmasının ilk adımlarından birini attığı düşünülen Jean Bodin (1530-1596) devlet-sivil toplum ilişkisinin felsefedeki yerini incelemeye başlamak için uygun bir hareket noktasıdır. Bodin, devleti “ birçok ailenin ve bu ailelere ortak olan şeylerin egemen güç tarafından yönetilmesi” olarak tanımlamakta ve bu tanımdan hareketle devlet ve sivil toplum ilişkisine dair çıkarımlarda bulunmaktadır. Devletin amacının ne olduğu sorusunun cevabı Bodin’de çok net değildir. Vatandaşların iyiliği, mutluluğu gibi kavramları bunu açıklamak için pratik bulmaz. Ayrıca, devletin amacını düzeni, barışı ve mülk güvenliğini sağlamak gibi maddi ve yararcı çıkarlar peşinde koşmakla sınırlamak istemez. Ona göre devletin hem ruhu hem de bir vücudu vardır ve bu ruhun daha yüce emelleri vardır. Yani Bodin, devletin en yüceye yönelerek ruhların ihtiyaçlarını karşılama amacı güttüğünü belirtir...

Bodin, sivil toplumu çok sayıda ailenin bir araya gelmesi olarak düşünmektedir. Bu noktada Bodin’in aile ve aile fertlerinin birbirleriyle olan ilişkilerine olan yaklaşımı önem kazanmaktadır. Çünkü bu ilişkilerden yola çıkarak devlet(egemen)le toplum arasındaki ilişkilere dair önermeler geliştirmektedir. Baba, anne, çocuklar, hizmetkârlar ve ortak bir mülkten oluşan aile Bodin için diğer bütün toplulukların çekirdeğini oluşturan doğal bir yapılanmadır. Devlet de bu ailelerin yönetimi olarak tanımlanmaktadır. Bu ailelerin ortak birtakım kaygılar ya da karşılıklı avantajlar etrafında bir araya gelmesi ile bazı birlikler meydana gelir- köyler, şehirler gibi- ve bütün bunlar bir egemen tarafından birleştirildiğinde bir devlet ortaya çıkmış olur.

Bodin resmi hukukun sınırının evin eşiğinde sona söyleyen Roma hukukunun çizdiği çerçeveyi benimseyerek ailenin özel, devletin ise kamusalın alanı olduğunu söyler ve ikisi arasında kökten bir ayrımı hedefler. Aile içinde bütün yetki pater familias’ dadır (aile başkanı). Romalılara göre tam anlamıyla özgür bir yurttaş olan

pater familias tam yetkilidir; bakmakla yükümlü olduğu aileye özgü her konuda mutlak bir iktidar sahibidir. Bodin, babanın, yani aile başkanının gücünü Kutsal Kitap ve Roma hukukuna yaptığı referanslara dayandırır. Erkeği akılla özdeşleştirip kadınların duygusal doğasının ve çocukların olgunlaşmamışlığının karşısına koyar. Özel mülkiyet konusu ise Bodin'de doğa hukukuna dayandırılmaktadır. Burada egemen ile aile arasında şöyle bir fark söz konusudur. Bodin egemenliği mülkiyetle ilişkilendirmez; ona göre ikisi ayrı şeyleri ifade etmektedir. Egemen hiçbir şekilde kamusal alanın sahibi değildir. Mülkiyet aileye özgü bir şeydir, egemenlik ise krala. Bu da aile içinde tam yetki ve erk sahibi olan aile reislerinin hepsinin egemen karşısında ona boyun eğmekle yükümlü uyruklar olarak düşünülmesi demektir. Devleti de bir aileye benzeterek Bodin babanın aile içindeki yerini ve rolünü devlet içinde krala vermiş olur. Böylelikler devlet içindeki iktidar ilişkileri ailedeki iktidar ilişkilerinden türetilmiş olmaktadır. Babanın çocuğu, kocanın karısı üzerindeki otoritesi neyse egemenin yani devletin uyrukları üzerindeki otoritesi de aynıdır. Kralın egemenlik hakkı ve yetkisi babanın hükmetme hakkı gibi mutlaktır. Egemene boyun eğme noktasında da iki kurum arasında bir benzerlik vardır. Aile içinde otoriteye boyun eğmeyi öğrenen çocuk ileride yurttaş olarak devletin yasalarına saygılı olmayı bilir ve kamusal ödevlerini yerine getirmekte zorluk çekmez. Bu durumda pater familias yönettiği evinden dışarıya adımını atınca efendi, başkan vasıflarında ve sıfatlarında sıyrılıp yurttaş adını alır ve egemen erkin yetki alanın girer. Egemen erke itaat etme zorunluluğu noktasında hepsi birbiriyle eşitlenmiş olan yurttaşlar kendi aralarında eşit değildirler. Bodin yurttaşların din adamları, soylular ve halk olarak üç sınıfa ayrılmış olduğunu söyler ve bunun doğaya da uygun olduğunu düşünür. Eşitsizliğin mümkün olmadığını iddia etmekle kalmaz aynı zamanda arzu edilir bir şey olmadığını da öne sürer. Ancak yurttaş ister bir soylu, ister bir halk adamı olsun egemene olan bağımlılık ilkesi hep aynı kalır. Yani her ikisi de mutlak bir biçimde egemene itaat etmekle yükümlüdürler. Bu açıdan bakıldığında ikisinin de egemen erk karşısındaki konumları birbirinden farklı değildir.

Özetlemek gerekirse, Bodin devleti birçok ailenin yönetimi olarak tanımlarken devletin bu ailelerin özel yaşamına karışmaya, ayrıca bu ailelere ait olan mülkleri yönetmeye hakkı olmadığını vurgulayarak, dolayısıyla bu özel alanlardaki

eşitsizlikleri olduğu gibi bırakarak yurttaşları sadece devlete boyun eğme zorunluluğu temelinde eşitler. Böylelikle iki farklı alan ve bunların arasında uyumlu bir ilişkiden söz etmekte olan Bodin devlet- sivil toplum ayrımını ortaya koyan ilk düşünürlerden biri olmaktadır.

1.1.1.2.2. Toplumsal Sözleşme Kuramcıları: Thomas Hobbes, John Locke, Jean Jascques Rousseau

Bu kuramda ikilik devlet ve sivil toplum arasında değil doğa durumu(state of nature) ile sivil ve politik toplum arasındadır. İnsanların kendi aralarında yaptıkları bir sözleşme ile birinciden ikinciye geçtikleri varsayılmaktadır. Sivil toplum politik toplumdan ayrı olarak düşünülmemektedir.

Bu geleneğin ilk temsilcisi sayılan Thomas Hobbes(1588-1679) çizdiği doğa durumu tablosunda insanların doğaları gereği bir arada bulduklarını ancak, Aristoteles'in dediğinin tam aksine bunun doğuştan toplumsal oldukları anlamına gelmediğini savunur. Yani, ona göre bu birlikte var oluş insanların bir toplum içinde yaşadıkları anlamına gelmez; merkezi iktidarın olmadığı bu ortam bir insan kalabalığından ibarettir ve en kötü durumdur. Bu kurgusal doğa halinde insanlar tamamen eşit ve özgürdür; herkes her şey üzerinde eşit hakka sahiptir. Burada Hobbes' un doğal hak kavramına yüklediği anlam büyük önem taşımaktadır. Ona göre her insan kendi doğasını, yani kendi yaşamını korumak, kendi aklıyla bu amaç için en uygun saydığı her şeyi yapmak ve bu uğurda kendi erkini dilediği gibi kullanmakta özgürdür. Hobbes için bu herkeste doğuştan eşit olarak bulunan doğal haktır. Ortak bir iradenin bir iktidarın olmadığı bir durumda zihinsel ve fiziksel kapasiteleri ve sahip oldukları doğal haklar açısından birbirine eşit olan bu insanlar isteklerini elde edebilmek için kendi iradelerini zorla diğerlerine kabul ettirmeye çalışırlar. Bu eşitlik insanların karşılıklı olarak birbirinden korkup çekindiği bu ortam Hobbes'un " herkesin herkesle savaşı" olarak adlandırdığı ve buradan yola çıkarak "insan insanın kurdudur" dediği durumdur. Herkesin her şey üzerinde hak iddia edebildiği böyle bir ortam aslında hiç kimsenin herhangi bir şey üzerinde hakkının bulunmadığı bir ortamdır ve bu bakımdan doğal özgürlüğün aslında hiçbir anlamı yok demektir. İnsan yaşamının korunması için neyin yapılması gerektiğini akıl yürüterek bulur; işte bulunan bu yasalar doğa yasalarıdır. Herkesi

itaat etmeğe zorlayan ortak bir erkin yokluğunda adalete ve diğere doğal yasalara hep birlikte uyan büyük bir insan topluluğu kurulabilmesinin olanaksızlığı nedeniyle insanlar haklarını karşılıklı olarak bir üçüncü kişiye devrettikleri bir sözleşme yaparak kendilerini ortak bir erkin boyunduruğu altına sokmaları gerektiğini kavrarlar. Hobbes'un Leviathan adını verdiği devlet böyle ortaya çıkar. Böylece herkesin her şey üzerinde hak iddia edebildiği doğa durumundan devletin izin verdiği dışında kimsenin hiçbir hak iddia edemediği topluma geçilir. Bu sözleşme ile ortaya çıkan devletli toplum sivil ve politik toplumdur. Başa dönecek olursak, burada ikilik devlet ve sivil toplum arasında değil, doğa durum ile politik ve sivil toplum arasındadır. Sivil toplum devletin olduğu politik toplum demektir. Bireyle Leviathan'ı yaratmış, ortaya çıkarmışlardır. Yaratıcının yarattığında kendini görmesi gibi bireyler de kendilerini devlet ile özdeşleştirirler. Böylece varılan nokta "devlet biziz" anlayışdır.

Toplumsal sözleşme kuramının önde gelen diğere bir düşünürü John Locke (1632-1704) da bir doğa durumundan bahsediyor olmakla birlikte onun bahsettiği herkesin herkesle savaş halinde olduğu bir durum değildir. Ona göre doğa durumu kusursuz bir eşitlik ve özgürlüğün hüküm sürdüğu, insanlar arasında iyi niyet, karşılıklı yardımlaşma ve koruma duygularının olduğu bir durumdur. Burada insanlar doğal olarak bazı haklara sahiptirler. Bunlardan en önemlisi Locke' a göre kendi eylemlerini diledikleri gibi düzenlemekte özgür olmalarıdır. Locke için en temel hak özgürlüktür. Buradaki tek sınırlama, bunun doğal bir hak olmasından dolayı başkalarının da aynı özgürlüğe sahip olduklarını bilmek ve onların bu hakkına müdahalede bulunmamak zorunluluğudur. Locke' un teorisinde Hobbes'un tersine, insanlar doğal olarak böyle davranmaya eğilimlidir. Yani kendi çıkarları peşinde koşarken başkalarının çıkarlarına saygılı olmak zorunda olduklarını bilirler. Ancak bu o toplumdaki herkesin ya da büyük bir çoğunluğunun her zaman böyle davranacağını garantilemez Locke'un tarif ettiği doğa durumunda doğa hukukuna saygı göstermeyen bireyleri toplumda o davranıştan etkilenen herkesin yargılama ve cezalandırma hakkı bulunmaktadır. Yani "Locke'a göre sivil toplum düzenleyici konumundadır"¹⁰. Ancak bu, hem insanlar üzerinde bir yük

¹⁰ Acı, Esra Yüksel. Dr; "Kalkınma Sürecinin Yeni Aktörleri Sivil Toplum Kuruluşları" Ekim 2005 s.20

oluşturmakta hem de bu haklarını kullanmak istediğinde insanı hem davacı hem de yargıç konumuna getirmesiyle insanların birbirleriyle savaş durumuna gelme riskini doğurmaktadır. Bu nedenle insanlar bir toplumsal sözleşme ile yargılama ve cezalandırma haklarını merkezi bir otoriteye devrederek bu hakkın tekelleşmesini kabul etmiş olurlar. Böylece oluşan devletli toplum doğa durumundan tamamen farklı sivil ve politik toplumdur. Görüldüğü üzere, Hobbes'ta olduğu gibi Locke' un bahsettiği ikilik devlet-sivil toplum ikiliği değil, doğa durumu- politik ve sivil toplum ikiliğidir.

Jean Jacques Rousseau(1712- 1778) toplumsal sözleşme kuramının üçüncü önemli temsilcisidir. Hobbes ve Locke gibi o da bir doğa durumundan sivil ve politik topluma geçişten söz etmektedir. Ona göre doğa durumundan insanın yaşam tarzı hayvanlardan çok farklı değildir: temel amacı yiyecek, içecek ve barınak bulmaktır. Doğa durumu herkesin bu tür temel ihtiyaçlarını kendisinin karşılayabildiği, başkalarına muhtaç olmadığı ya da bu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için diğerleriyle mücadele etmek zorunda olmadığı durumu tarif eder. Özel mülkiyet ve buna bağlı eşitsizlikler de yoktur. Bu nedenle insanlar topluluk halinde değil ayrı ayrı yaşamaktadır ve birbirlerine karşı herhangi bir görev ve sorumlulukları bulunmamaktadır. Zaman içerisinde insanların artan ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiş ve bu süreç mülkiyet ve mülkiyetten kaynaklanan kavgaları doğurmuştur. Rousseau kendi kendine yeten ve birbirlerinden bağımsız yaşayan insanların olduğu doğa durumundan devletli yani politik ve sivil topluma geçişin mülkiyetin ortaya çıkmasından kaynaklandığını söylemektedir. Mülkiyetin sebep olduğu çatışma ve kavgalar insanların bu kavgaları engelleyebilecek bir otoritenin boyunduruğu altında topluca yaşamayı kabul etmelerine ve bir sözleşme ile doğa durumundan sivil ve politik topluma geçmelerine neden olmuştur. Yani sivil toplum-devlet ikiliği açısından bakıldığında karşılıklı yine sivil toplum ve doğa durumu arasındadır.

1.1.1.2.3. Edmund Burke

Muhafazakâr düşüncenin kurucusu ve en önemli temsilcisi olarak kabul edilen Edmund Burke (1729- 1797) ise hem Bodin'in hem de toplumsal sözleşme

kuramcılarının eleştirisi üzerine kurulu, hatta onlara karşı çıkan bir devlet- sivil toplum modeli ortaya koymuştur. Her iki anlayışta da baskın olan görüş devlet için bir başlangıç noktasının varsayılmasıdır. Bodin' de yukarıda değindiğimiz gibi, bu başlangıç noktası toplumun temel taşı addedilen ailelerin ortak kaygıları ya da çıkarları etrafında bir araya gelmesi ile oluşan toplulukların bir egemen tarafından birleştirilmesidir. Devlet böylelikle ortaya çıkmaktadır. Toplumsal sözleşme kuramcılarında ise bu nokta doğal durumdan sivil (yani politik) duruma geçişin gerçekleştiği noktadır. Bu kuramda insanlar kendi aralarında yaptıkları bir sözleşme ile doğa halinden siyaset öncesi toplum biçiminden sivil ve politik topluma yani devletli topluma geçer. Devletin ortaya çıktığı bir başlangıç noktası varsayılan ve bu noktadan itibaren devlet ve toplum arasında bir ayırmadan söz eden bu kuramdan farklı olarak Burke devlet ve toplumun organik bir bütün oluşturduğunu dolayısıyla da bu organik bütünün ancak zaman içinde ve doğal olarak kendiliğinden gelişmiş olabileceğini savunmuştur. Liberal bireyselci yaklaşımın tersine devlet, özgür bireylerin kendi aralarında yaptıkları bir sözleşme ile oluşan bir otorite değildir. Liberal yaklaşımda otorite bireylerin kendi çıkarlarının kendi çıkarlarını oluşturdukları bir şeydir; toplumsal sözleşme kuramında bireyler yönetilmeye razı olurlar, buna karar verirler ve yönetilmeyi kabul ederler. Burke'un felsefesinde ve onun liderlik ettiği muhafazakâr düşüncede ise otorite de tıpkı toplum gibi doğal olarak gelişir. Zaman içinde kendiliğinden gelişen bir yapı bu özellikleri nedeniyle bir sözleşme neticesi değil zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla otoritenin kökleri toplumun doğasındadır. Burke'e göre devlet alelade bir ticaret anlaşmasının ya da küçük geçici önemsiz çıkarlar için oluşturulan ve tarafların heveslerini gidermelerıyla sona erecek olan bir ortaklık biçimini andıran bir birliktelik değildir. Devlet bundan çok daha fazlasını ifade eden bir birliktelik formudur. Devlet daha farklı bir saygıyı hak eder, çünkü o insan hayatının bütün mükemmelliğini içinde barındıran, kapsayan bir ortaklıktır. O öyle bir ortaklıktır ki ondan bütün sanatlar, bütün bilimler ve erdemler zuhur eder. Böyle bir ortaklığa ulaşmak birkaç nesilde bile ulaşmak mümkün olamayacağı için bu ortaklık yalnız şu anda hayatta olanlara değil ölmüş olanların ve henüz doğmamış olanları da kapsayan, aslında geçmiş ve gelecek nesilleri birbirine bağlayan bir bağıdır. Devlete karşı takındığı bu hürmetkâr tutum devlet ve toplum arasında keskin birer

çizginin çekilmiş olması, muhafazakâr düşüncenin temel taşlarından biri olan otoriteye saygı prensibini de beraberinde getirmektedir. Bunun sebebi ise devletin, insanlığın yüce çıkarlarının gardiyanı olarak adlandırılmasıdır. Devletin yüceltilmesi, onun otoritesinin mutlak olması ve toplum için en yüksek değerlerin taşıyıcısı olarak düşünülmesi ile devlet idealize edilmektedir. Bütün bunları söylerken Burke, bir taraftan da Fransa'daki ihtilal hükümetinin eski rejimi yıkarken Fransız toplumuna ve Fransız uygarlığına da zarar verdiğini ima etmektedir. Çünkü devlet ve toplum organik bir bütün teşkil etmektedir. Böylece, bir sözleşme ile kabul edilen otoriteden önce bireyler ve onların bir takım hakları olduğu fikrine toplum ve devletin birlikte organik bir bütün olarak geliştiğini söyleyerek karşı çıkar. Birey toplumdan ayrı düşünülemez; ikincisinden önce ve o olmadan bireyin bir takım haklarının olması fikrine karşıdır. Ona göre bu haklar topluma öncel değildir; toplumdan kaynaklanan haklardır. Bu hakların anlamı, kapsamı ve sınırı toplumun genel durumuna göre belirlenir. Kişinin bireysel refahı toplumunkine bağlıdır. Özgürlük iyi bir şey olmakla birlikte iki koşula bağlıdır: önemli olan toplumsal özgürlüktür ve özgürlük adına toplumsal düzenden vazgeçilemez. Düzen ise sınırlama gerektirir. İnsanlar kendi kendilerini sınırlandırma kapasitesine sahip oldukları müddetçe sorun yoktur. Ancak değilse toplum devlet yoluyla bunu yapacaktır.¹¹

1.1.1.2.4. Johann Gottlieb Fichte

Alman idealizminin en önde gelen felsefecilerinden biri olan Fichte(1762-1814) ise devlet- sivil toplum ilişkisinin özgürlük kavramını merkeze alarak açıklamaya çalışmaktadır. Fichte'nin felsefesinin ana amacı özgürlüğü ve zorunluluğu bir araya getirmek bu iki kavramı birbiriyle uzlaştırmaya çalışmaktır. Başka bir deyişle Fichte şunu açıklamaya çalışmaktadır: özgür irade ve ahlaki sorumluluk sahibi varlıklar olarak insanlar aynı zamanda nasıl zaman ve mekânla sınırlı maddesel dünyanın birer nesnesi olarak düşünülebilir? Fichte işe özgürlüğün felsefesini yapabilmek için özgürlüğün gerçekliğinin ön kabulünün şart olduğunu söyleyerek başlar. Ona göre özgürlük "aklın bir gerçeği" olarak düşünülmelidir.

¹¹ Odabaşı, Funda; "Sivil Toplum" 2005 İstanbul, s.23-26

Ancak Fichte için özgürlük hiçbir zaman sınırsız ve mutlak değildir. “Karşılıklı tanıma” (mutual recognition) ilkesi onun özgürlük ve hak tanımlarını, dolayısıyla da devlet kuramının temelini oluşturmaktadır. Fransız Devrimi’nin de kendisine temel olarak aldığı “insanın asli hakları” düşüncesi Fichte’nin devlet ve toplum kuramına sıkı sıkıya bağlıdır. İnsanın doğuştan gelen, her türlü pozitif ve tarihi hukukun üstünde kalan ve bu nedenle hiçbir şekilde dokunulmaması gereken ilk hakları, doğal hakları vardır. Ancak, aynı zamanda Fichte için “ben” (self) hiçbir zaman tek başına bulunmaz, hep kendinden başka “ben”lerin kaşısında bulunur. Karşılıklı tanıma, farkındalık “ben” olmanın olmazsa olmaz koşulu olarak düşünülmektedir. Bu durumda, kendine özgür irade atfeden, kendini özgür olarak belirleyen “ben”in diğerleri tarafından fark edilmesi, tanınması ancak “ben” in bu diğerlerinin özgürlüğünü tanıması ile mümkündür. Burada bireylerin birbirleri karşısına eşit bir istekle çıkmaları durumu söz konusudur. Ancak kendilerini özgür kişi sayıp ona göre davrandığımız kimselerden bize de özgür kişi muamelesi göstermelerini bekleyebiliriz. Bu nokta bizi özgürlüğün nasıl kısıtlanabileceği ya da nasıl sınırlanabileceği sorusuna getirir: Her bir bireyin özgürlüğü ne şekilde ve hangi yollarla sınırlandırılmalıdır ki çok sayıda birey karşılıklı özgürlük çerçevesinde bir arada yaşayabilsin ve böylelikle özgür ve eşit bireylerden oluşan özgür bir toplum mümkün olabilsin. İşte bu alan hukuk ve devletin alanının teşkil etmektedir. Hukuk özneler arasında özgürlüğün karşılıklı olarak tanınmasında doğar. Her kişi kendi özgürlüğünün başkalarının özgürlüğü ile sınırlanmış olduğunu kabul etmeli ve bütün ve bütün eylemlerinde bunu dikkate almalıdır. Burada, yukarıda değindiğimiz gibi her türlü anlaşma ve sözleşmenin üstünde kalan ve herkeste olan doğal haklar prensibi önem kazanır. Çünkü bu haklar çiğnenmeye kalkılırsa o zaman buna kalkışanları bu haklara, insanın özgürlüğüne saygı göstermeye zorlayan bir gücün varlığına ihtiyaç olacaktır. Burada, yukarıda bahsi geçen özgürlük ve zorunluluğun bir araya getirilmesi meselesin somut olarak görmekteyiz. Diğer bir deyişle Fichte devlet kuramını orijinal hak ve zorlama hakkı arasındaki ilişkiden hareketle oluşturmaktadır. Ancak bu asli hakların korunabilmesini sağlayacak zorlayıcı gücün daha etkin ve kalıcı olabilmesi için bireyleri aşan bir güç olması gerekmektedir. İşte Fichte’nin felsefesinde devlet bu anlamda zorlayıcı bir kuvvet olarak düşünülmektedir. Sivil toplum bu nedenle asli ve dokunulmaz bir hak olan

özgürlüğe sahip bireylerin birbirleriyle karşı karşıya geldikleri ve gerçekten özgür olabilmelerinin, başkalarının özgürlüğünü tanımaları koşuluna bağlı olduğunu fark ettikleri bir alandır. Devlet ise bireylerin bu hak alanını korumak için vardır. Fichte'nin haklar ve özgürlük temelinde şekillenen devlet kuramı özellikle mülkiyet kuramına yaklaşımında farklılığını hissettirmektedir. Fichte'nin felsefesinde mülkiyet de devletin korumakla yükümlü olduğu hak alanlarından biridir. Ancak bununla kastettiği mülkiyetin koruma altına alınmasından farklı ve ondan daha fazlasını ifade eden bir şeydir. Ona göre herkesin kendi işgücünü tam ve verimli olarak kullanmaya, kendi emeği, kendi işgücü ile yaşayabilme hakkı vardır. Devlet herkesin kendi emeği ile yaşayabilmesi için her yurttaşın çalışma hakkını ve olanaklarını güvence altına almak durumundadır. Bu nedenle devletin ekonomik hayata bunları sağlayabilmek için müdahale etmek gibi bir görevi de bulunmaktadır. Fichte'nin devlet ve sivil toplum hakkındaki görüşleri ile ilgili son bir noktanın da altını çizmek gerekmektedir. Devlet her ne kadar zorlayıcı bir güç olarak kavramsallaştırılsa da Fichte'ye göre devlet herkesin aynı yasaya bağlanmak istemsinden doğmuştur. Buradaki bağlanma isteyerek yapılan bir eylemdir, çünkü devlete bu şekilde bağlanan bireyler aslında kendi özgürlüklerinin güvence altına aldıklarını bilirler. Çünkü devletin yasası herkesin birbirinin özgürlüğüne saygı göstermesini sağlar. Zaten ahlaki sorumluluk sahibi bireyler kendi özgürlüklerinin başkaları ile gerçekleştirilen tanıma ilişkisi ile mümkün olabileceğinin farkında oldukları için bu yasayı yurttaşların kendisi istemiş olacaktır.¹²

1.1.1.2.5. Georg Wilhelm Friedrich Hegel

Devlet ve sivil toplum ilişkisi Hegel'in (1770- 1831) felsefesinde de önemli bir yere sahiptir. Doğal hukuk geleneği ile karşılaştırıldığında Hegel'in köklü bir yenilik getirdiği görülmektedir. Doğal hukukçuların siyasal toplum ile sivil toplumu aynı anlamda kullandıklarını görmüştük. Yani bu anlayışta sivil toplum, siyasal toplumu da ifade etmektedir. Hegel' de ise doğa durumu- siyasal ve sivil toplum ikiliği yerini sivil toplum- devlet ikiliğine bırakmaktadır. Fichte' olduğu gibi Hegel'in devlet- sivil

¹² Odabaşı, Funda; "Sivil Toplum" 2005 İstanbul, s.26-29

toplum ilişkisine yaklaşımında da özgürlük nosyonu bir anahtar kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Hegel özgürlüğü birtakım bireysel, bencil çıkarların tatmini olarak görmenin bir hata olduğunu ileri sürerek haklar ve özgürlüklerin bireysel değil toplumsal bir nitelik gösterdiğinin altını çizer. Ayrıca bu haklar ve özgürlükler bireyin toplum içindeki yerine bağlıdır. O'na göre kendi içinde değerli bir "birey" imajı hatalıdır; çünkü birey içinde yaşadığı toplumdan ayrı düşünülemez. Bu durumda gerçek özgürlük toplumsal açıdan faydalı bulunan ve kabul gören bir görevi yerine getiriyor olmaktır. Bunun arkasında yatan mantaliteyi anlayabilmek için Hegel'in aile, sivil toplum ve devlet arasında yaptığı ayrımı ve bunlar arasındaki ilişkileri nasıl kavramsallaştırdığını bilmek gerekir. Hegel etik hayatın alanını aile, sivil toplum ve devlet gibi üç ayrı alana ayırmaktadır. Her biri bireyin yaşamını düzenleyen farklı etik kurallara sahiptir. Aile yaşamının normları karşılıklı sevgi, sıcaklık, fedakarlık, dayanışma gibi değerler etrafında şekillenmektedir. Sivil toplum tikelliğin alanıdır. Burada anahtar kelime gereksinimdir. Her birey kendi tikel çıkar ve gereksinimlerinin peşinde koşmaktadır. Ancak Hegel sivil toplumda özel mülkiyeti varsaydığı için bir karşılıklılık ve karşılıklı bağımlılık ağı oluşur. Çünkü burada herkes başkasının gereksinimlerini karşılayacak araçları elinde tutmaktadır. Bireyler birbirleriyle ilişkiye girerken hem kendilerinin hem birbirlerinin gereksinimlerini karşılamaktadır. Ancak Hegel "bir insanın genel kaynaklardan pay alma fırsatını rastlantısal koşullar belirler" diyerek bireylerin ellerinde bulundurdukları açısından eşit olmadıklarını da açıkça belirtmektedir

Hegel'in devlet- sivil toplum ilişkisine olan yaklaşımının merkezinde bireyin istenci ile genel istenç arasındaki ilişki bulunmaktadır. Aslında sivil toplumda da özel istenç genel istence bağlanmayı öğrenir. Çünkü kendi gereksinimlerinin ve çıkarlarının peşinden giden her bireyin bunları ancak öteki bireylerin yardımıyla sağlayabileceğini gördüğü ve öğrendiği bir alandır sivil toplum. Bu yüzden bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturdukları ve kanunlarla yönetilen birliklerden oluşmaktadır. Diğer bir deyişle sivil toplumda da insanlar " ortak tikel çıkarlar" etrafında örgütlenmeyi öğrenirler. Ancak bireysel istenç ile genel istenç arasında tam bir uyumdan söz edebilmek mümkün değildir. Böyle bir uyum, yani bireyin bütün davranışlarına "genel" i temel yapması ancak devlette tam olarak

gerçekleşir. Devlet genel istencin gerçekliğidir. Bu istencin somut bir varlık kazanmasıdır.

Özetleyecek olursak, sivil toplum, çatışma, rekabet, hırs gibi bireylerin kendi özel çıkarlarını vurgulayan normlarla karakterize olmaktadır. Yani Hegel’de sivil toplum kısaca farklılık, özel çıkar ve çatışma alanıdır. Devlet ise toplumdaki çatışmacı unsurları ve özel çıkarları bir senteze ve harmoniye dönüştüren yapıdır. Sivil toplum unsurlarına ahlaki değerler sağlar, ekonomik çıkarları koordine eder, ve hayati önem taşıyan yönetim hizmetlerinin etkinliğini artırmaya çalışır. Devlet tarafsızlığın ve evrenselliğin hakim olduğu bir alandır. Sivil toplum içinde yalnız kendisini düşünen ve kendi çıkarları ve ihtiyaçlarını esas alan bir davranış biçimi sergileyen birey, devletin bir uyruğu olarak evrensel ölçekli hak ve yükümlülüklerin taşıyıcısıdır. Hegel, devleti sadece sivil toplum için çatışmaların ve mücadelelerin bir gözlemcisi/izleyicisi olarak görmek taraftarı değildir. Sivil toplum ve onun içinde barındırdığı kurum ve örgütler devlet kontrolüne tabidir. Hegel, sivil toplum ve devlet arasında bir ayrılık görmesine karşın, devlet müdahalesinin meşru olduğu durumları da saptar. Devlet, sivil toplumdaki adaletsizlik ve eşitsizlikleri gidermek için müdahale edebilir. Ayrıca, yüksek kamu iktidarı, halkın evrensel çıkarlarını korumak ve geliştirmek için sivil toplumun işlerine müdahale etmekte haklıdır...

Hegel felsefesinde sivil toplum devlet ikiliği hem bir karşıtlık hem de bir karşılıklı bağımlılık ilişkisini ifade etmektedir. Sivil toplum, devlete, bünyesindeki çatışmaları çözmek, akıllı bir denetim sağlamak ve ahlaki bir anlam kazanmak için ihtiyaç duyarken devlet de temsil ettiği ahlaki amaçları gerçekleştirme araçları için sivil topluma gerek duyar. Karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı olmakla birlikte devlet ve sivil toplum aynı düzeyde değildir. Hegel’in anlayışında öncelik devlettir; üstün ve ayrıcalıklı konumda olan devlettir. Devlet araç değil amaçtır ve mutlak biçimde ussal olan şeydir. Tikelciliğin (particularism) tehlikelerinin farkında olan Hegel bu tehlikeden korunmak için devletin üstün pozisyonunu öne sürer. Sonuçta sivil toplum bencil çıkarların, çekişme ve çatışmaların alanıdır; devlet ise toplumsal ortak değerlerin yani evrenselliğin alanıdır.¹³

¹³Odabaşı, Funda; “Sivil Toplum” 2005 İstanbul, s.29-33

1.1.1.2.6. Karl Marx

“Devlet- sivil toplu ayrımı Marx'ta (1818- 1883) da bulunmakla birlikte, Marx bunu yaparken Hegel'in devleti her şeyi kuşatan ve devleti yarı tanrısal kurum olarak gören anlayışını eleştirir. Marx sivil toplumu siyasi yaşamı belirleyen bir alan olarak tanımlarken, devleti, sivil toplumdaki çatışma ve çelişkileri uzlaştıran bir kurum değil, sivil toplumun yansıması olarak kabul etmiştir. O'na göre “gerçek şudur ki devlet aile bireyleri ve sivil toplumun üyeleri olarak var olan kitleler içinden yükselir.” Sonuçta sivil toplumun da devletin de doğasını belirleyen insandır. İnsan ise Hegel'in kendisinin de göstermiş olduğu üzere, mülkiyet haklarıyla tanımlanmış durumdadır. Başka bir deyişle, Marx Hegel'in analizini tersine çevirmiştir. Ona göre devlet- sivil toplum ilişkisinde asıl olan devlet değil sivil toplum ve orada gerçekleşenlerdir. Asıl belirleyici olan yoksulluk, sınıflar arası eşitsizlik ve çatışma ile karakterize olan ekonomik ilişkilerin yaşandığı sivil toplumdur. Marx'ın maddeci tarih anlayışının ortaya konulmasında sivil toplum birincil bir işleve sahiptir. Bu çerçevede sivil toplum gerçek temeldir, tüm tarihin gerçek kaynağı ve sahnesidir. Marx'ın bu tanımına göre sivil toplum, bireylerin politik etkinlikleri dışındaki bireysel ve ekonomik ilişkilerinden maddi etkinlik alanını ifade eder. “Sivil toplum üretici güçlerin belli bir gelişmişlik aşamasında bireyler arasındaki maddi ilişkilerin tümünü içerir.”¹⁴

1.1.1.2.7. Antonio Gramsci

“Marx'ın sivil toplum anlayışını benimseyen ve daha detaylı bir çerçeveye oturtan Gramsci'ye göre, sivil toplum, devletin zorunlu hareket ve müdahaleleriyle üretimden meydana gelen ekonomik alan arasında bulunur. Buna göre sivil toplum sivil toplum özel yurttaş ve bireysel tasdik olarak ortaya çıkan toplumsal yaşam alanıdır. Söz konusu toplumsal yaşam alanı olarak sivil toplum, maddi ilişkiler bütününe değil ama daha çok tinsel ve Entelektüel yaşam bütününe kapsamaktadır.

Gramsci'nin sivil toplum kavramsallaştırmasında hakim olan, devlet ve sivil toplum arasında organik bir bağın olduğu görüşüdür. Buna göre; yöneten sınıfların

¹⁴Odabaşı, Funda; “Sivil Toplum” 2005 İstanbul, s.33-34

tarihsel birliği devlette gerçekleşir. Ancak bu birlik, hukuksal ya da siyasi düzeyde bir birlik olarak değerlendirilmemektedir. Bu önemli tarihsel birlik, somut olarak devlet ve sivil toplum arasındaki organik ilişkinin bir sonucudur. Bu anlamda tarihsel gerçeklikte sivil toplum ve devlet özdeşleşmekte; devlet, siyasi toplum ile sivil toplumun bütününden oluşan, zorlamaya güçlendirilmiş bir hegemonya olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle, hegemonya, resmi ya da yönetici sınıfların ideolojisinin toplumsal katta kabul görmesi ve yeniden üretilmesi ile ilgilidir ve sivil toplum hegemonyanın işlevini gördüğü alandır. Çünkü dominant bir grup hegemonik olduğu zaman Gramsci'nin kültür adı altında tanımladığı sivil toplum alanını da ele geçirmiş olur. Resmi ideoloji artık sivil topluma da yayılmış, hatta sivil toplum içinden yürütülmeye başlanmıştır. Böylece iktidar zorlamacı ve ezici olduğu dönemden daha yerleşik bir hale bürünmüş olur”.¹⁵

“Gramsci burjuva hegemonyasının başlıca aracı olarak da sivil toplumu görüyordu. Düşünür hegemonyayı st yapının “zel” yani devlete ait olmayan düzeylerinin rolü içine yerleştirir. Toplumsal hegemonya (sınıfsal önderlik) kapitalist bir toplumda toplumsal düzeni korumada bir araçtır. Ancak hegemonya tek başına zora başvurma anlamına gelmez. Çünkü hegemonya aynı zamanda yönetim açısından toplumsal rızanın üretilmesidir. Yönetimin yönetilenler açısından meşruluğunun üretilmesi işlemi hegemonya aracılığı ile gerçekleşir.”¹⁶

1.1.2 Sivil Toplum Kavramının Yeni İçeriği

“Liberal öğretiye dayalı yeni yaklaşımlarda sivil toplum kavramının içeriğinin ne olduğu, sınırlarının nereye kadar genişlediği noktasında görüş birliği olduğunu söylemek oldukça zordur. Örneğin; Gordon White, bu derece muğlk bir kavramı tanımlamanın zorluğuna ve çok boyutluluğuna değindikten sonra kavramın kullanım alanlarının dikkate alınarak bir tanımının yapılabileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda White'a göre sivil toplum, devlet ile –devletten ayrı, devletle ilişkide özerkliğe sahip olan ve toplumun yeleri tarafından kendi çıkarlarını ya da değerlerini korumak ya da yaymak için gönüllü olarak kurulan örgütlenmelerin

¹⁵ Acı, Esra Yüksel. Dr; “Kalkınma Sürecinin Yeni Aktörleri Sivil Toplum Kuruluşları” Ekim 2005 s.21

¹⁶ Doğan, İlyas. Doç.Dr.”zgrlk ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum” Aralık 2002 s.190

oluşturduğu –aile arasında ara bir birliktelik alanıdır. Bu anlamda sivil toplum, devlete karşı saygılı ancak kendisine ait alanı koruma anlamında dikkatli olan bir sosyal yapılanmadır. Buna göre sivil toplum, oldukça geniş açıdan üçlü bir sınıflama ile tanımlanmaktadır. Birincisi, sivil toplumun gelişebilmesi için her türlü toplumsal farklılaşmaya izin verilmesi gereğidir. Bu bağlamda etnik, kültürel, dinsel ideolojik, mesleki vb. gibi sosyolojik kategoriler bazında toplumun farklılaşmış olması gerekir. İkincisi, her türlü farklı oluşumun siyasal katılımı sağlayacak ve politika yapacak tarzda örgütlenmesi gerekir. Üçüncü olarak ise; sosyal grup, kimlik veya kategorilerin devlet karşısında otonom bir statüye sahip olmaları gerekir. Başka bir deyişle, devletin müdahalesine maruz kalmaksızın sosyal grup ve kategorilerin kendi kaderlerini tayin etme hak ve inisiyatiflerine sahip olmaları gerekir”.¹⁷

Yeni sivil toplum anlayışının önde gelen isimlerinden biri de John Keane'dir.

“John Keane'e göre sivil toplumun ne olduğu konusunda tam bir görüş birliğine varmak güçtür. Ancak yinede kavramı içeriğinden hareketle tanımlayan Keane'e göre sivil toplum, ekonomik, sosyal, kültürel veya politik tüm toplumsal ilişkilerin farklı toplumsal gruplar arasındaki etkileşim alanıdır. Bu farklı toplumsal gruplar, kapitalist ekonomi kuruluşlarından aileye, sosyal hareketlerden gönüllü kuruluşlara, medya kuruluşlarından siyasi partilere kadar uzanan geniş bir yelpazedeki tüm kurumları içermektedir. Dolayısıyla bu kurumların karşılıklı ilişkileri uyum içinde olabileceği gibi çatışmalı da olabilmekte; sivil toplum da bu farklılık ideolojilerin yansıdığı ortam olarak tanımlanmaktadır. Görüldüğü gibi, Keane'nin sivil toplum tanımında, çoğulcu demokratik yönetimin bir gereği olarak, kamuoyu oluşturma çabasındaki baskı gruplarından, siyasi partilere ve çıkar gruplarından gönüllü kuruluşlara kadar her türlü toplumsal örgütlenme biçimi yer almaktadır.

Toplumsal örgütlenme türleri anlamında kavrama daha dar anlamda yaklaşan Habermas'a göre ise sivil toplum, yurttaşların devletin etki alanı ve ekonomi alanı dışında gönüllü biçimde bir araya gelerek sosyal ilişkiler bazında ürettikleri ve oluşturdukları iletişim yapıları olarak tanımlanmaktadır. Buna göre sivil

¹⁷ Acı, Esra Yüksel. Dr; “Kalkınma Sürecinin Yeni Aktörleri Sivil Toplum Kuruluşları” Ekim 2005 s.22-23

toplum, küçük çaplı gönüllü kuruluşların devletin kamusal sorunlar hakkında ürettiği çözümleri denetleyen ve bu çözümleri açıkça tartışarak katkıda bulunan ve bu anlamda çoğulculuğu esas alan bir yapıdır.

Günümüzde sivil topluma olumlu değerler yükleyen ve sivil toplumu ulaşılabilecek bir model olarak gösteren bu yeni anlayışın temelinde, insan topluluklarının hiçbir güç tarafından zorlanmaksızın içinde hareket edebilecekleri, kendini belirleyebilecekleri bir alan yatmaktadır. Bu alanı oluşturan aile, çıkar, inanç ve ideoloji adına kurulan karmaşık ilişkiler dizgesinin kendisi de sivil toplum olarak tanımlanmaktadır. Sivil toplumun önemini, “en iyi bir yaşam biçiminin süregelmesini sağlayacak en iyi çare ya da ortam nedir?” sorusu ile vurgulamaya çalışan Walzer’e göre; eskiden solcu, kapitalist ve milliyetçi yanıtlar alınan bu soruya yeni bir cevap olarak artık sivil toplumcu anlayış da eklenmiştir. Walzer’e göre, sivil toplumdan tamamen yabancılaşan bir devlet varlığını sürdüremez. Bağlılık, medenilik, siyasal ustalık ve otoriteye güven devletin tek başına sağlayabileceği özellikler değildir. Burada Walzer’in bahsettiği devlet demokratik olan devlettir. Çünkü yalnızca demokratik olan devlet demokratik bir sivil toplum yaratabilir. Yalnızca demokratik bir sivil toplum demokratik devleti koruyabilir ve demokratik siyaseti mümkün kılan medenilik, yalnızca sivil toplumda yer alan gruplarda öğrenilebilir. Walzer sivil toplum düşüncesinin gelişebilmesini üç koşula bağlamaktadır. Bunlardan birincisi, vatandaşın siyaset alanında daha fazla etki olabilmeleri ve belli sorumluluklar alabilmeleri için devletin merkezden yönetim niteliğinin kaldırılmasıdır. İkincisi, pazardaki farklılığı artıracak şekilde ekonominin sosyalleştirilmesidir ki bu üçüncü sektör kavramı ile yakından ilgilidir. Son olarak tarihi kimlikleri, farklılıkları anlayabilmek için toplumun çoğulcu ve yerel bir nitelik kazanması gerekir.

Edward Schils’e göre ise sivil toplum, kolektif kendine güven ya da toplumsal bilinç temelinde yükselmektedir. Toplumsal bilinç ise, bireylerin grupların ve toplulukların kendi çıkarlarının yanında topluma karşı olan yükümlülüklerini taşımalarıdır. Böylece sivil toplum, bilinçli ve çoğulcu bir toplum olarak tanımlanır. Schils’in sivil toplum tanımına dahil olan kamu kurumları devletin bir parçasıdır, dolayısıyla devlet sivil toplumun bir örgütlenişidir. Sivil toplum ancak çoğulcu-demokratik bir kamu düzeni içinde var olabileceğinden liberal demokratik devlet bir

sivil toplum devletidir. Benzer bir yaklaşım, sivil toplum ile liberal ekonomik ve siyasal sistem arasında birebir ilişki kuran ve sivil toplumu, pazar ekonomisinin bir ürünü, Protestan reformunun kültürel ve dinsel çalkantılarından doğan laikleşmiş bir toplumun görünümü olarak niteleyen Di Palma tarafından dile getirilmektedir. Buna göre sivil toplum, bürokratik mutlakıyetçiliğe karşı siyasal bir tepki olarak tanımlanmaktadır.

Diamond'a göre ise sivil toplum, devletle bir bağa sahiptir. Fakat resmi devlet, hem farklılığı ve çoğulluğu hem de nispiyeti barındırdığı için iktidarı elde etmeye yönelmez. Yani sivil toplumda hiçbir grup, topluluk veya şahsın çıkarlarının tümünü temsil etme arayışı olmaz. Bu açıdan bakıldığında, devlet ve sivil toplum arasında demokratik bir ilişkinin kurulması, ancak hiçbir toplumsal kesinin hâkim iktidar olmaya yönelmemesi ile dolaysısıyla hiçbir hâkim ideolojinin rehberliğine ihtiyaç duyulmamasıyla kayıtlı olduğu anlaşılır."¹⁸

Görüldüğü gibi sivil toplum kavramıyla ifade edilmek istenen şeyin ne olduğu konusunda tam bir uzlaşım olmamakla birlikte, STK ların bugün gelinen noktada nerede durduklarını değerlendirebilmek için sivil toplumun bu çok sayıdaki tanımdan ve özellikle günümüzdeki sivil toplum algısından yola çıkarak kavram hakkında bazı ortak sonuçlar çıkarmak mümkündür. Bu anlamda sivil toplumun ortak yönleri olarak aşağıdaki maddeleri sıralayabiliriz:

Sivil toplum, bireylerin kolektif olarak, toplumsal ihtiyaçlara cevap aramaları sonucu ortaya çıkan birlikteliklerdir.

Sivil toplum, devletten etkilenen ve onu etkileyen ancak; bağımsız ve özerk oluşumlardan meydana gelir.

Sivil toplumda gönüllülük esastır. Yani STK'lar yurttaşların gönüllü katılımları ile oluşurlar.

Sivil toplum devlet(kamu sektörü) karşısında bağımsız olduğu gibi özel sektör karşısında da özerktir. Sivil toplum bir sektör olarak tanımlanacaksa üçüncü ve ayrı bir sektör söz konusu olur.

STK'lar yasal kurumlardır.

STK'lar heterojen yapıdadırlar. Çok farklı alanlarda faaliyet gösterirler.

¹⁸ Acı, Esra Yüksel. Dr; "Kalkınma Sürecinin Yeni Aktörleri Sivil Toplum Kuruluşları" Ekim 2005 s.23-26

Sivil toplumda gönüllülüğün esas olması, STK üyelerinin kendi aralarında hoşgörü ve dayanışma içinde hareket etmelerini sağlar. Bu kurumlar aynı zamanda kendilerini kendi iç denetim mekanizmalarıyla denetlerler.

Sivil toplum kuruluşlarında ideal olanı arzulamadan kaynaklanan ütopyik bir potansiyel vardır.

1.1.3. Ara Değerlendirme

Sivil toplum kavramına bugün gelinen noktadan bakıldığında aslında kelime anlamı olarak burjuva toplumu anlamına gelen kavramın tarihsellik boyutunu dışlayarak sınıflar üstü bir yapı olarak algılanmaya başlandığı, devletin iktidarı, sivil toplumun ise halkın inisiyatifini simgelediği anlamda birbirlerine karşı bir ikili olarak değerlendirildiği görülmektedir. Devlet müdahalesinin sivil toplumu yavaş yavaş ortadan kaldıracağından korkulmaya başlandığı bu aşamada aslında bu ilişkinin daha muğlak olduğu devlet ile sivil toplumun birbirinin içine geçtiği, karıştıkları, devletin nerede bittiği, sivil toplumun nerede başladığı belli olmayan ilginç bir tarihsel durumla karşı karşıyayız.¹⁹ Bu bağlamda günümüz dünyasında sivil toplum kuruluşlarını kalkınma sorunu kapsamında ele almadan önce “sivil toplum kuruluşları” kavramını daha geniş çerçevede ele almamız faydalı olacaktır.

1.1.4. Sivil Toplum Kuruluşları²⁰

Sivil Toplum Kuruluşu terimi ile ilgili tanımlara geçmeden önce bu terimin bağlı olduğu diğer bazı kavramları bilmek gerekmektedir. Bir başka deyişle, STK'ların tanımlarını kendilerini kapsayan üst kümeleri oluşturan kuruluş gruplarının tanımlarını yaptıktan sonra yapabilmemiz mümkündür. Aslında Sivil toplum kuruluşu isim tamlaması, ülkemizde daha çok Batı dillerinden "Hükümet dışı kuruluş-" şeklinde çevrilmesi mümkün olan bir kısaltmanın (NGO-Nongovernmental Organization) karşılığı olarak kullanılmaya çalışılmaktadır. Ancak NGO'lar sivil toplum kuruluşlarının dışında kalan bazı kuruluşları da kapsarlar. Esasen ilk bakışta yanıltıcı biçimde basit gibi görünen HDK(NGO) terimi son

¹⁹ Acı, Esra Yüksel. Dr; "Kalkınma Sürecinin Yeni Aktörleri Sivil Toplum Kuruluşları" Ekim 2005 s.27

²⁰ Bu bölüm hazırlanırken Özcan Erdoğan'ın "sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınmada sivil toplum kuruluşlarının rolü: türkiye örneği ve bir model geliştirme önerisi" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılmıştır.

derece geniş bir kuruluş manzumesini kapsamı sebebiyle zor bir tanımı da beraberinde getirmektedir. HDK tanımı ülkeden ülkeye değişmekte ve hatta literatürde rastlandığı gibi farklı araştırmacılar bu kavramı farklı biçimde algılayabilmektedirler. Bu ve benzeri nedenlerle söz konusu kavramı basit olarak tanımlamaya çalışma konusundaki girişimler kısa sürede anlamsız kılınmaktadır.²¹ Buna rağmen sivil toplum kuruluşunun genel olarak tanımı yapılırken HDK ve hatta "üçüncü sektör" kavramları ele alınacak, bunların tanımları STK tanımına indirgenecektir.

Bilindiği gibi üçüncü sektör ya da daha özel adıyla "gönüllü sektör" daha çok son yıllarda kullanım bulan bir terimdir ve kamu sektörü ve özel sektör dışında kalan kurumlar bütününe eşdeğer bir sektör olarak kabul edilmektedir. Bununla beraber, STK'ların üniversiteler ile çeşitli birlikler ve dinsel gruplarla birlikte fiilen "üçüncü sektör" ü teşkil ettiği söylenebileceğini ifade eden geniş gruplar ve sosyal bilimciler de bulunmaktadır.²² Öyleyse "üçüncü sektör" den adı geçen kuruluş grupları çıkarıldığında HDK(NGO) kümesine ulaşılmaktadır. Ama hemen belirtelim ki, HDK kavramı bu kapsamda yer alan birçok STK tarafından da günümüzde tam anlamıyla benimsenmiş değildir. Bunun nedeni belirli bir kurumsal kategorinin bu kavramla negatif bir biçimde tanımlanması ve kavramın hükümet dışı olmak yerine hükümet karşıtı biçiminde yanlış yorum ve çağrışımlara yol açmasıdır. Bu yüzden olsa gerek aynı kapsamda yer almakla beraber bazılarınca bu tür kuruluşlar insani yardım etkinliklerinde bulunan STK'lar özellikle ABD'de olduğu gibi Özel Gönüllü Kuruluşlar ya da Afrika'da "gönüllü kalkınma kuruluşları" ve bazı ülkelerde de "yurttaş örgütleri" gibi isimlerle adlandırılmakta ve "hükümet dışı kuruluş" kavramı yerine tercih edilmektedir. Durum böyle olmakla beraber STK'nın evrensel ölçekte kabul edilmiş bir tanımı yoktur.

Bununla birlikte söz konusu örgütlerin genel anlamda kabul gören bazı temel özelliklerinden söz edilebilir. Bunlar:

a-Kar amacı gütmemek ve tam anlamıyla gönüllülük esasına dayanmak,

²¹ Hatemi, Hüseyin (1997). "Sivil Toplum Örgütü Ne Demek Olsa Gerek?", Yeni Türkiye (Sivil Toplum Özel sayısı), sy. 18, s. 20

²² Ural, Engin (1995). "Gönüllü Kuruluş Kavramına Genel Bir Bakış", Gönüllü Kuruluşlar Konferansı. 28-29 Mart 1995, s.16 , Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını.

- b-Genelde bürokratik olmayan esnek bir yapıya sahip olmak,
- c-Karar ve uygulamalarda katılımcı yaklaşımı benimsemektir.

STK'ların sivil toplum bağlamında daha geniş bir açıdan incelenmesi, bu kuruluşların üstlendikleri rollerde ve çalışma tarzlarında görülen değişikliklerin daha net anlaşılmasına yardımcı olabilir. Bu açıdan ele alındığında STK'lar iki kategoride sınıflanabilir. Birinci kategori, gerek hedefleri gerekse yöntemleri bakımından toplumsal hareketleri ve/veya girişimleri desteklemekle ilgilenen kuruluşları içermektedir. Bu kuruluşlar faaliyetlerinde halkın katılımını ve güçlenmesini odak almakta, topluluk düzeyinde ekonomik, mali ve idari açılardan kendine yeterliliği ve özgüveni temel amaç, bu doğrultudaki küçük ölçekli proje uygulamalarını da temel görev saymaktadırlar. İkinci kategori ise toplumsal hareketlerden doğan ve bu hareketlerin kurumsal gerçekliğini temsil eden (örneğin, kadın hareketleri, çevre sorunları etrafında doğan oluşumlar, insan hakları vs.) ve daha ziyade izlenecek politika ve stratejiler ile mevcut yönetim ve uygulamaların değiştirilmesini amaç edinmektedir. Bu yönde yayın, tanıtım ve benzeri yöntemlerle kamuoyu yaratma ve baskı grupları oluşturma faaliyetlerini bir araç olarak kullanmayı esas almaktadırlar.²³

Avrupa Birliği ise toplumsal ve ekonomik konularda rol oynayan tüketici kurumlarından ortak amaç çerçevesinde insanları bir araya getiren hükümet dışı topluluklara (çevre, insan hakları, hayır kurumları gibi) dinsel topluluklardan yerel girişimlere, gençlik kuruluşlarına, aile birliklerine kadar insanların dahil oldukları kuruluşları sivil toplum kuruluşu olarak kabul etmektedir. Bunun bir sonucu olarak Aralık 2002'de kabul ettiği bir dizi prensip kararı ile Avrupa Komisyonu" açıklık, katılımcılık, sorumluluk, şeffaflık, etkin olmak ve tutarlılık gibi kavramları sivil toplum kuruluşlarının olmazsa olmaz özellikleri olarak kabul etmektedir.²⁴

Esasen en yaygın biçimiyle ABD'de tercih edilen "Özel Gönüllü Kuruluş (PVO-Private Voluntary Organization)" terimi "NGO" kısaltması ile eş anlamlı olarak kullanılmakta ise de söz konusu kuruluşların fonksiyonları göz önüne

²³ Saltık, Ahmet (1995). "Çağdaş Toplumlarda STKTarm Sosyo-Ekonomik Temelleri", Gönüllü Kuruluşlar Konferansı, 28-29 Mart 1995, s. 21-40. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını.

²⁴ Demircan, Sunay (2003). Türkiye'de Sivil Toplum ve Avrupa Birliği, Yayınlanmamış Rapor.

alındığında, gerçekte "Gönüllü Kalkınma Kuruluşu (NGDO-Nongovernmental Development Organization) " ile eşanlamlı oldukları gözlenmektedir.²⁵

Bazı araştırmacılar gelişmekte olan ülkelerdeki STK kavramının sosyologlar tarafından "kâr amacı gütmeyen" karakteristiğini vurgulayacak şekilde dar bir anlamda ele alındığını ve tanımladığını ileri sürmektedirler. Hâlbuki bu tarz bir düşünceyle ortaklarına hizmet götürmeyi amaç edinmiş bazı kamu dışı STK'ları tanım dışı bırakmak gerekebilir. Hatta bu tanım zihniyetiyle ortaklarının ekonomik menfaatini gözettilikleri ve kâr amacı güttükleri gerekçesiyle sulama birlikleri, mera birlikleri, üretici ve tüketici kooperatifleri, tarım aletleri satın alım ve kiralama birlikleri, mamul toplama ve işleme kooperatifleri gibi yerel kalkınmada esas önemli rolü üstlenen halk kökenli birçok kurumunda tanım harici tutulması söz konusudur. Hâlbuki bu kuruluşlar da özel olarak "Ekonomik Gönüllü Kuruluş" şeklinde isimlendirilebilirler. Ama kalkınma işbirliği lisansıyla bunlar "Yerel Gönüllü Kuruluş (YGK)"lardır.

Netice olarak, hangi adla adlandırılırsa adlandırılısın bütün adlandırmaları kapsamak üzere günümüzde sivil toplum kuruluşlarını "vatandaşların ortak bakış, ortak çıkar, ortak duyarlılık, ortak talep vb. temelinde gönüllü olarak bir araya gelerek, devletin hukuki, idari, üretici ve kültürel organlarının dışındaki alanda meydana getirdikleri dernek vakıf, sivil girişim, platform, ilişki ağı gibi adlarla tanımlanan yapılara ve etkinliklere STK" olarak tanımlamak mümkündür.²⁶

1.1.5. Günümüzde Sivil Toplum Kuruluşları

Yukarıda da belirtildiği gibi günümüzde sivil toplum kuruluşları yapı, faaliyet ve tür açısından çok çeşitlilik göstermektedir. Bunlar arasında din, eğitim, hayır işleriyle uğraşan kuruluşlar, bilimsel, edebi kuruluşlar, özel-kamu vakıflar, çeşitli yurttaşların oluşturduğu cemiyetler, sosyal yardım kuruluşları, ticaret ve sanayi odaları, işçi, işveren, tarımsal vb. kuruluşlar yer almaktadır. Bu tür kuruluşlar kar amacı gütmemekte ve ortaklarına kar payı dağıtmamaktadırlar. Başlangıçta

²⁵ Edwards, Don (1998) "ABD'de Sivil Toplum Kuruluşları Arası İletişimin Dünü ve Bugünü", Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Beşinci Oturum, s. 265–269.

²⁶ Uğur, Aydın (2001). "Yeni Demokrasinin Yeni Aktörleri", Taciser Ulaş (der.) Merhaba Sivil Toplum içinde, İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Demeği Yayınları.

belirttiğimiz gibi geçmiş dönemlerde sayılarının azlığı ve faaliyetleri konusunda pek bilgi olmadığından STK'lar kamu politikası açısından önemsenmemiştir. Ancak 1980'lerden itibaren STK'lar hızla gelişmiş olmasına karşın günümüzde de bu kuruluşların kamu politikası açısından yeri ve önemi konusu hala tartışılmaktadır.

Çağdaş ekonomilerde kurum ve kuruluşların faaliyetlerini üç ana sektörde gruplamak olasıdır. İlki kar amacı güden ya da gütmeyen kamu kurum ve kuruluşlarının yer aldığı kamu sektörü olup, ikincisi kar amaçlı özel kurum ve kuruluşların yer aldığı "ikinci sektör" grubudur. Kar amacı gütmeyen, kamu görevlilerine yardımcı olmak amacıyla gönüllü katılımı amaçlayan kurum ve kuruluşların yer aldığı grup ise "kar amacı gütmeyen örgütler" ya da "üçüncü sektör" olarak adlandırılan sektördür.

Üçüncü sektör vatandaşların kar paylaşma amacı gütmezsizin, gönüllü olarak kamu görevlilerine katılımını gerçekleştiren vakıf, dernek, sosyal kurumlar, kulüpler ve benzerlerinden oluşmaktadır. Bir anlamda kar amacı gütmeyen bu kuruluşlar vatandaşların malvarlığı, dinamizmi, etkinliği ve yaratıcılığını gönüllü olarak kamu görevlerine yönlendirmeye yöneliktir. Söz konusu özelliği nedeniyle bu sektöre "vatandaşlar sektörü", "gönüllüler sektörü" ya da "bağımsız sektör" gibi adlarda verilmektedir. Kar amacı gütmeyen bu kuruluşlarda temel felsefe insanların değişiminin sağlanmasıdır. Bu nasıl gerçekleşebilir? Nasıl bir ticari işletme için ürün tatmin olmuş, gereksinimi giderilmiş müşteri ise hastanenin ürünü iyileştirilmiş bir hasta, okulun ürünü gelecekte öğrendiklerini en iyi biçimde uygulayabilen öğrenci, Kızılay'ın ürünü ise felakete uğrayan toplumların yeniden kendilerine bakabilme güçlerinin kazandırılması, insanlarına bilgi-beceri sağlamaktır. Kalp Vakfı'nın kendi sağlığına özen gösteren, sigara içmeyen yeme-içmeyi düzene bağlayan ve belirli kalp bakımı uygulayan her yaştaki özellikle de orta yaş kesimidir. Görüleceği gibi kar amacı gütmeyen kuruluşlar insanı değiştiren kuruluşlardır. Özellikle gelişmiş ülkelerde buna benzer birçok işlev STK'ların çabalarıyla yerine getirilmektedir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde devlete ait merkezi kurumlarca gerçekleştirilen birçok işlevin özerk kendi kendini yöneten yerel kurumlarca yapılması kaçınılmazdır. Bu açıdan söz konusu ülkelerde üçüncü sektör kuruluşlarına oldukça fazla görevler düşmektedir. Kamusal görevleri ülkenin her bir yanına götürmekle yükümlü olan devlet yine yukarıda çeşitli nedenlerle

bahsedildiği gibi, zaman zaman bu görevini aksatabilmektedir. Oysa kar amacı gütmeyen STK'lar ihtiyaç duyulan birçok alanda söz konusu hizmetleri kolaylıkla verebilmektedir. Özellikle eğitim, sağlık gibi konularda devletin nitelik ve nicelik olarak hizmet vermediği alanlarda üçüncü sektör kuruluşlarından yararlanılması söz konusudur. Çağımızda yaşanan en büyük değişimlerden biri toplumların tarım toplumundan sanayi toplumuna ve oradan da bilgi toplumuna geçişleridir. Bu durum bütün gelişmiş ülkelerde olduğu gibi gelişmekte olan ülkeler açısından da zorunluluk halini almaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkeler henüz tarımdan sanayi toplumuna geçişte oldukları ve tam demokratikleşemedikleri için sosyal ağırlık merkezinin bilgiye dayandığı toplumsal özellikler pek görülmemektedir.

Kısacası günümüzde STK'ların dikkat çekici özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

a-Devlet aygıtının bir parçası değildirler. Devlete karşı hem yönetsel hem de mali açıdan özerktirler.

b-Kendilerine çıkar sağlamayı hedeflemeyen bir amaç etrafında örgütlenirler.

c-STK'lar siyasi görüş yelpazesinin dışında insanları hangi siyasi görüşten olurlarsa olsunlar ortak ilkeler doğrultusunda bir araya getirmeyi hedeflerler.

d-Doğrudan devletten ödenek almazlar ancak kamusal fonlardan yararlanabilirler,

e-Fertlerin gönüllü katılımı esasına dayanır.

f-Amatör ruh ile profesyonel tekniği dengelemek amaçtır.

g-STK'lar arasında rekabet ve işbirliği ön plana çıkar. Kişilerden ziyade ilkeler ön plana çıkar.

h-STK'lar tek tip üye arama anlayışını terk etmiştir.

ı-STK'ların çoğalması kendi aralarında "işbölümü-uzmanlaşma-işbirliği" ilişkileri gerektirir.

1.1.6. Sivil Toplum Kuruluşlarının Sınıflandırılmaları:

STK'lar kapsam, örgütleniş biçimi, etkinlik alanları, finansman kaynakları ve denetimleri açısından farklılıklar göstermektedir. Öyle ki, STK'lar yerel ve ulusal olduğu gibi uluslararası ölçekte de örgütlenebilir. STK'larda görev alanlar kuruluşa yönelik görevlerini gönüllü olarak ya da belirli bir ücret karşılığında profesyonel olarak yerine getirebilir. Finansman kaynakları üyelik ödentileri, özel

bağışlar, diğer STK'lar, yerel yetkililer, hükümet ya da hükümetler arası kaynaklar, yapılan faaliyetler ya da kuruluşun görevleri çerçevesinde üretilen mal ve hizmetlerin satışından oluşabilir. STK'ların etkinlikleri belirli konularda kamuoyu duyarlılığının yaratılması/arttırılması, eğitim, kalkınma, doğrudan yardım ve topluluk örgütlenmesi, teknik yardım ve danışmanlık, politika çözümlenmeleri, tanıtım ve savunma (advocacy), araştırma ve değerlendirme dâhil çok geniş bir alana yayılmaktadır.

STK'lar tematik olarak toplumsal, ekonomik ve sürdürülebilir kalkınma konularından oluşan geniş bir alanı kapsamalarının yanı sıra örneğin, barışın sağlanması ve uyuşmazlıkların çözüme bağlanması, silahsızlanma, insani yardım ve insan haklarının korunması gibi siyasal içerikli konulara da ilgi göstermektedir. STK'lar normal olarak üyelerine ve mali destek sağlayan kuruluşlara hesap verme durumundadır. Bu denetlenebilirlik aynı zamanda program hedef kitlesi ya da grupları için de geçerlidir.²⁷

Tanımsal olarak bakıldığında bu tür kuruluşlar ne devlete aittir ne de ticaridir. Ancak bu üçüncü sektör kuruluşlarını tanımlamaya yetmemektedir. Hangisinin kar amacı güttüğü ve hangisinin kar amacı gütmeyen işleme biçimine, davranış biçimine, etkinliklerine ve yarattıkları değerlere bakılarak değerlendirilebilmektedir. Gerçekte bu tür kuruluşların tanımlanabilmesi için ne yaptıklarına bakmak gerekir.

Sivil toplum kuruluşlarını dini örgütler, sosyal kurumlar, kültürel-sanatsal amaçlı örgütler, eğitim ve araştırma örgütleri, koruyucu örgütler, politik örgütler, hayır kurumları, sosyal amaçlı kurumlar olarak sınıflandırmak mümkün olmakla beraber yine statülerine göre, vakıflar, dernekler, kooperatifler, birlikler, odalar, sendikalar olarak gruplanabilirler. Bu bakımdan STKlar çok çeşitli amaçları gerçekleştirmek bakımından değişik adlarla tanımlanabilir.

Günümüzde ülkemizdeki yaygın STK biçimlerini;(a) Sivil girişimler, (b) Platformlar, (c) İlişki ağları, (d) Dernekler, (e) Vakıflar, (f) Tüketici kooperatifleri, (g) Sendikalar, (h) Birlikleri olarak belirtmek mümkündür.

²⁷ Saltık, Ahmet (1995). "Çağdaş Toplumlarda STKların Sosyo-Ekonomik Temelleri", Gönüllü Kuruluşlar Konferansı, 28-29 Mart 1995, sf. 21-40. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını.

İKİNCİ BÖLÜM

KALKINMA İKTİSADI, KAVRAM VE TARİHSEL GELİŞİMİ²⁸

Kalkınma kavramı, toplumların gelişim sürecine uygun olarak, farklı dönemlerde değişik içerikler kazanmıştır. Hatta aynı dönemde farklı içeriklerde kullanıldığı da görülmüştür. Kavram, bazen de kendine yakın anlamlar taşıyan sanayileşme, modernleşme, ilerleme, büyüme ve yapısal değişme gibi kavramlarla iç içe geçmiş, onların yerine kullanılmış ve doğal olarak anlam kaymasına uğramıştır. Bugün de kavramın içeriği açık ve anlaşılır değildir. Teorilerde olduğu gibi günlük konuşmalarda da bazen sanayileşmenin, bazen büyümenin bazen de modernleşmenin yerine kullanılmaktadır.

Bu nedenle ilk olarak kavramdan ne anlaşılması gerektiği, hangi toplumsal ve ekonomik olgu/olguları anlatmak için kullanılabileceği ve ardından diğer kavramlardan ne tür farklılıklarının veya onlarla ne tür ilişkilerinin olduğu ortaya konulmalıdır. Fakat bu tür bir inceleme yapılmadan önce kavramın anlambilimsel tarihinin analizinin yapılması konuyu daha anlaşılır kılacaktır.

2.1. KALKINMANIN KAVRAMININ ANABİLİMSEL TARİHİ

Herhangi bir kavramın içeriğinin anlaşılır ve doğru kullanımı için hem ekonomik gelişimi o kavramla izah edilen toplumların olgusal olarak, hem de kavramın semantik olarak nasıl bir değişim geçirdiğini bilmek gerekir. Zira toplumsal değişmelerin, ilerlemelerin veya gerilemelerin neden ve sonuçlarına yönelik araştırmalar, kavramların zamanla geçirmiş oldukları içerik farklılaşmalarının tahliliyle daha anlaşılır bir hale gelir.

Bu tip bir çabanın içerisinde barındırdığı bir takım zorluklar vardır. Her şeyden önce toplumsal değişimleri tek bir faktörle açıklamanın mümkün olmaması, toplumsal değişim analizlerini ve dolayısıyla toplumsal değişim analizlerinde kullanılan kavramları herkes için aynı şeyi ifade etmekten uzaklaştırmaktadır.

²⁸ Bu bölüm Cengiz Yavilioğlu'nun C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2002 Dergisinde yayımlanan "Kalkınmanın Anabilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri" adlı makalesinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Modernleşme, çağdaşlaşma, sanayileşme ve benzeri toplumsal değişimi ifade eden kavramlarda olduğu gibi, kalkınma kavramının tanımı da toplumların değişim veya gelişim çizgilerinin açık, anlaşılır ve tek düze olmamasından dolayı herkes tarafından kabul edilebilir bir özellikte değildir. Bu durum oldukça doğaldır. Çünkü kalkınma kavramı, toplumsal değişime etki eden faktörlerin etkililik derecesine göre içerik kazanmakta ve toplumsal değişimlerin neden ve sonuçlarını inceleyen iktisatçı, sosyolog ve tarihçilere göre kavrama farklı anlamlar yüklenmektedir. Mesela, Marks'ın toplumsal değişimin nedenlerini izahıyla, Milner'in izahı arasında büyük farklar bulunmaktadır. Marks kalkınmayı tarihsel şartlardaki değişimlerle açıklarken, Milner kalkınmayı, o dönemdeki hükümet faaliyeti olarak değerlendirmektedir. Bu durumda, kalkınmanın nasıl ortaya çıktığına göre farklılaşan iki kalkınma kavramı tanımı ortaya çıkmaktadır. Frederick Nixon, yukarıda anlatılan nedenler ve bunlara ilave olarak, postülalarının ideal yapısının var olmamasından ve belirli bir (özel) politik, ekonomik ve sosyal yapıyla ilişkili olarak belirlenemediğinden dolayı kavramı, ahistorik ve apolitik olarak tanımlamaktadır.²⁹

Nixon'ın kalkınma kavramına yönelik ahistorik ve apolitik yaklaşımına karşı, H. W. Arndt, tarihsel ve anlambilimsel analiz yaparak, kavrama bir içerik ve anlam kazandırmaya çalışmaktadır. Arndt çalışmasına, klasik iktisatla ve dolayısıyla Adam Smith'le başlamaktadır. Smith'in kalkınma kavramını nasıl kullandığını veya kullanıp kullanmadığını araştırmaktadır. Bilindiği gibi Smith, İngiltere'nin sanayileşmesini kalkınma kavramıyla değil, maddi ilerleme kavramıyla açıklamıştır. Dolayısıyla Smith, iktisadi kalkınmadan değil de İngiltere'nin zenginleşme ve ilerlemeye yönelik iyileşmesinden bahsetmiştir. Ulusların Zenginliği adlı eserinde maddi ilerlemeyi sermaye birikimine, bu birikimi de zengin sınıflardaki para artırma eğilimine bağlamıştır.³⁰ Maddi ilerleme, A. Smith'den İkinci

²⁹ Nixon Frederick, (1984), "Economic Development: Utopian Ideal or Historical Process", METUStudies in Development, Vol: 11, No: 1-2. s.87

³⁰ Smith Adam, (1985), Ulusların Zenginliği, Birinci Baskı, Çev: Ayşe Yunus-Mehmet Bakırcı, Alan Yayıncılık, İstanbul. S. 276-280

Dünya Savaşına kadar tüm iktisatçılar tarafından Batı'nın iktisadi kalkınması olarak isimlendirilen şeyi açıklamada kullanılan bir ifade olmuştur.

Smith'den sonra iktisatçılar sanayi devrimi, kapitalizmin yükselişi, ticaretin evrimi veya serbest ticaret ve girişimciliğin yükselişi hakkında yazılar yazmışlardır. Arndt'a göre, bu tarihi süreçte ekonomik kalkınma olarak tarif edilmiş olan bir ifade, birkaç istisna dışında pek kullanılmamıştır. Bunun bir istisnası A. Marshall'dır. Marshall ise kalkınma sözcüğünü, "her türlü düşüncenin gelişmesinde veya sosyal kurumların gelişmesinde olduğu gibi sadece zamanla ortaya çıkışa işaret eden" edebi bir anlamda kullanmıştır³¹. Görüldüğü gibi kavramın ekonomik içeriği Marshall'da açık değildir.

İkinci bir istisnayı "İktisadi Kalkınma Teorisi" isimli çalışmasıyla Schumpeter oluşturmaktadır. Üçüncü istisnaya ise, 1920'lerde iktisat tarihçilerinin "iktisadi kalkınma" terimini kullanmalarında rastlıyoruz. Bu anlamda Lilian Knowks, bir iktisat tarihçisi olarak 1924'te "İngiliz Deniz Aşırı İmparatorluğunun İktisadi Kalkınması" adlı kitabını yayınlamıştı. Birkaç yıl sonra Vera Anstey "Hindistan'ın Ekonomik Kalkınması"nı yazmıştı. R.H. Tawney, 1931'de Çin'le ilgili kitabında "kalkınmanın uzun sürecinden" ve "Çin'in iktisadi kalkınmasına neden olan güçlerden" bahsetmişti³².

Fakat ekonomik kalkınma terimi yukarıdaki kullanımların hiçbirinde aynı anlamı ifade etmemekteydi. Tabii ki bu farklı kullanımların bir takım nedenleri bulunmaktadır. Kavramı kullananlardan Tawney ve Schumpeter, Marks'tan etkilenen iktisatçılardı. Knowks ve Anstey ise İngiliz İmparatorluğunun tarihçileriydi. Bu etkilenmelerden dolayı birinci grup iktisatçılar kalkınma kavramını geçişsiz anlamda, ikinci guruba mensup iktisat tarihçileri ise geçişli anlamda kullanmaktaydı. Kavramın geçişli ve geçişsiz kullanımları, ekonomik kalkınma süreçlerinin farklı açıklanması sonucunu doğurmuştur.

Tawney ve Schumpeter'i etkileyen Marks, kalkınma terimini, ekonomi tarihi yorumunun anahtar kavram olarak belirlemiştir. Marks' ın düşüncesinde "kalkınma"

³¹ Arndt H.W., (1981), "Economic Development: A Semantic History", Economic Development and Cultural Change, Vol:29, No:3. s.458

³² A.g.e. s. 458

merkezi bir temadır. Bu anlamda Marks, kendine has mantığın neticesi olarak değişen ekonomik sürecin sosyal yapıyı (esasinda toplumun tümünü) değiştirdiğini, dolayısıyla ekonomik yapıdaki bir değişimin toplumsal yapıdaki bir değişimin nedeni olduğunu analitik bir şekilde göstermeye çalışmıştır. Dolayısıyla toplumsal değişimin, olumlu veya olumsuz, yönünü belirleyen faktör ekonomidir. Ekonomik ve toplumsal değişimler ise diyalektiktir. Bunun anlamı, ekonomik gelişmenin (kalkınmanın) dışardan müdahale ile ani bir ortaya çıkış değil, bir birikimin sonucu olduğudur. Marks'ta ve daha sonraları da Schumpeter'de kalkınma teriminin geçişsiz kullanımının temelinde bu mantık yatmaktadır.

1920'li yıllarda iktisadi kalkınma terimi, İngiliz İmparatorluğu tarihçileri tarafından Marksistlere göre farklı bir bağlamda kullanılmıştır. Tarihçiler, iktisadi kalkınma kavramı çerçevesinde tabii kaynakları en üst düzeyde kullanmak gibi faaliyetlerden bahsetmişlerdir. Hâlbuki Marks ve Schumpeter'e göre iktisadi kalkınma, kimsenin tekelinde olmaksızın ortaya çıkmış bir süreçtir. Buna karşın koloniyal politikalarla ilgilenen Milner için iktisadi kalkınma bir faaliyettir ve özellikle tam anlamıyla olmasa bile bir hükümet (yönetim) aktivitesidir. Marksist anlamda gelişen bir toplum veya ekonomik sistem vardır; Milner'e göre ise gelişmekte olan doğal kaynaklardan yararlanma biçimidir. Bu nedenle iktisadi kalkınma Marksist anlamda geçişsiz, Milner'e göre de geçişli bir fiildir³³. İktisadi kalkınma terimi, İkinci Dünya Savaşı boyunca Marksist literatür dışında kullanılmamış olmasına rağmen doğal kaynakların işletilmesi veya geliştirilmesine işaret etmeye de devam etmiştir.

Ne Marks'ın ve Schumpeter'in ne de İngiliz İmparatorluğu tarihçilerinin çalışmalarında kalkınma teriminin geri kalmış toplumları anlatan bir içeriğini bulmak mümkün değildir. Geri kalmış toplumları anlatan bir içeriğin ilk kullanımına Milletler Cemiyeti'nin (Cemiyet-i Akvam) ana sözleşmesinde (28 Haziran 1919) rastlanmaktadır. Burada hem kalkınma hem de kalkınmanın karşıtı olan kalkınmamışlık kavramları kullanılmıştır. Sözleşmede, "bu halkların refahı ve kalkınması uygarlığın kutsal misyonunu oluşturur" denilmiştir³⁴. Fakat buradaki

³³ A.g.e. s.460

³⁴ Başkaya Fikret, (1994), Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara. S. 2

kalkınma terimi, uygarlık/çağdaşlık teriminin sinonimi olarak kullanılmış, dolayısıyla ekonomik yapıdaki bir gelişme değil sosyo-kültürel bir gelişme ön plana çıkarılmıştır. Daha sonraki yıllarda Milletler Cemiyeti tarafından yapılan yayınlarda ve metinlerde başta olmak üzere ekonomik içeriğin netleştiği ve ekonomik kalkınmanın diğer sosyal bilimlerden ayrılarak özerklik kazandığı görülmüştür. Nihayet 1947'de Birleşmiş Milletler, kalkınma planlarına dair incelemelerinde hükümetlerin iktisadi kalkınmada nihai amacının tüm nüfusun refah seviyesini yükseltmek olduğunu duyurmuştur.

Bu dönemden itibaren iktisadi kalkınma, az gelişmiş ülkelerdeki kişi başına gelir artışıyla neredeyse eş anlamlı hale gelmiştir. 1944 yılında A.Lewis, zengin ve fakir ülkeler arasında kişi başına gelir farklarındaki açığı kapatmaya yönelik hızlı bir iktisadi kalkınma programı amacını deklare etmiştir. Daha sonra ise kalkınmaya yönelik olarak İktisadi Büyüme Teorisi eserini yayınlamıştır. W. W. Rostow'un, Marks'ın tezlerini tartıştığı İktisadi Büyümenin Aşamaları isimli çalışması ekonomik kalkınmanın incelendiği eserlerden birisini oluşturmuştur. Gunnar Myrdal ise, 1957'de iktisadi kalkınmayı tüm nüfusun hayat düzeyinde bir artış olarak tarif ederek kavramın genel kullanımını yansıtmıştır.

Buraya kadar yaptığımız açıklamalarda kavramın daha çok literatürde nasıl kullanıldığı üzerinde durduk. Fakat kalkınmanın bir de olgusal, yani eyleme dayalı tarihi bulunmaktadır³⁵. Lloyd G. Reynolds, Tarihsel Perspektiften Ekonomik Kalkınma (Economic Development in Historical Perspective) adlı makalesinde, Arthur Lewis, Hla Myint ve Celso Furtado'nun ekonomik tarih çalışmalarına dayanarak, olgusal anlamda birçok geri kalmış ülkenin kalkınma öyküsünün 19. yüzyılın ortalarından itibaren başladığını ileri sürmektedir³⁶. Reynolds'un bu değerlendirmesinin Türkiye için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü,

³⁵ Yavilioğlu Cengiz, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2002, "Kalkınmanın Anabilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri" adlı makale

³⁶ Lloyd Reynolds G., (1996), "Tarihsel Perspektiften Ekonomik Kalkınma", Çev: S. Öztürk, *Kalkınma İktisadi: Yükselişi ve Gerilemesi*, Der: Fikret Şenses, İletişim Yayınları, İstanbul.

Türkiye'nin 1923 sonrasındaki toplumsal, siyasal ve ekonomik bakımdan yeniden yapılanmasının temelleri 19. yüzyılın ortalarında yatmaktadır.

Kalkınma iktisadının bir disiplin olarak ortaya çıkışı ise, 1930'lardaki Büyük Bunalımla başlamıştır. 1939–1945 arasındaki uluslararası ekonomik sistemin çöküşünün meydana getirdiği sarsıntı da kalkınma ekonomisine asıl ivmeyi kazandırmıştır. Kalkınma ekonomisinin İkinci Dünya Savaşından sonra bir disiplin olarak ortaya çıkışından günümüze kadar kavram, ekonomik yönü itibariyle değerlendirilmiştir. Hem kalkınma teorilerinde hem de kalkınma stratejilerinde bu vurgu çok açıktır. Dengeli ve Dengesiz Kalkınma Teorilerinde, Neo-Liberal Yaklaşımlarda ve Bağımlılık Teorilerinde sorun, üretim sürecinin ekonomik yönlerinde görülmüş, dolayısıyla çözüm önerileri de üretim faktörlerinin nasıl elde edileceği, nasıl bir araya getirileceği ve nasıl üretime sokulacağı üzerinde yoğunlaşmıştır.

Yakın bir geçmişte Hla Myint, trendi tersine çevirmeye çalışmıştır. Geri kalmış ülkeler tabirini kişi başına düşük gelire nitelemeye karşı, daha önceki az gelişmiş doğal kaynaklar ve geri kalmış halklar arasında yapılan; ilkini az gelişmiş kaynaklar anlamında, ikincisini ise belli bir bölgenin geri kalmış halkını tanımlamak amacıyla kullanmıştır. Çünkü Myint, doğal kaynakların miktarının etkin bir şekilde artmasının mutlaka halkın geri kalmışlığını azaltacağı fikrinde değildir. Ona göre, "geri kalmış insanlardan bahsedildiğinde ekonomik mücadelede başarısız olanlar akla gelmelidir. Az gelişmiş kaynaklar ise dağıtım sürecinde insanları, ekonomik çevreleri içinde ya da homojen bir grup olarak ele almaktan ziyade kaynaklardan biri olarak incelemeyi gerektirir. Bu anlamda insan grupla birlikte değerlendirilmez, ayrı bir ekonomik birim olarak ele alınır.³⁷ Sonuç olarak Myint, az gelişmiş kaynakların ve insanların geri kalmışlığının iki ayrı olgu olduğunu ve birlikte ortaya çıkmak zorunluluklarının olmadığını, ikisinin bir arada olduğu zaman fasit bir daire oluşturduklarını belirtmiştir.³⁸

³⁷ Myint Hla, "An Interpretation of Economic Backwardness", The Economics of Underdevelopment, Ed: A.N. Agonvale and S.P. Singh, A Galaxy Book, Oxford University Press, New York, s.94-95

³⁸ A.g.e. s. 96

Fakat Myint'in bu tanımlaması ekonomik literatürde pek yer bulmamıştır. Çünkü uzun zamandan beri kalkınma, "...mal ve hizmetlerin artan ölçüde akımına yansıyan... maddi refahta, kendini besleyen sürekli bir iyileşme olarak" tanımlanmıştı; veya başlangıçta iktisadi kalkınma ve iktisadi büyüme terimleri kişi başına gelirmede kendini besleyen bir artışı ifade etmede kullanılmıştı.³⁹ Kalkınmış ülke ise daha fazla sermaye, emek ve kullanışlı doğal kaynakları işlemek için potansiyel reçeteleri olan veya bunların hepsine sahip bulunarak bütün kaynakları mevcut nüfusunu daha yüksek bir yaşam standardına ulaştırmak için kullanan ülke olarak belirlenmişti.

Böylece sosyal, siyasal ve ekonomik içerikleriyle birlikte toplumsal bir olgu olan kalkınma kavramı, ekonomi gibi tek bir faktörü kapsayacak bir biçimde içeriği daraltılmış ve literatürde bu anlamda kullanılmıştır. Sosyo-kültürel ve siyasal yönleri ise ihmal edilmiştir.

Kalkınma teriminin Türkiye'de temel metinlerde kullanımının ise yakın bir geçmişi bulunmaktadır. Modernleşme/çağdaşlaşma/yenileşme hareketlerinin başladığı 18. yüzyılın başlarından bu yana, Sened-i İttifak'tan 1982 Anayasasına kadar ki dönemin temel metinlerinde kalkınma kavramı sadece 1961 ve 1982 Anayasalarında yer almaktadır.⁴⁰ Temel metinler dışındaki kullanımı ise dünyadaki kullanıma hemen hemen denk düşmektedir. Hatta biraz daha eski olduğu bile söylenebilir. Çünkü Türkiye 1933–1937 arasında kapsamlı bir kalkınma planı sayılabilecek ilk sanayi planı uygulamış ülkelerden birisidir. Türkiye'nin bu dönemdeki kalkınma/sanayileşme planı üzerine yazılmış ve kalkınma kavramının ekonomik içerikte kullanıldığı birçok makale bulunmaktadır.⁴¹

Buraya kadar yapmış olduğumuz incelemeler, kavramın sadece süreç içerisinde nasıl kullanıldığına ilişkindir. Başka bir ifadeyle kalkınma tanımını kolaylaştırmak için bir ön hazırlık niteliğindedir. Bu nedenle yukarıdaki açıklamalardan kalkınma kavramının ne olduğunu veya kavramdan ne anlaşılması

³⁹ Viner Jacop, (t.y.), "The Economics of Development", The Economics of Underdevelopment, Ed: A.N. Agonvale and S.P. Singh, Oxford University Press, New York, s. 12

⁴⁰ Kili Suna ve Gözübüyük Şeref, (1985), Türk Anayasa Metinleri "Sened-i İttifak'tan Günümüze", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

⁴¹ Peker Kemal, (1943), Fındık, İktisadi Kalkınmada Önemi, Yenigiresun Basımevi, Giresun.

gerektiğini yalın bir şekilde bulmak güçtür. Yine bu açıklamalardan kalkınma teriminin sadece kendi başına anlaşılmasının olası olmadığı da görülmektedir. Çünkü, benzer anlamlarda kullanılan birden fazla kavram bulunmaktadır. O halde, benzer anlamlarda kullanılan kavramların birbirlerinden farklılıklarını, benzerliklerini ve ilişkilerini inceleyerek kalkınma terimine açıklık kazandırılabilir.⁴²

2.2. KALKINMANIN KAVRAMSAL KÖKENLERİ

Kalkınma iktisadi çerçevesinde ekonomik kalkınma, modernleşme, sanayileşme, büyüme ve yapısal değişmeye atfedilen anlamlar çoğu zaman birbirine karıştırılmaktadır. Özellikle ekonomik kalkınma ile ekonomik büyüme birbirlerinin yerine geçecek şekilde eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Yapısal değişme ise, ekonomik kalkınma ve büyümeyi tanımlamak veya aralarındaki farkı vurgulamak üzere ara bir kategori olarak ortaya çıkmaktadır. Yapısal değişme aynı zamanda ekonomik kalkınmaya atfen de kullanılmaktadır.

Benzer bir durum modernleşme ve kalkınma arasında da söz konusu olmaktadır. Her iki kavram bazen birbirlerinin yerine kullanılmakta, bazen modernleşme kavramı içerisinde kalkınma kavramı değerlendirilmekte ve bazen de kalkınma kavramı, modernleşme ve sanayileşme kavramının her ikisini içerecek şekilde kullanılmaktadır. Başka bir durumda sanayileşme kavramı, kalkınma ile modernleşme arasında bir bağ kurulmak istendiğinde ara bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Sanayileşme bazen de geri kalmış bir toplumdan gelişmiş bir topluma geçişte, kalkınmanın ve dolayısıyla modernleşmenin olmazsa olmazı olarak kabul edilmektedir.

Çalışmanın bu aşamasında söz konusu kavramlar arasındaki benzerlik, farklılık ve tamamlayıcılık şeklinde ortaya çıkan ilişkiler üzerinde durularak daha açık ve anlaşılabilir tanımlar yapılacaktır.

2.2.1 Büyüme-Yapısal Değişme-Kalkınma

Ekonomik büyüme, bir ülkenin prodüktif kapasitesini genişletmesi için kullandığı araçlarla ilgili bir kavramdır. Ekonomik büyümeyi açıklayıcı özelliğe

⁴² Yavilioğlu Cengiz, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, s. 59-61, 2002, "Kalkınmanın Anabilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri" adlı makale

sahip dört temel değişken bulunmaktadır: İşgücünün kalitesi ve miktarı, doğal kaynakların miktarı ve kalitesi, reel sermayenin miktarı ve kalitesi ve toplumun teknolojik seviyede gösterdiği başarı. Bu değişkenleri ekonomik büyümede temel belirleyiciler olarak tanımlayabiliriz. Bunlar herhangi bir ekonominin üretim potansiyelleridir. Ekonomik büyüme, prodüktif kapasiteyi belirleyen bu faktörlerin geliştirilip yaygınlaştırılması faaliyetlerini konu alır. Bu, bir anlamda ekonominin potansiyeli ile ilgilenmek anlamına gelmektedir. Fakat ekonomik büyümeden bahsederken, ekonominin potansiyeli yanında, kapasitenin kullanılmasını da göz önüne almak gerekir.

Ekonomik büyüme, toplumun maddi refahını artırması bakımından önemlidir. Doğal olarak sübjektif bir konu olan refah hakkında kabul edilebilir bir ölçü mevcut değildir. Fakat son analizde, maddi refahın mal ve hizmetlerin miktarı ile çok yakından ilgili olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Her hangi bir toplum için maddi refah seviyesinin yükseltilmesi, faydalı ve ekonomik değeri olan mal ve hizmetlerin üretiminde artışı gerektirir.

Maddi refah bakımından önemli olduğu için ekonomik büyüme ile ilgileniliyorsa, üzerinde durulması gereken nokta sadece yalın haliyle kapasite ve üretim artışı değil, bununla birlikte fert başına üretim artışıdır. Refah açısından önemli olan fert başına mal ve hizmet miktarıdır. Zaman içinde fert başına mal ve hizmet artışı olduğu takdirde refah seviyesinde gelişme olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, ekonomik büyüme konusunda en anlamlı ölçüt fert başına reel üretim seviyesidir.⁴³ Fakat mal ve hizmetlerin üretiminde artış olarak tarif edilen ekonomik büyüme kendi anlamıyla bir sonuç değildir. Daha önce de söylediğimiz gibi, mal ve hizmet miktarındaki artış daha temel sonuçlara ulaşılmasına yarayan bir araçtır. Zira ekonomik büyümenin temel hedefi toplumun refah düzeyini yükseltmektir.

Üretim kapasitesindeki artış, toplum refahının yükseltilmesine iki yolla etkide bulunur. İlk olarak, tüketicinin hizmetinde olacak özel kullanım için gerekli olan mal ve hizmet miktarında artış yaratır. İkinci olarak, hükümetin istihdam edeceği kaynakların miktarını artırarak özel sektörün tüketim standartlarına zarar

⁴³ Peterson Wallace C., (1994), Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme, Çev: Talat Güllap, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum. S 481

vermeden, hükümetin artan sorumluluklarını yerine getirmesine imkân verir. Böylece bu iki yolla toplumun refah seviyesinde artış sağlanır.

Büyüme kavramının kalkınma kavramı ile karşılaştırıldığında ne anlama geldiği veya kalkınma kavramından ne tür bir farklılığının olduğu sorunu ortaya çıktığında, büyüme kavramı için en belirgin özelliğın "bir ekonominin üretim kapasitesinde, sayısal olarak ölçülebilen genişleme veya miktar artışı"⁴⁴ olduğu söylenebilir. Bu karşılaştırmanın diğer yanında ise kalkınma kavramı bulunmaktadır. Ekonomik kalkınma kavramı, niteliksel değişme yolunda olan bir şeye işaret etmektedir. Bu durumda ekonomik kalkınma hem daha fazla çıktı hem de teknik ve kurumsal yapıdaki değişmeleri kapsamaktadır. Büyüme ile bir karşılaştırma yapılarak denebilir ki, ekonomik büyüme daha çok aynı şeydeki basit artış sürecini, ekonomik kalkınma ise daha fazla ve farklı olanın yer aldığı yapısal değişme sürecini ifade eder⁴⁵.

Karşılaştırmalar, ekonomik büyümenin daha çok üretim faktörlerinin en yüksek verimi sağlayacak şekilde bir araya getirilmesini içeren bir denge sorunuyla ilgilendiğini göstermektedir. Ekonomik kalkınma ise iki aşamalı bir süreci ifade etmektedir. Birinci aşama, üretim faktörlerinin yaratılmasıdır. Bu aşamada, üretim faktörlerinin oluşturulabilmesi için ekonomiyi de içine alan yapısal bir değişimin olması gerektiği vurgulanmaktadır. İkinci aşama ise üretim faktörlerinin en uygun bileşimini içersine almaktadır. Dolayısıyla ekonomik kalkınma kavramı, iktisadi nitelikte olan yapılar yanında sosyal, siyasal nitelikteki yapılarda da gelişme yönünde bir değişme, hatta yeni yapıların oluşturulmasını içeren süreçlere de işaret etmektedir. Yani iktisadi kalkınma sadece ekonomik boyutlarla sınırlanmayan, toplumu sosyolojik, psikolojik ve politik tüm boyutlarıyla kuşatan karmaşık bir süreçtir. Kalkınma her ne kadar iktisadi büyümeyi içerse de var olanın sayısal olarak büyümesi anlamına gelmemekte, olumlu anlamda yeni bir yapının kurulmasını öngörmektedir.

⁴⁴ Freyssinet Jacques, (1985), Az gelişmişlik İktisadi, Çevirenler: M. Ali Kılıçbay-Tezer Öçal, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, S.124

⁴⁵ Flammang R. A. "Economic Growth and Economic Development; Counterparts or Competitors?", Economic Development and Cultural Change, Vol: 28, No: 1, s. 50

Şu halde, bir bütün olarak yapıların dönüşmesi (veya yapısal değişim), büyüme ile kalkınma arasındaki niteliksel farkla beraber iki kavram arasındaki ilişkiyi de ortaya koymaktadır. F. Perroux, yapısal değişimden hareketle büyüme ile kalkınma arasındaki farkı şu şekilde ortaya koymaktadır: "Kalkınma, bir toplumun sosyal ve mantık değişmelerinin kombinezonudur. Bu kombinezon küresel reel hâsılayı sürekli ve birikintili bir şekilde artırmaya elverişlidir". Mantıksal yapıların ve sosyal alışkanlıkların bu kombinezonu, kurumların kombinezonundan başka bir şey değildir.

Fakat yapısal değişme kavramı, sadece ekonomik kalkınma olgusunu tanımlarken kullanılmamalıdır. Çünkü söz konusu kavramın büyüme olgusuyla da ilişkisi vardır. Ekonomik büyüme ile yapısal değişim de birbirlerini etkileyen süreçlerdir. Bir ekonomideki büyüme yapısal değişmeye neden olmayabilir. Ancak ekonomik büyümenin sürekliliğinin sağlanmasında yapısal değişme temel bir öneme sahiptir. Yapısal değişme olmadan ekonomide ve cari sektörlerinde azalan getiri söz konusu olabilir ve sonuçta büyüme yavaşlayabilir. Yapısal değişim, iktisadi büyümeyi hızlandırabilir; yani yapısal değişim kaynakların marjinal hasılasında artışa sebep olabilir.⁴⁶ Ekonomik büyümenin yapısal değişmeyle söz konusu ilişkisinden dolayı, bazı çalışmalarda ekonomik kalkınma kavramının ekonomik büyüme kavramını kapsadığı ve bu nedenle ekonomik kalkınmanın, yapısal değişme ile çıktıdaki artışların toplamı olarak ele alınması gerektiği belirtilmektedir.⁴⁷

Böylece yapısal değişme, ekonomik büyümenin ve kalkınmanın yanı sıra, ara bir kategori olarak belirginleşmekte ve salt iktisadi yapıyla ilgili olarak dönüşüm (transformation) kavramı ile açıklanmaktadır. Ekonomik anlamda yapısal değişme kavramı, tarım sektöründen sanayi sektörüne doğru bir kaymayı ve bu kaymanın sonuçlarını tanımlamaktadır. H. E. Chenery, yapısal değişme veya dönüşümün, "...fiziki ve beşeri sermaye birikimi ile talep, üretim, ticaret ve istihdamın kompozisyonlarında bir kaymayı... " içerdığını belirterek bunların ekonomik

⁴⁶ Justman Moshe and Teubal Morris, (1991), "A Structural Perspective on the Role of Technology in Economic Growth and Development", World Development, Vol:19, s.1170

⁴⁷ Mehmet Türkay, (1995), "Gelişme: Kavramsal Köken ve Yorumlar", Gelişme İktisadı, Editörler: Tamer İşgüden vd. Beta Yayınları, İstanbul, s. 105

dönüşümün esasını oluşturduğunu vurgulamaktadır.⁴⁸ Ayrıca bu dönüşüm süreci kentleşme, demografik dönüşüm ve gelir dağılımındaki değişimler gibi sosyo-ekonomik süreçlerle de yakından ilişkilidir.

Yukarıdaki anlamı itibariyle yapısal değişme, ekonomik olmayan faktörleri ancak ekonomik olanların değişimini etkiledikleri oranda kapsayan bir kavramdır. Kalkınma kavramı ise ekonomik olan ve olmayan faktörleri, karşılıklı etkileşimleriyle bir neden sonuç ilişkisi içinde kapsamaktadır. Bu anlamda, yapısal değişme teknik bir kavram, kalkınma ise etik/politik bir kavram olarak değerlendirilebilir. Aralarındaki ilişkinin bu özellikleri göz önüne alındığında yapısal değişmenin, ekonomik kalkınmanın önemli ve zorunlu bir parçası olduğu belirgin bir hal almaktadır.

Buna göre iktisadi kalkınma bir yapı değişikliği yani bir yapıdan diğer bir yapıya geçiştir. Ancak böyle bir geçiş daha çok kalkınmanın bir göstergesi, bir uyarıcı faktörü olabilir. Kalkınma için yatırım artışı, teknolojik gelişme, verim artışı, reel gelir artışı, eğitim düzeyinin yükselmesi yanında, düşüncenin, zihniyetin, sosyo-ekonomik yapıların da değişmesi gerekmektedir.⁴⁹ Çünkü kalkınmamış bir ülkenin sorunu sadece üretim faktörlerinin en uygun bir biçimde nasıl bir araya getirileceği değildir. Aynı zamanda üretim faktörlerinin nasıl elde edileceği ve üretimi artırmak için nasıl kullanılacağı da önem taşımaktadır.

2.2.2 Modernleşme-Sanayileşme-Kalkınma

Kalkınmayla ilişkilendirilen diğer iki kavram modernleşme ve sanayileşmedir. Büyüme-kalkınma kavramlarında olduğu gibi, kalkınma ve modernleşme kavramları da bazı yönleriyle birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Bazen de sanayileşme kavramı vasıtasıyla iki kavram birbirlerine eklenmektedir. Bunun hem teoriden hem de uygulamadan kaynaklanan nedenleri bulunmaktadır. Bir anlamda söz konusu kavramların ortak referans noktalarına sahip olmaları kavramlar arasındaki farklılıkları karmaşıktırılmaktadır.

⁴⁸ Chenery Hollis, (1988), Handbook of Development Economics, Ed: T. N. Srinivasan, Amsredam, North Holland, s. 50

⁴⁹ Özgüven Ali, (1988), İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması, Filiz Kitabevi, İstanbul, s. 99

Her iki kavramın da bir toplumun içinde bulunduğu duruma atıfta bulunması, ortak referans noktalarından ilkinin oluşturmaktadır. Modernleşme kuramı çerçevesinde toplumlar, geleneksel toplum, geçiş toplumu ve modern toplum; gelişme iktisadi çerçevesinde toplumlar, azgelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş toplum olarak sınıflandırılmaktadır. İkinci referans noktası, her iki kavram çerçevesinde tanımlanmış amaçlara ulaşmak için belirli tipte bir davranış ve eylem biçimine sahip olunmasının gerekliliğidir. Üçüncü ortak referans ise, her iki kuramın da gelenekselden moderne veya geri kalmışlıktan gelişmişliğe doğru bir hareket sürecine işaret etmeleridir.⁵⁰

Fakat bu ilişkilendirme ve birbirlerinin yerine kullanımların doğruluğunu tahlil edebilmek için her bir kavramın içerikleri ayrı ayrı belirlenmelidir. Etimolojik anlamda "modern", "modernleşme", "modernlik" deyimleri Latince bir sözcük olan "modernus"tan gelmektedir. Kavramın kökeni ise modus sözcüğüdür. Latince'de modus tarz, biçim anlamında kullanılmaktadır. Bu durumda modern sözcüğü, şimdiki zamanla ilişkili, son zamanlarda olan anlamına gelecektir.⁵¹ Dolayısıyla "modern, ilk olarak eskiye ait olmayan, yeniye ait olan anlamında kullanılabilir... Sözcüğün etimolojisi, teorik anlamını tamamen vermiyorsa da önemli boyutuna değiniyor: Eski ile yeni, ya da önce olan ile sonra olan arasındaki ilişki."⁵² Modernleşme teorilerinin tam merkezinde de yukarıdaki anlamın, yani eskiden yeniye gidiş sürecinin açıklanma kaygısı ve isteği yatmaktadır.

Modernleşmenin anlaşılabilmesi modern olanın bilinmesine bağlıdır. Bunun için zaman-mekân ve içerik açısından kalkış noktasına gereksinim vardır. Modernleşmenin mekânsal kalkış noktasının Batı Avrupa olduğu konusunda ortak kabul bulunmaktadır. Zamansal kalkış noktası ise onsekizinci yüzyıldır. Bunu Aydınlanma Dönemi veya Sanayi Devrimiyle de başlatmak mümkündür.

Zamansal kalkış noktası olarak onsekizinci yüzyılın ikinci yarısının alınmasının bir takım nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlerin belki de en

⁵⁰ Dube S. C. (1988), *Modernization and Development*, London, Zed Books Ltd, s. 1

⁵¹ Üşür İşaya, (1999), "Sanayileşme: Kavramdan Tipolojilere", *Türk-İş 99 Yıllığı*, Cilt: 2, Ankara, s. 255

⁵² A.g.e. s. 255

önemlisini mekânsal kalkış noktasını oluşturan Batı Avrupa'nın kendini tanımlama sorunu oluşturmaktadır. Michel Foucault'un deyimiyle;

İnsan bilimlerinin/modernliğin kriterlerinin her birinin ortaya çıkışının bir sorun, bir talep, teorik veya teknik cinsten bir engel vesilesiyle olduğundan kuşku yoktur; psikolojinin XIX. yüzyılda bilim olarak yavaş yavaş kurulabilmesi için hiç kuşkusuz endüstri toplumunun bireylere dayattığı yeni ölçüler gerekmiştir. Sosyolojik tipten bir düşüncenin ortaya çıkabilmesi için hiç kuşkusuz Devrimden beri toplumsal dengeler üzerinde ve bizzat burjuvaziye ihdas etmiş olanın üzerinde ağırlık yapan tehditlerin ortaya çıkması gerekmiştir.⁵³

İktisat biliminin ortaya çıkması için ise insanın, ihtiyaçları ve arzuları olan, bunların tatmin çarelerini arayan, öyleyse çıkarları bulunan, kar hedefleyen, başka insanlarla zıtlaşan bir varlık olarak ortaya çıkması gerekmiştir.

Michel Foucault'un modernliği bu şekilde, batı dünyasının ilerici iktisadi, siyasal, toplumsal ve kültürel rasyonelleşmesi ve farklılaşması olarak tanımlaması, geçmişin bilinmedik semantik alanını yapılaştıran yeni bir mantık, yeni bir dünya görüşünün mantığıdır. Modern olmak, artık düne ait olmayan ve başka yöntemlerle ele alınması gereken bir dünyada yaşamak demektir. Dünya artık eski tarzda okunamamaktadır; insan dünyayı ve kendisini bu yeni mantık içinde düşünmeye başlamıştır.⁵⁴ Foucault'un da belirttiği gibi ancak yeni bir insan, yeni bir toplum, yeni bir kültür ve yeni bir ekonomi anlayışı gelinen bu durumu tarif edebilirdi.

Yukarıdaki insan, toplum, iktisat ve siyaset tanımlamaları, Batı toplumlarının geldikleri noktada nesnel bir bilim, evrensel bir ahlak ve yasa, yeni bir siyasal düzen ve yeni bir iktisadi düşünce yapısı ile yeni bir toplum geliştirme amacı güden anlayış içerisinde kendilerini tarif etmeye duydukları ihtiyaçtan kaynaklanmıştı.⁵⁵ Modern olan bu şekilde anlam kazanınca, modern olmayan veya modern olmak isteyen toplumların yaşamaları gereken süreci izah edecek bir kavram gerekmiş ve bu kavram da modernleşme olarak ortaya konulmuştur. Modernleşme

⁵³ Foucault Michel, (1994), Kelimeler ve Şeyler, Çev: M.Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, s. 445-446

⁵⁴ Jeanniere Abel, (1994), "Modernite Nedir", Çev: Nilgün Tural, Modernite Versus Postmodernite, Der: Mehmet Küçük, Vadi Yayınları, Ankara, s. 16

⁵⁵ Sarup Madan, (1995), Postyapısalcılık ve Postmodernizm, Çev: A.Baki Güçlü, Ark Yayınevi, Ankara, s. 172

konusunda literatürde ortak bir yaklaşım bulunmamakla birlikte kavramın, en geniş anlamıyla değişme olgusuna ilişkin ve genellikle de kalkınma olgusuyla ilgili olarak ele alındığı görülmektedir.

Az veya çok her sistem değişmek durumundadır. Ancak bu sürece sonra giren ülkelerde modernleşme değişiminin hızlanması olup, sosyal ve kültürel yapının bütünü etkileyen teknolojik, ekonomik ve çevresel değişimleri ifade etmektedir. Modernleşmenin (değişimin) yönünü tayin etmede ise modernitenin karakteristikleri belirleyici olmaktadır. Modernitenin karakteristikleri aynı zamanda içerik açısından kalkış noktasını bize göstermektedir. Daniel Lerner, modernitenin karakteristikleriyle ilgili olarak şu hususları belirtmektedir: Ekonomide kendi kendini besleyen bir büyüme derecesini sağlayacak sanayinin kurulması, halkın belli ölçüde devlet yönetimine iştirak etmesi, seküler/rasyonel normların kültüre yayılması, toplum içerisinde seyyalitenin artması.⁵⁶

Görüldüğü gibi Lerner da ortaya koyduğu modernitenin karakteristikleriyle hem mekânsal ve zamansal ve hem de içerik açısından kalkış noktası olarak Batı Avrupa'yı öne çıkarmaktadır. Söz konusu durum modernleşme teorileri için genel bir yargıyı yansıtmaktadır. Dolayısıyla modernleşme kuramlarının hemen hemen tamamı, referans aldıkları bu karakteristiklerden (söz konusu karakteristikler bazı kuramcılar tarafından ikiye indirgenerek, sanayileşme ve demokratikleşme olarak da ele alınmaktadır) yola çıkarak farklı bir tarihsel konjonktürde meydana gelen Batı düşünce geleneğinin, Batı dışı toplumları tanımlamaya yönelik kaygılarının sistematik bütünlüğe ulaşmış bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda anlatılanlardan modernleşme teorilerinin çeşitli modellerinde gözlenen bir özelliği daha belirginleşmektedir: Batı'daki tarihsel gelişmenin bir ürünü olan modernleşme, dünyanın geri kalan ülkeleri açısından bir örnek teşkil edecektir. Örnek olmanın anlamlı kılınması için ise ilk önce modern olanla olmayanın karşılaştırılması; modern olmayanın özelliklerinin belirlenmesi gerekmektedir. Böylece örneğe ne derecede yaklaşıldığı veya modernleşmenin neresinde bulunduğunu tespit etmek gibi pratik bir sonuç elde edilebilecektir.

⁵⁶ Gandhi Raj S. (1987), "Modernization and Development in the Third World: A Critical Assessment", International Journal of Contemporary Sociology, Vol:24, No:1-2, January-April, s. 25

Bu süreçte kullanılan karşılaştırmalı yöntem nedeniyle yukarıda söz konusu edilen tanımlama sorunu konumuz açısından ayrı bir önem kazanmaktadır. Çünkü bu yöntemle yapılan analizler, modeller ve yapılması gerekene ilişkin öneriler, kalkınma iktisadının genel çerçevesinin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Modernleşme kuramı perspektifinden yapılan analizlerde kullanılan karşılaştırmalı yöntem, aynı zamanda sorunun ikilemler biçiminde kavramlaştırılarak ele alınmasını beraberinde getirmektedir. Modernleşme kuramı çerçevesinde en temel ikilem modern/geleneksel ikilemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Veblen'in teorisi, bu ikilemi kalkınma düzeyinde eski ve yeninin birbirlerini reddetmeleri şeklinde açıklayan yaklaşımların karakteristik bir örneğidir.⁵⁷

Modern olan şeyin kaynağını bu noktaya ulaşmış toplumların, yani endüstriyel ekonomilerini demokrasi ile birleştiren Batı Avrupa ve Kuzey Amerika toplumlarının deneyimlerinin oluşturduğunu kabul ederek bu kuram çerçevesinde kullanılan diğer ikilemler modern/geleneksel ikileminden hareketle geliştirilmiş, diğer bir deyişle ondan türetilmişlerdir. Modern/geleneksel ikileminde gelişmiş Batı modern ideal tipi temsil ederken; azgelişmiş Batı dışı toplumlar diğer uç olan geleneksel tipi temsil etmektedir.

Modern/geleneksel ikilemi çerçevesinde yapılan kavramlaştırmada gelişme ve/veya modernleşme süreci azgelişmiş geleneksel olandan, gelişmiş modern olana doğru tarihsel bir değişim olarak ortaya konmaktadır. Böyle bir yaklaşımı esas alan kuramlar, amaçların aynı olduğunu ve tarihin akışı içinde araçların da benzeşeceğini vurgulamaktadır.⁵⁸ Bu tür yaklaşımların arkasında şüphesiz toplumların sanayileşmelerini tamamladıkları ölçüde birbirlerine benzeyecekleri inancı yatmaktadır. Aynı şekilde ekonomik bakımdan geri ülkelerin de başarılı bir şekilde sanayileşmeleri durumunda üretim ve tüketim açısından gelişmiş ülkelere benzeyecekleri kabul edilmektedir. Clark Kerr'in "Yaklaşma Kuramı" bu yakınlaşmayı ele almaktadır.

⁵⁷ Bendix Reinhard, (1995), "Sanayileşme, Modernleşme ve Kalkınma", Sosyoloji Yazıları, Der: İhsan Sezal, 3. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, s. 101

⁵⁸ Larrain Jorge, (1995), İdeoloji, Kültür ve Kimlik, Çev: N. Nur Domaniç, Sarmal Yayınları, İstanbul, s. 18

Yaklaşma Kuramı'na göre, geleneklerin kalıntıları silindikçe toplumlar ne kadar çok sanayileşirlerse birbirlerine o kadar çok benzeyeceklerdir.⁵⁹ Başka bir ifadeyle geleneksel toplumlar, Batı Avrupa'nın yaşadığı tarihsel dönüşümü izleyerek değiştikleri takdirde gelişmiş olan ülkelere benzeyecek ve modern/kalkınmış hale geleceklerdir. Bu bağlamda modernleşme/kalkınma, geleneksel veya modern öncesi bir toplumun; gelişmiş, ekonomik olarak refah içinde ve görelî olarak siyasal istikrarını sağlamış, belirli tipte bir teknoloji ile tanımlanan Batı tipi bir toplumsal örgütlenme doğrultusunda bütünsel olarak dönüşmesi şeklinde algılanmaktadır.

Fakat bu dönüşüm aynı zamanda bir süreci gerektirmektedir. Bu noktada modernleşme kuramının bir diğer temel özelliği olan doğrusal tarih anlayışı ortaya çıkmaktadır. Doğrusal tarih anlayışı, ilerleme anlayışıyla temellenen ve tarihsel gelişme sürecinin önceden belirlenmiş bir süreç olarak görüldüğü bir tarih yaklaşımıdır. Bu tarih anlayışıyla kalkınma sorununa bakıldığında geleneksel ile modern arasında tarihsel olarak bir zaman farkı tespit edilmektedir. Zamana bağlı böyle bir farkın tespiti gelenekselden moderne doğru çizilen modernleşme/kalkınma sürecinin sonlu bir süreç olduğu ön kabulüne dayanmaktadır. Buna göre modern toplumlar insanlık tarihi açısından bulunması gereken yere ulaşmış bulunmaktadırlar.

Bu yaklaşımda azgelişmiş toplumları gelişmiş toplumlara yaklaştıran ve yaşanması gereken süreci ifadelendiren, evrim ve ilerleme kavramlarıdır. Zira evrim ve ilerleme kavramları doğrusal tarih anlayışını kuvvetlendirerek modern kuramların niteliğini belirleyen parametrelerdir. Bu nedenle modernleşmeyi, Batılı toplumların değişim sürecine girdiği 16. yüzyıla kadar götürmek gerekir.⁶⁰ Yirminci yüzyılın gelişmemiş toplumları ise gelişmiş Batı toplumlarının 16. yüzyıldaki özelliklerini taşımaktadır. Evrim ve ilerleme mantığına göre bu toplumların kalkınması/modernleşmesi için Batılı ülkelerin bu tarihten itibaren yaşamış oldukları evreleri geçirmeleri gerekmektedir. Çünkü geleneksel toplumlar başlangıç

⁵⁹ Kerr Clark ve diğerleri, (1973), *Industrialism, and Industrial Man*, Harmondsworth, Penguin, s. 38

⁶⁰ Mazrui Ali A., (1995), "Sosyal Darwinizmden Günümüz Modernleşme Teorilerine: Bir Tahlil Geleneği", *Sosyoloji Yazıları*, Der: İhsan Sezal, 3. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, s. 73-74

noktasında olup bu noktadan hareketle son noktaya ulaşacaklardır. Modernleşme ve ilerleme kuramcılarının sundukları bu öneri, tarihi evrensel, tek çizgili, doğrusal ve amaca yönelik bir olgu olarak değerlendirilmelerinin zorunlu bir sonucudur. Bu durum, modernleşme teorilerinin, tek tip bir moderniyi kabul ettiklerini ve dolayısıyla ulaşılabilecek noktanın farklı olamayacağını ifade etmektedir.

Yukarıda modernleşmenin içeriğini belirleyen dört temel noktadan bahsetmiştik. Bunlar; sanayileşme, halkın belli ölçüde devlet yönetimine iştirak etmesi, seküler/rasyonel normların kültüre yayılması, toplum içerisinde seyyalitenin artması şeklinde sıralanmıştı. Modernleşme teorileri açısından önemli olan husus bu dört öğenin birlikte gerçekleşmesi ve bunların yol açacağı toplumsal farklılaşmadır. Bu anlamda modernleşme iktisadi kalkınmayla da yakından bağlantılıdır. Zira modernleşmeden beklenen şey, geleneksel toplumun Batı dünyasının gelir seviyesine ulaşması, istikrarlı ve katılımcı bir siyasal yapının oluşması, toplumsal ilişkilerde rasyonel normların esas alınması ve toplum içerisinde seyyalitenin artmasıdır.

Burada en belirleyici faktör ekonomik gelişmedir. Hatta, W.E. Moore ve J.N. Smelser'de görüldüğü gibi, modernleşmenin sanayileşme üzerinden ekonomik kalkınmaya bağlandığı görülmektedir. Smelser'e göre;

Modernleşme ayrı, fakat birbirleriyle ilişkili teknoloji, tarım, sanayi ve çevre olmak üzere dört alandaki değişme süreçlerinin birlikte işlemesiyle oluşur. Bu süreçler ise toplumsal yapıyı derinden etkiler ve farklılaşmaya yol açar.

Farklılaşmalar başlıca siyasal, eğitim, dinsel, aile alanlarında belirginleşir. Bu anlamda modernleşme, iktisadi kalkınmayı kapsar; ancak daha ötesine gider.⁶¹

Modernleşme kuramı çerçevesinde kalkınma sorununun geniş bir perspektiften ele alındığı yukarıdaki açıklamalardan anlaşılmaktadır. Çünkü, modernleşme sürecinde ekonomik faktörlerin önemine ilişkin vurgu yapılmakla birlikte ekonomi dışı faktörler ağırlık kazanmaktadır. Bu anlamda kuram, kalkınma sorununa büyüme teorileri çerçevesinde yaklaşan formel iktisat disiplininin daha geniş bir perspektifle yaklaşmaktadır. Kuramı niteleyen temel özelliklere bağlı

⁶¹ Smelser J. N. (1967), "Towards a Theory of Modernization" ; aktaran Üşür İşaya, (1999), "Sanayileşme: Kavramdan Tipolojilere", Türk-İş 99 Yıllığı, Cilt: 2, Ankara, s. 259

olarak ekonomik kalkınma, belirli davranış biçimlerinin, değerlerin, toplumsal ilişki biçimi ve kuramsal yapının, modernliğin gereklerine göre yeniden düzenlenmesiyle sağlanabilecektir.

Fakat aynı zamanda kalkınma kavramı, içeriğindeki değişimle birlikte modernleşme kavramı karşısında belirsizleşmekte ve çoğu kez modernleşme ve kalkınma kavramları aynı toplumsal dönüşüm ya da değişim sürecini açıklamak üzere birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Konunun başında belirtildiği gibi, bu durum her iki kavramın ortak referans noktalarına sahip bulunmasından kaynaklanmaktadır. Her iki kavramı birbirine yaklaştıran faktör ise sanayileşmedir.

Bendix'in yaptığı tanıma göre sanayileşme, "devamlı bir şekilde sürdürülen tatbiki ilmi araştırmalara ve enerji kaynaklarına oturtulmuş bir teknolojinin neden olduğu iktisadi değişimlerdir".⁶² Sanayileşmenin neden olduğu değişimler, modernleşme ve kalkınma kavramlarının neredeyse eşanlamlı kullanımına neden olan üç ortak referans noktasını birbiriyle ilişkilendirmektedir. Sanayileşme, modernleşme ve kalkınma kavramlarının ve bu kavramlarla ifade edilen süreç ve amaçların ortak paydası olarak anlamlandırılmaktadır. Bu manada, sanayileşme sürecinin doğrudan ve dolaylı etkileri, modernleşme ve kalkınma kavramlarının kapsamında yer almakta ve her iki kavramın içeriklerini birbirine yaklaştırmaktadır.

Sonuç olarak denilebilir ki, tarihsel süreçte ekonomik ilişkilerin toplumsal yaşam içerisindeki konumuyla, kalkınma kavramının kullanım biçimi arasında yakın ilişki vardır. İktisadi ilişkilerin toplumsal yaşamın bir parçası olarak değerlendirildiği dönemlerde kalkınma kavramı iktisadi olandan daha geniş bir içerikte kullanılmış; iktisadi ilişkilerin toplumsal yaşamdan soyutlanarak incelenmesiyle birlikte kavramın içeriği ekonomiyle sınırlandırılmıştır. Bugün için kavram daha çok ikinci anlamda kullanılmaktadır. Fakat kalkınma olgusunun ekonomi dışı alanlarla olan iç içeliği ve kavramla izah edilen geri kalmışlığın ekonomik faktörler dışında da bir takım nedenlere bağlı oluşu; kavramın doğru kullanılmadığını, anlamının genişletilerek kullanılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Fakat bu durumda da yakın kavramlarla olan farklılığında problemler

⁶² Bendix Reinhard, (1995), "Sanayileşme, Modernleşme ve Kalkınma", Sosyoloji Yazıları, Der: İhsan Sezal, 3. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, s. 99

yaşanmaktadır. Bilindiği gibi kalkınma kavramı yapısal değişim kavramıyla büyüme kavramına; sanayileşme kavramıyla da modernleşme kavramına yakınlaşmaktadır.

Büyüme kavramının kalkınma kavramı ile karşılaştırıldığında ne anlama geldiği veya kalkınma kavramından ne tür bir farklılığının olduğu sorunu ortaya çıktığında, büyüme kavramı için en belirgin özelliğin, bir ekonominin üretim kapasitesinde sayısal/niceliksel olarak ölçülebilen genişleme veya miktar artışı olduğu söylenebilir. Bu karşılaştırmanın diğer yanında ise kalkınma kavramı bulunmaktadır. Ekonomik kalkınma kavramı, niteliksel değişme yolunda olan bir şeye işaret etmektedir. Bu durumda ekonomik kalkınma hem daha fazla çıktı hem de teknik ve kurumsal yapıdaki değişimleri kapsamaktadır.

Karşılaştırmalar, ekonomik büyümenin daha çok üretim faktörlerinin en yüksek verimi sağlayacak şekilde bir araya getirilmesini içeren bir denge sorunuyla ilgilendiğini göstermektedir. Ekonomik kalkınma ise iki aşamalı bir süreci ifade etmektedir. Birinci aşama, üretim faktörlerinin yaratılmasıdır. Bu aşamada, üretim faktörlerinin oluşturulabilmesi için ekonomiyi de içine alan kurumsal/yapısal bir değişimin olması gerektiği vurgulanmaktadır. İkinci aşama ise üretim faktörlerinin en uygun bileşimini içerisine almaktadır. Dolayısıyla ekonomik kalkınma kavramı, iktisadi nitelikte olan yapılar yanında sosyal, siyasal nitelikteki yapılarda da gelişme yönünde bir değişme, hatta yeni yapıların oluşturulmasını içeren süreçlere de işaret etmektedir.

Modernleşme ile kalkınma arasında ise oldukça problemlili bir yakınlık bulunmaktadır. Bunun en önemli nedeni her iki kavramın da ortak referans noktalarına sahip olmalarıdır. Ortak referans noktalarından dolayı her iki kavram çerçevesinde tanımlanmış amaçlara ulaşmak için belirli tipte davranış biçimine sahip olunması gerekmektedir. Fakat yine de her iki kavramı birbirinden farklılaştıracak özellikler bulunmaktadır.

Modernleşme kuramı çerçevesinde kalkınma sorunu geniş bir perspektiften ele alınmaktadır. Çünkü modernleşme sürecinde ekonomik faktörlerin önemine ilişkin vurgu yapılmakla birlikte ekonomi dışı faktörler ağırlık kazanmaktadır. Kalkınma sürecinde ise vurgu daha çok ekonomik faktörler üzerine yapılmaktadır. Bir anlamda ekonomik olmayan faktörlerin, ekonomik faktörlerle ilişkisi ölçüsünde

önemi bulunmaktadır. O halde toplumun bir bütün olarak çağdaş normlara göre (yani günümüzde gelişmiş ülkelerin sahip oldukları, sosyal, kültürel ve ekonomik yönden kalkınmalarını sağlayan çağdaş normlara göre) değişmesini veya başka bir ifadeyle; geri kalmış bir ekonominin sanayileşmesini, halkının belli ölçüde devlet yönetimine iştirak etmesini, seküler/rasyonel normların kültüre yayılmasını ve toplum içerisinde seyyalitenin artmasını bir bütün olarak ifade etmek için kullanacağımız kavram modernleşmedir. Görüldüğü gibi modernleşme, kalkınmayı da içerisine alacak genişlikte bir anlam ifade etmektedir. Geri kalmış bir ekonominin refah düzeyini artırmak için değişimi/dönüşümü ifade edildiğinde kullanacağımız kavram ise kalkınma olmalıdır.⁶³

2.3. ARA DEĞERLENDİRME

Kalkınma kavramının tarihsel değişimini incelediğimizde, bu değişim sürecinin, toplumların değişim ve gelişim sürecine paralel olarak dalgalı bir yolda seyrettiğini gördük. Bu durum, toplumların değişim ve gelişim süreçlerinin tek düze olmayışının ve çok farklı kültürlerde yetişen iktisatçıların yetiştikleri toplumsal gerçeklikler çerçevesinde analizler yapmalarının ve dolayısıyla kalkınma kavramını değişik şekillerde tarif etmelerinin doğal sonucudur. İnsanın, iktisadi yönüyle ele alınması (homo economicus) kalkınma kavramının, başlangıçta sadece ekonomik yönüyle ele alınmasına neden olmuştur. Kavramın ekonomik büyüme kavramı ile yakın ilişkisi üzerinde durulmuş, sanayileşmeyle birlikte kavram farklı bir boyutta fakat yine ekonomik yönüyle ele alınmıştır. Günümüzdeyse kalkınmanın, sadece ekonomik faktörlerin önemini dikkate alan anlayışla izahının doğru olmayacağı modernleşme kavramıyla olan ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Modernleşme sürecinde ekonomik faktörlerin önemiyle birlikte ekonomi dışı faktörlerin (insan/ toplum yaşamını etkileyen her türlü –sosyal, kültürel, ekonomik-faktörler) de önemi fark edilmiştir. Modernleşme bir toplumun her sahada çağdaş

⁶³ Yavilioğlu Cengiz, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2002, "Kalkınmanın Anabilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri" adlı makale, s. 64-75

normlara uygun olarak gelişmesini yani kalkınmasını ifade eder. Başka bir ifadeyle sosyal, kültürel, ekonomik, hukuki, çevresel vb. kalkınmanın insanın etkilendiği ve etkilediği her alanda gerçekleşmesi gerektiği sorunu modernleşme kavramının genişliği içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla kalkınma kavramı modernleşme kavramıyla günümüzdeki anlamını bulmuş ve salt ekonomik bir anlam ifade etmek darlığından kurtulmuştur.

Bu açıklamalardan sonra sivil toplumun, kalkınma kavramında ve günümüz dünyasının kalkınma anlayışında meydana gelen değişimdeki rolünü, sivil toplum ve kalkınma arasındaki ilişkiler bağlamında inceleyebiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KALKINMA İKTİSADI VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

3.1. KALKINMA ANLAYIŞINDAKİ DEĞİŞİM VE STK'LARIN ROLÜ

Çalışmamızın ikinci bölümünce tarihsel arka planı ile geniş ölçekte ele aldığımız “kalkınma” nın gerçek anlamıyla, 1930’lu yıllarda bir sorun olarak algılandığı ve ikinci dünya savaşının akabinde de bir disiplin olarak ortaya çıktığı gerçeği üzerinde duruldu. O yıllarda kalkınma iktisadının alt disiplini kalkınma kavramı (ilerleme ya da gelişme de denebilir) iktisadi büyüme olarak ele alınmıştır. Bu anlayışa göre bir ülkenin iktisadi büyümesi kabaca GSMH’daki artışlara bakılarak değerlendirilir. İktisadi alanın iyi yönetilmesi ve büyümenin devamlılığı esastır.⁶⁴ Başka bir deyişle, merkezinde “büyüme” sorununun yer aldığı bu dönemdeki kalkınma anlayışı, “ekonomi endeksli ” bir anlayıştır.

Ekonomi endeksli kalkınma anlayışının hâkim olduğu 195-1960’lı yıllar boyunca gelişmiş ülkelerde “gönüllü organizasyonlar” adı altında faaliyet gösteren ve daha çok az gelişmiş ülkelerin temel ihtiyaçlardan yoksun toplumsal kesimlerine “insani yardımlar” şeklinde küçük ölçekli çabalar ile kaynak transferlerine aracılık ettikleri görülmektedir. Gönüllü organizasyonların faaliyetleri, büyüme merkezli kalkınma modelini sorgulama çabasında olmadan bir takım spesifik yardım projelerini gerçekleştirme ve hükümetlere ya da yerel idarelere tavsiyelerde bulunma düzeyinde kalmıştır.⁶⁵ Ancak burada sivil toplumun organize olması, örgütler kurarak faaliyet göstermesi gelişmesinin merkezindeki anlayış üzerinde durmak gerekir. Bu anlayış “gönül” anlayışıdır. STK’ların en temel unsurunu oluşturan gönüllü insanlar sahip oldukları gönül anlayışıyla, Ekonomi endeksli kalkınmada sadece kendi karını en üst düzeye çıkarmayı düşünen ekonomik insanların (homo economicus) aksine, kendileriyle birlikte başkalarını da

⁶⁴ Acı, Esra Yüksel. Dr; “Kalkınma Yaklaşımları bağlamında uluslar arası sivil toplum kuruluşlarının kısa tarihi üzerine bir değerlendirme” s.1 , www.ceterisparibus.net/arsiv.html

⁶⁵ A.g.e , s. 1

düşünürler onların da kalkınmaları için çaba sarf ederler. Hatta STK' lardaki gönül anlayışı, başkalarını, ötekileştirmeden düşünmek ve onların(toplumun) refahı için çalışmayı ifade eder. Bu durum daha önce sivil toplumun özelliklerinden bahsederken değindiğimiz “etik” konusuyla ilgilidir. Evet STK mensupları hiç bir zaman bireysel çıkarlarını ön plana alamaz. Yaptıkları eylemler, mensubu oldukları STKnın var oluş nedeni olan, 'daima toplumun yararına çalışma' ilkesine uymak zorundadır.⁶⁶

1990'lı yıllardan itibaren uluslar arası sistemde meydana gelen gelişmelerle birlikte, büyüme merkezli kalkınma yaklaşımı ve STK'ların rolü değişmeye başlamıştır. Politik açıdan S.S.C.B'nin yıkılışı, Doğu Avrupa'nın çözülmesi, giderek artan ulusal bağımsızlık mücadeleleri, etnik kargaşalıklar, ekonomik açıdan; çevre kirlenmesiyle ekolojik dengenin bozulmaya başlaması, sürdürülebilirlik gerçeği, sosyolojik açıdan; AİDS, uyuşturucu... gibi sorunlar, insanı kalkınmanın bir metası olarak gören kalkınma modellerinin ve genel anlamda Ortodoks İktisadın sorgulanmasına neden olmuştur. Büyüme merkezli kalkınma anlayışının dünyayı getirdiği nokta, açlık, etnik ayrılıklar ve ekolojik felaketler olarak dile gelirken, kalkınma sorunsalında büyüme merkezli anlayıştan “insan merkezli” kalkınma anlayışına geçilmektedir.⁶⁷ İnsanı merkeze alan bu yeni kalkınma/ gelişme anlayışı, kalkınmayı salt ekonomik bir süreç olarak tanımlayan geleneksel eğilimden farklı olarak, ekonomik iyileştirmenin yanı sıra, insanların, sosyal, siyasal, kültürel, eğitim ve sağlık ile ilgili haklardan yararlanabilmelerini sağlayacak genel koşulların varlığını da kapsar.⁶⁸ İnsanın yaşamını sürdürdüğü tüm hayat alanını ve bu alanın kapsadığı bütün unsurları iyileştirme daha modern hale getirme anlamındaki bu yeni kalkınma anlayışı sosyal kalkınma anlayışıdır. Yani nihai hedef mal ve paranın artırılması değil, insanın refah ve mutluluğudur.

Bu anlayışın temel özelliklerini genel çizgileriyle aşağıdaki şekilde ifade etmek mümkündür;

⁶⁶ Güder, Nafiz; Sivil Toplumcunun El Kitabı, s. 15, Kasım 2004- Ankara

⁶⁷ Acı, Esra Yüksel. Dr; “Kalkınma Yaklaşımları bağlamında uluslar arası sivil toplum kuruluşlarının kısa tarihi üzerine bir değerlendirme” s.1-2 , www.ceterisparibus.net/arsiv.htm

⁶⁸ UNDP 1998 Türkiye İnsani Gelişme Raporu,özet
www.tesev.org.tr/projeler/proje_gelisme_rapor1998.php

1-Kalkınma, iktisadi büyümenin ötesinde insan yaşamının koşullarının iyileştirilmesiyle ilgili olmalıdır. Uzun dönemli çıkarları dikkate alan, kültürel farklılıkları, ekolojik dengeleri ve ekonomik büyümenin sürdürülebilirlik boyutunu dikkate alan bir kalkınma anlayışı oluşturulmalıdır.

2- Disiplinler arası birleştirici bir yaklaşıma geçilmelidir. Buna göre toplumun her alanında ekonomi temelli görüşün, yerini sosyal, politik ve kültürel boyutları da içeren diğer disiplinler ile birleştirici bir görüşe bırakması gerekmektedir.

3- Ortak çıkarların söz konusu olduğu gerçeği ile uzun dönemli çıkarlar için dünyayı bir bütün olarak uluslar üstü algılayan, sorumlulukların gelişmiş az gelişmiş tüm ülkelerin dayanışmasıyla paylaşıldığı bir yönetim anlayışı kurulmalıdır. Bu yeni kalkınma anlayışında insanın ve doğal kaynakların doğru yönetimi, eşitlik, sosyal adalet önemli yer tutmaktadır. Ortodoks kalkınma anlayışının az gelişmiş ülkelere yönelik politika çözümü olarak önerdiği merkezi devletin yönetimine dayanan görüşünün, uluslararası finansal akımların bu ülkelerde borç krizine yol açmasıyla sonuçlandığı iddia edilmektedir. Oysa yeni kalkınma anlayışında ileri sürdüğü yeni yönetim anlayışı ile dış borçların yarattığı krizin ortadan kaldırılması mümkün olmamakla beraber, dış borçların yanlış dağıtılması engellenerek bağımlılığın ortadan kaldırılmasına yardımcı olacağı ileri sürülmektedir.

4- Demokratikleşme, sivil toplumun yaygınlaştırılması, ademi merkeziyetçilik, yerel yönetimlere daha fazla sorumluluk verilmesi, kaynakların yönetiminde yerel sivil topluluklara hükümetin yanında söz hakkı tanınması bu anlayışın STK lara verdiği önemi vurgulamaktadır.

Bu bağlamda 1990' lardan itibaren ise STK' lar, varolan çerçevelerini gerek uluslararası sistemde gerekse kalkınma iktisadında meydana gelen gelişmelere paralel olarak sorgulamaya başlamışlardır, Büyüme merkezli kalkınma anlayışının az gelişmiş ülkeleri getirdiği nokta ve sürdürülebilir bir kalkınma anlayışının kurulması zorunluluğu, gelişmiş ve az gelişmiş ülke STK larını ortak hareket etmeye doğru yöneltmiştir. STK' ların giderek makro ekonomik teori ve politikalarını öğrenmeye yönelik çabalara girişmeleri ve kalkınma iktisatçılarının bu konuya yönelik akademik çalışmalarını hızlandırmaları söz konusu olmuştur. Yeni " kalkınma anlayışının öngördüğü şekliyle STK' lann kalkınma sürecindeki rolü ile

ilgili ileri sürüten tezler, uygulamaya dönük, geniş tabanlı, küçük ölçekli kurumlar olarak politik yaptırımlar açısından devlete göre daha etkin oldukları yönündedir. Buna göre STK lar devlete göre politikaların hayata geçirilmesinde daha etkindirler. Çünkü geniş örgütlenme biçimi olarak devletin bir araya gelme ve liderlik anlamında STK'lara göre zayıf ve yavaş kaldıkları ileri sürülmektedir. Ayrıca STK' ların, sivil toplumun yaygınlaştırılmasında öncü kurumlar olarak kamu sorumluluğunu talep etme anlamında da politikacılardan ve bürokratlardan daha etkin oldukları iddia edilmektedir. özellikle sivil toplumun yoksul kesimlerinin taleplerinin gerçekleştirilmesinde politikaların uygulanması ve gerektiği yerde reformların yapılması konusunda daha başarılı olacaktan düşünülmektedir. Sonuç STK'lar yeni kalkınma anlayışı doğrultusunda uluslararası sistemin yönetimine ilişkin olarak sorumluluğu devlet ile paylaşacak aday kurumlar olarak gündeme getirilmektedirler.⁶⁹

3.2. STK'LARIN SOSYAL KALKINMADAKİ TEMEL İŞLEVLERİ

Günümüzde değişen yapıları ve işlevlerine kadar STK'lar dünyada ağılıkla uğraşmaktaydılar. Yakın döneme kadar bu kuruluşlar kendi rollerini, sanayileşmiş ülkelerdeki gıda fazlasını, sanayileşmemiş olan ülkelerdeki gıda eksikliğine aktarım mekanizması olarak görmekteydiler. Başta Avrupa Birliği (AB) ülkeleri olmak üzere yaygın olan tarım sübvansiyonları ile birlikte ortaya çıkan arz fazlalarını, 1990'ların ortalarına kadar Avrupa STK'ları hibe yoluyla toplamış ve bunların eksik gıda noktalarına taşınması üzerine örgütlenmişlerdir. Ancak STK'lar bu son on yıl zarfında aynı yardım toplamak ve taşımak yerine nakdi yardım toplayıp, bunu 'yerinde tedarik' yöntemiyle dağıtmayı tercih etmektedirler. Günümüzde STK'ların mutlak yoksullukla mücadelede benimsedikleri yöntem, hep yerinde tedarik yöntemidir.

STK'lar hem devletin karar ve eylemlerinin denetlenmesinde, hem de sorumluluk ve katılımcılık bilincinin artmasında önemli işlevlere sahip olmaktadır. Ekonomik ve siyasal liberalizmin biçimlendirdiği modern devlet

⁶⁹ Acı, Esra Yüksel. Dr; "Kalkınma Yaklaşımları bağlamında uluslar arası sivil toplum kuruluşlarının kısa tarihi üzerine bir değerlendirme" s.2-3 , www.ceterisparibus.net/arsiv.htm

yapısıyla anlam kazanan STK'ların, Batı'daki gelişme dinamiğinde ulus devlet olgusu ve sosyal devlet anlayışı temel belirleyicileri oluşturmaktadır. Modern toplumsal yaşamın vazgeçilmezi olan STK'lar, günümüz toplumlarında kamusal otoritenin eksik kaldığı eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, çevre, kırsal kalkınma, kentsel dönüşüm gibi değişik alanlarda önemli işlevler üstlenmektedirler.⁷⁰

Günümüz dünyasında STK'lar giderek daha büyük bir önem kazanmaktadır. Bugün adeta, STK'ların karar alma mekanizmasına katılım şekli ve oranı bir ülkedeki demokrasi standartlarının seviyesini belirler hale gelmiştir. Sivil dayanışma anlayışı ile sivil toplum anlayışı örtüşürken, sivil toplum anlayışı da demokrasi ile örtüşmektedir. Bu bağlamda STK'lar da demokrasi ile bağdaşmaktadır. Bu durum bir yandan, farklı grupların ve akımların seslerini duyurabilmelerini sağlayarak 'katılımcı demokrasi' anlayışını güçlendirirken, bir yandan da STK'ların meşruiyetinin sağlanması zorunluluğunu doğurmaktadır.

Büyüme merkezli kalkınma yaklaşımları yerine insanı merkeze alan yeni kalkınma yaklaşımları STK'ları, kalkınma sürecinde devlet ile birlikte hareket eden 'kalkınmanın yeni aktörleri' olarak tanımlamışlardır. Bu tanımlama, neoliberal yaklaşımların, minimal devlet anlayışı ile de uyum göstermektedir

Sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınma fiziki sermaye yanında beşeri ve sosyal sermayenin de varlığını gerektirmektedir. Bir bölgede kalkınma sorununun tarafı konumunda olan ve her biri kalkınma yolunda çeşitli görev ve sorumluluklar üstlenmiş kurumlar arasında oluşturulabilecek etkin bir işbirliği, bölgesel kalkınmaya yönelik çabaların başarıya ulaşmasında yaşamsal öneme sahip olmaktadır. STK'lar böyle bir işbirliğinin tesis edilmesi ve geliştirilmesinde önemli bir rol üstleneceklerdir. Doğrudan ya da dolaylı olarak STK'ların sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma sürecinde üstlendikleri işlevler değişen ekonomik kalkınma tanımına paralel olarak değişmektedir. STK'ların değişik işlevler üstlenmelerinde, ulusal ya da uluslar arası faaliyet göstermeleri de kaçınılmaz olarak etkili olmaktadır. Zira dünyada devletler “gelişmiş”, “gelişmekte olan” ve “geri kalmış(üçüncü dünya ülkeleri) ülkeler” şeklinde sınıflandırılmaktadır. Buna göre

⁷⁰ Arş gör.Demiral, Mehmet; “Türkiye’de sosyal sermaye kapsamında sivil toplum kuruluşları sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınma sürecindeki rolü” Akademik Bakış sayı 13-2007 s. 1-10

örneğin gelişmiş bir ülkedeki STK ülke sınırlarını aşan, dünya refahını yükseltmeye yönelik uluslararası faaliyet gösterme imkânına sahipken, geri kalmış bir ülkedeki STK çok sınırlı düzeyde ulusal faaliyetler gösterebilmektedir. Bu gün dünyada, ülkeler arasındaki ekonomik kalkınmışlık düzeyinin STK'lara olan yansımaları böyle iken herhangi bir ülkenin bölgesel kalkınmışlık düzeyinin farklılığının STK'lara olan yansımalarının bundan farklı olduğunu söylemek mümkün değildir. Ekonomik kalkınmışlık düzeyi daha iyi olan bölgelerdeki STK'lar daha etkin ve bölge aşırı faaliyetler gösterirken, geri kalmış bölgelerde STK'ların hem sayıları hem de faaliyetleri çok düşük seviyededir. Bu konuyla ilgili ülkemizdeki durumu inceleyelim.

İçişleri Bakanlığı, Dernekler Dairesi Başkanlığı sitesinde 14.03.2006 tarihinde başlatılan ve halen devam eden bir ankette; "sivil toplum denince akla hangi kurum gelir" sorusuna %80 oranında "dernek" cevabı verilmiştir. Söz konusu anketteki değerlendirmeye dayanarak, ülkemizde STK'ları incelerken örneklendirmeleri daha çok dernekler üzerinden yapacağız.

Tablo-1: Türkiye'de STK kavramından anlaşılanlar

DERNEK	17001	%79.6
SENDİKA	1670	%0.78
VAKIF	1441	%0.67
SİYASİ PARTİ	1220	%0.57

Kaynak:www.dernekler.gov.tr

Sivil toplum kuruluşlarının sayısal durumlarına bakarak bir ülkenin kendi içinde bölgesel gelişmişlik düzeyi hakkında fikir edinilebilir. Zira sivil toplum kuruluşlarının kurulması ile toplumun ekonomik ve kültürel gelişmişliği ve demokratik hakları kullanma bilinci arasında bir paralellik bulunmaktadır. Yani ülke içinde STK'lar hangi ilde daha çok sayıda kurulmuş ve daha geniş bir alanda faaliyet gösteriyorsa o ilin kültür düzeyi, sanayileşmesi ve ekonomik durumu STK'ların az sayıda olduğu illere göre daha iyi durumdadır.

Tablo-2 Türkiye'de En Çok Derneğin Kurulduğu İlk Beş İl

İstanbul	%20.4
Ankara	%10.0
İzmir	%4.75
Bursa	%3.53
Kocaeli	%2.72

Kaynak:www.dernekler.gov.tr

Tablodaki verileri incelediğimizde ülkemizdeki sosyo ekonomik yönden birinci sırada bulunan İstanbul'da derneklerin de %20.4 lük oranla birinci sırada olduğu, ve bu oranın gelişmişlik düzeylerine göre Ankara, İzmir, Bursa ve Kocaeli illerine doğru azaldığı görülmektedir.

Derneklerin sayı bakımından en az olduğu illeri incelediğimizde de yine aynı sonucu teyit eder bir durumla karşılaşırız.

Tablo-3 Türkiye'de En Az Derneğin Kurulduğu İlk Beş İl

Şırnak	70	%0.08
Ardahan	78	%0.10
Tunceli	81	%0.10
Kilis	89	%0.11
Hakkari	101	%0.12

Kaynak:www.dernekler.gov.tr

Yine tablo incelendiğinde ülkemizin en az gelişmiş illerinde STK'ların da en düşük seviyede gelişim gösterdiği anlaşılacaktır. Bu durumu ortaya çıkaran sebepler arasında elbette ki nüfus, coğrafi konum, sosyo ekonomik durum, kültür düzeyi gibi birçok unsur etkili olmaktadır; ancak sosyo ekonomik durum ile kültür düzeyinin en etkin unsurlar olduğu, tabloda yer alan illerin ülke içindeki sosyo ekonomik konumları dikkate alındığında, çok açık hale gelmektedir

Çalışmanın bu bölümünde STK'ların temel işlevleri belli bazı başlıklar altında sıralanmaktadır

3.2.1. Eğitim ve Sağlık Hizmetleri ile Sosyal Yardımlarda STK'ların işlevleri

Sivil toplum kuruluşları bir toplumdaki, demokratik hakları kullanma bilincinin tezahürüdür. Bu hakları kullanma bilinci ancak eğitimle elde edilir. Dolayısıyla STK'ların kendilerini besleyen en büyük değer olan eğitim konusunda faal olmamaları düşünülemez.

Günümüzde, sermaye denince akla gelmesi gereken ilk kavramlardan biri de şüphesiz beşeri sermayedir. Beşeri sermaye yatırımlarının iktisadi gelişmeye olan katkısı bilginin üretim sürecindeki öneminin artmasına paralel olarak artmaktadır. Beşeri sermaye yatırımlarının getirileri özellikle gelişmekte olan ülkelerde fiziki sermaye yatırımlarının getirilerinden daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Örneğin

Brezilya'nın 1970-1980 yılların arasındaki büyümesinin kaynaklarının tespit edildiği bir çalışmada teknolojik gelişme ve beşeri sermayenin fiziki sermaye emeğe göre çok daha yüksek katkısı olduğu bulunmuştur. Gerçekleşen büyümenin kaynakları yüzdelik paylar olarak şöyledir: Fiziki sermaye % 19, emek % 1.8, beşeri sermaye % 24 ve teknolojik gelişme % 40.⁷¹

Sosyo kültürel kalkınmada yüksek hedefleri olan her toplum beşeri sermayeye çok ciddi ihtiyaç duyar. Eğitime yönelik faaliyetleriyle beşeri sermayenin artmasına da hizmet eden STK'lar kalkınmada çok önemli etkilerde bulunur.

STK'lar kültür merkezleri, halk eğitim kursları, yurtlar, dershaneler, okuma salonları, kütüphaneler gibi çeşitli çeşitli kurumlar kurarak ve toplumu ilgilendiren her konuda çıkarılacak dergi ve broşürler yoluyla halka yönelik bilgilendirme ve eğitim çalışmaları yürütürler. Yine tabipler birliği, meslek odaları, ticaret odaları gibi STK'lar başta olmak üzere birçok STK devletin sağlık kurumları yanında çok önemli görevler üstlenirler. Sivil toplum kuruluşları faaliyet gösterdikleri alanlarda hizmet veren kamu kurumlarının da kapasitelerini geliştirmelerine katkıda bulunurlar. Bu bağlamda, Sosyo-ekonomik kalkınmanın yoksullukla mücadelede kapsamına ele alındığı ülkemizde, kimsesiz çocuklara yardım etme amacıyla 1928 yılında "Yardım Sevenler Derneği" kurulmuş ve 1935 yılında da Türkiye'de Çocuk Esirgeme Kurumu'na dönüştürülmüştür. 1976'da 2022 sayılı yasa ile kimsesiz yoksul yaşlılara yardım yapılması öngörülmüştür. 1986 yılında Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu (Fak-Fuk-Fonu), kurulmuştur. Sağlık Bakanlığı'nın, ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin yeşil kart verilerek devlet tarafından karşılanması hakkında kanunun 1992 yılında yürürlüğe girmesiyle yoksul vatandaşlara bedava sağlık hizmeti verilmektedir. 2002 yılı itibariyle bu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu hizmetinden yararlananların sayısı yaklaşık 13 milyon civarındadır. 2003 yılı itibariyle, Türkiye nüfusunun yaklaşık 1/5'ine yakın bir kısmı faydalanmaktadır.⁷²

⁷¹ Yrd doç dr. Güran Yumuş, İbrahim ve Arş. Grv. Kar, Abdurrahman, "Nüfus Artış Hızının Düşürülmesi İktisadi Kalkınmayı Artırır mı" s. 3, www.bilgiyonetimi.org

⁷² A.g.e. s. 5-6

Eğitim, sağlık ve sosyal yardımlar konusunda faaliyet gösteren derneklere ilişkin aşağıdaki bilgiler STK'ların bu alandaki faaliyetlerinin boyutunu göstermektedir.

Tablo-4: Eğitim Sağlık ve Sosyal Hizmetlerle ilgili Dernekler

Faaliyet Alanlarına Göre Dernekler	Sayıları
Eğitim ve araştırma	5676
Sağlık Hizmetleri	1418
Sosyal Hizmetler	6696
Toplam	13790

Kaynak: İBDBB

Ülkemizde faal dernek sayısının toplam 76940 olduğunu dikkate aldığımızda eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler konusunda faaliyet gösteren dernek sayısının toplam 13790 olması ve bunun tüm dernekler içinde yaklaşık %18'e tekabül etmesi STK'ların bu alana ne kadar önem verdiklerini gösterir.

Tablo-5: Türkiye'de Vakıfların Kuruluş Amaçlarına Göre Dağılımı

AMAÇLARI	SAYISI	YÜZDELERİ
SOSYAL YARDIM	1940	% 42
EĞTİM	1120	% 24
KULTUR	623	% 14
HAYIR	525	% 12
SAĞLIK	259	% 6
DİĞER	72	% 2
TOPLAM	4539	% 100

Kaynak: BVGM, 2004

Türkiye'deki mevcut vakıflarla ilgili yukarıdaki tabloda da görüleceği gibi ülkemizdeki mevcut vakıfların halen %42'si sosyal yardım, % 24' eğitim, %6'sı sağlık alanlarında gönüllü hizmet ve faaliyetlerde bulunmaktadır. Sosyal amaçlı faaliyette bulunan toplam vakıf sayısı 1.940, eğitim ve kültür amaçlı faaliyette bulunan vakıf sayıları da sırasıyla 1120 ve 623 'tür. Eğitim sağlık ve sosyal yardım amaçlı vakıfları bir arada değerlendirdiğimizde toplam % 72'lik oranla çok ciddi bir ağırlıklarının olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo-6: Türkiye’de Derneklere Bağlı Kar Amacı Olmayan Tesis ve Eklentiler

Tesis ve Eklentiler	Sayı
Konferans salonu	144
Sağlık/rehabilitasyon tesisi	147
Lokal	691
Sığınmaevi/kadın misafirhanesi	8
Eğitim/kurs tesisi	716
Dershane	75
Huzurevi	28
Yurt	1859
Kütüphane	299
Kreş ve gündüz bakımevi	20
Yatılı çocuk yuvası/gençlik merkezi	10
Spor sahası	450
Aşevi/aşocağı	109
Misafirhane	167
Spor salonu	429
Sergi salonu	66
Okuma odası/kitaplık	520
Kamp tesisi	118
Diğer	1642

Kaynak: İBDDB

Yukarıdaki tablo incelendiğinde de ülkemizde dernekler tarafından kurulmuş kar amacı gütmeyen tesisler içerisinde eğitime, sağlık ve sosyal yardımlara yönelik hizmet üreten tesislerin önemli miktarlarda oluşu görülecektir. STK’larca söz konusu amaçlarla açılan konferans salonları 144, sağlık ve rehabilitasyon tesisleri 147, eğitim ve kurs tesisleri 716, dershaneler 75, yurtlar 1859, kütüphaneler 299, kreş ve gündüz bakım evleri 20, yatılı çocuk yuvaları 10, aşevi 109 ve okuma odaları 520 adetlik sayılarıyla bütün tesis ve eklentiler içinde % 52 oranında ağırlığa sahip olduğu anlaşılır.

Tablo–7: STK’larca Desteklenen Kalkınma Etkinlikleri

ÜLKE	ŞTK’LARIN EN ÖNEMLİ 1. ETKİNLİĞİ	ŞTK’LARIN EN ÖNEMLİ 2. ETKİNLİĞİ	ŞTK’LARIN EN ÖNEMLİ 3. ETKİNLİĞİ
------	----------------------------------	----------------------------------	----------------------------------

AVUSTURYA	EĞİTİM(82)	SAGLIK(64)	KIRSAL KALKINMA(55)
BELÇİKA	EGITIM(67)	SAGLIK(66) VE KIRSAL KALKINMA(66)	SAĞLIK(66) VE KIRSAL KALKINMA(66)
DANİMARKA	EĞİTİM(79)	SAĞLIK(61)	ÇOCUK AİLE(54)
FİNLANDİYA	EĞİTİM(68)	DEMOK. İNS. HAK.(49)	ÇOCUK AİLE(46)
FRANSA	EĞİTİM(69)	SAĞLIK(58)	KIRSAL KALKINMA(49)
ALMANYA	EĞİTİM(62)	SAĞLIK(55)	KIRSAL KALKINMA(54)
İRLANDA	KIRSAL KALKINMA(77)	EĞİTİM(69)	SAGLIK(54)
İTALYA	EĞİTİM(84)	SAĞLIK(78)	KIRSAL KALKINMA(73)
LUKSEMBURG	EĞİTİM(77)	ÇOCUK AİLE(65)	SAĞLIK(60)
HOLLANDA	EĞİTİM(59)	SAĞLIK(56)	KIRSAL KALKINMA(46)
NORVEÇ	EĞİTİM(71)	SAĞLIK(64)	DEMOKRASİ İNSAN HAKLARI(60)
PORTEKİZ	EĞİTİM(76)	SAĞLIK(52) GÖNÜLLÜ GÖNDERME	SAĞLIK(52) GÖNÜLLÜ GÖNDERME
İSPANYA	EĞİTİM(73)	KIRSAL KALKINMA(72)	SAĞLIK(68)
İSVEÇ	EĞİTİM(75)	KIRSAL KALKINMA(60)	SAĞLIK(55)
İSVİÇRE	EĞİTİM(67)	SAGLIK(59)	ÇOCUK AİLE(53)
İNGİLTERE	EĞİTİM(69)	SAGLIK(58)	KIRSAL KALKINMA(52)

Kaynak: Woods, 2000:25

Yukarıdaki tabloya bakıldığında Avrupa'daki 16 ülkeden İrlanda dışındakilerin tamamında STK'lar birinci öncelikle eğitim hizmetlerini desteklemektedirler. İrlanda'da % 77 lik oranla birinci sırada yer alan kırsal kalkınmaya yönelik STK faaliyetlerini % 69 luk oranla yine eğitim faaliyetleri takip etmektedir. Aynı şekilde 16 ülkenin 11 tanesinde sağlık hizmetlerine yönelik STK faaliyetleri ise ikinci sırayı takip etmektedir. Genellikle üçüncü öncelikle desteklenen kırsal kalkınma, aile ve çocuk, demokrasi ve insan hakları ile ilgili hizmetler de yine sosyal kalkınmaya yönelik STK faaliyetleridir.

Buraya kadar yapmış olduğumuz incelemelerden çıkarılacak sonucu şöyle özetleyebiliriz:

1950-1960'lı yıllar boyunca gelişmiş ülkelerde gönüllü organizasyonlar adı altında faaliyet gösteren ve daha çok az gelişmiş ülkelerin temel ihtiyaçlardan yoksun toplumsal kesimlerine insani yardımlar şeklinde küçük ölçekli çabalar içinde olan STK'lar günümüzde artık daha geniş alanlarda ve daha önemli boyutlarda hizmetler üretmektedirler ve bu hizmetlerin başında eğitim, sağlık ve sosyal yardım hizmetleri gelmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının sosyal kalkınmadaki temel işlevlerini yeni bir başlık altında tekrar ele alalım.

3.2.2 Tarihi-Kültürel Değerlerin Korunmasında ve İyileştirilmesinde STK'ların İşlevleri:

Yaşanan savaşlar, artan küresel üretim ve sadece aşırı kâr arzusuyla hareket eden küresel sermaye dünyanın birçok kültürel miras ve zenginliklerin tahribatını alabildiğine hızlandırmıştır. Bu süreçte dünyada bu yıkımı azaltmak için ülkeler, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-UNESCO) ve Uluslararası Kültürel Zenginliği Koruma ve Restore etme Çalışma Merkezi (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property-ICCROM) gibi STK işbirliği ile çalışan kuruluşlara üye olmuşlardır. Ancak, kültürel miras korumada, devletlerarası anlaşmaların çoğu zaman yetersiz kaldığı görülmektedir. Çoğu zaman uluslararası anlaşmalar ihlal edilmekte hatta kamuoyundan gizlenebilmektedir. Soğuk savaş dönemlerinde ve günümüzde süregelen bölgesel savaşlarda yağmalanan kültür değerleri adeta güçlü olanın hakkı gibi yorumlanabilmektedir. Galip devletler bunların savaş tazminatı olduğunu dahi ileri sürebilmektedirler. Bu olumsuz ve tahribatçı yaklaşım karşısında en etkili tavır STK'ların önleyici protestoları olmuştur. STK'lar; barış döneminde ve silahlı çatışmada, öncesi ve sonrasında uluslararası anlaşma ve sözleşmelerin uygulanması, kültürel miras korumasına yönelik olarak saptanan politika ve stratejilerin belirlenmesi, yaşama geçirilmesi, kültürel zenginliklerin kanuna aykırı ticaretinin önlenmesi, siyasi ve kamusal düzeyde koruma bilincinin artırılması için çok önemli roller üstlenen birer ortak olarak düşünülmelidir. STK'ların kâr amacı gütmemesi esasıyla örgütlenmeleri sebebiyle de, ulusal ve uluslararası fonların aktarılmasında en güvenilir aracı olarak değerlendirilmektedir. Ülkemizde, Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL), Türk Tarih Vakfı (TTV),

Kültürel Mirasın Dostları Derneği (KÜMİD), Tarihi Kentler Birliği (TKB), Kültür Bilincini Geliştirme Vakfı (KBGV) vb. sivil örgütlenmeler olup benzer faaliyetler yürütmektedirler. Bu faaliyetler sonucunda, ülkemizde giderek kültürel miras koruması konusunda etkin ve bilinçli bir kamuoyu oluşmaktadır.⁷³

⁷³ A.g.e. s. 6

3.2.3. Çevre Değerlerinin Korunmasında STK'ların İşlevleri

Ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir olması çevre değerlerinin korunmasına ve doğal kaynakların tekrar oluşumunun önündeki engellerin ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Günümüz dünyasında küresel ısınma ile birlikte başta temiz su kaynaklarının azalması olmak üzere, birçok doğa problemleri yaşanmaya başlamıştır. Özellikle ormanlık alanların, kıyı ve sahillerin, su kaynaklarının korunması, sağlıksız ve doğaya zararlı atıkları bırakan yöntemlerle üretimin engellenmesi, verimli tarım arazilerinin korunması, bitki ve hayvan türlerini araştırmaya ve korumaya yönelik planlama sürecinde STK'lar etkin rol almak durumundadırlar. Çevresel faktörlerin aşındığı ve doğaya zara veren üretim faktörlerinin yoğunluğuna dikkati çekmek amacıyla dünyada adını tüm dünyaya duyuran Gren Peace gibi birçok çevreci STK bulunmaktadır. Özellikle IMF, Dünya Bankası, AB gibi entegrasyonlar ile uluslararası işletmeleri protesto eden bu kuruluşlar, sadece kâr dürtüsüyle hareket eden küresel sermayenin ulusal ekonomilerin doğal kaynakları üzerinde yapmış olduğu yıkıma dikkati çekmeye çalışmaktadırlar.⁷⁴

Ülkemizde, 2007 yılı rakamlarına göre 1593 adet çevre ve doğal hayatın korunması alanında faaliyet gösteren dernek bulunmaktadır. Bu sivil toplum kuruluşları yerel yönetimlerle işbirliği içinde, doğal kaynakların korunmasına ve çevre bilincini geliştirmeye yönelik eğitim çalışmaları başta olmak üzere önemli bilinçlendirme faaliyetlerinde bulunmaktadırlar.

3.2.4. STK'ların Çalışma Hayatı ve İstihdama Yönelik İşlevleri

STK'ların kalkınmaya olan direk katkılarından birisi de istihdama yönelik faaliyetleri ve bizatihi çalışmalarıyla istihdam alanı oluşturmalarıdır. Sadece GSMH'daki artış ile tanımlanamayacak olan Kalkınmadaki yeni anlayış; ekonomik göstergelerdeki iyileşmelerin toplum hayatına ve bireylere hangi seviyede yansıdığına çok önem verir. Örneğin ülke milli gelirinin artması yeni anlayışa göre kesin bir başarı anlamına gelmez. Bununla birlikte kişi başına gelir dağılımındaki değişimler de takip edilir. Zira bu anlayışa göre Adil bir gelir dağılımının olmadığı

⁷⁴ A.g.e. s. 6

bir toplumda “kalkınma” dan önemli ölçüde uzaklaşmış olunur. Bu anlamda istihdamın artması ile birlikte istihdam edilenlerin onurlarını ve aile hayatlarını koruyabilecekleri standartlarda çalışma koşullarına sahip olmaları çok önemlidir. Bu konuda özellikler sendikalar başta olmak üzere, çalışma hayatı ve meslek edindirme alanında faaliyet gösteren STK’lar çok önemli işlevler görürler.

Şimdi Türkiye’de STK’ların kalkınmaya yönelik direk etkilerine ilişkin bazı verileri inceleyelim.

Tablo-8: Türkiye’de Yıllara Göre Dernek Sayıları

Yıllar	Dernek Sayısı
2004	69485
2005	71317
2006	73480

Kaynak: İBDDDB

Tablo-9: Türkiye’de Yıllara Göre Dernek Üye Sayıları(sadece asil üyeler)

Yıllar	Üye Sayıları
2004	4898407
2005	7251664
2006	6086462

Kaynak: İBDDDB

Tablo-10: Türkiye’de Derneklerde Ücretli Olarak Çalışanların Sayıları

ÜCRETLİ ÇALIŞANLAR	Tam Zamanlı	Yarım Zamanlı	Proje Zamanlı
2004	25388	1764	2128
2005	26899	1948	2350
2006	25903	1784	2209

Kaynak: İBDDDB

Tablo-11: Türkiye’de Derneklerde Gönüllü Olarak Çalışanların Sayıları

GÖNÜLLÜ ÇALIŞANLAR	Tam Zamanlı	Yarım Zamanlı	Proje Zamanlı
2004	8772	3582	9439
2005	9286	8609	12736
2006	8174	8205	11526

Kaynak: İBDDDB

Tablo-8 i incelediğimizde 2004 yılında derneklerle ilgili yapılan kanuni düzenlemelerle ve derneklere ilişkin iş ve işlemlerin yürütülmesi görevinin, Emniyet

Genel Müdürlüğü'nden alınarak, İçişleri Bakanlığı bünyesinde kurulan ana hizmet birimlerinden Dernekler Dairesi Başkanlığı'na verilmesiyle birlikte dernek sayısında takip eden yıllarda önemli artışların meydana geldiği görülür.

Aynı şekilde Tablo-9 u incelediğimizde dernek üye sayılarında da önemli değişimler olduğunu görürüz. Derneklerin üye sayısında 2005 yılında yaklaşık % 49 artış olmuş 2006 yılında ise bu hızlı artış durmuş, üye sayıları biraz düşerek daha dengeli bir seviyeye oturmuştur.

Türkiye'de nüfusun yaklaşık % 10 kadar kişi derneklere üye olmuştur. Bu duruma diğer bir açıdan bakıldığında her 10 kişiye bir dernek 1 dernek ya da her derneğe 0,1 kişi düşmektedir. Bu rakamsal açıklama ülkemizde önemli bir potansiyeli içinde barındıran sivil toplum kuruluşlarının bu potansiyeli çok düşük seviyede kullanılabilmektedir.

Tablo-10 ve Tablo-11 de yer alan derneklerde çalışanlara ilişkin bilgilerse derneklerin istihdama yönelik ciddi bir etkilerinin olmadığını göstermektedir. Bu durum sivil toplumun Türkiye'deki birinci ayağını oluşturan derneklerin kar amacı gütmeyen ve amaçlarını gerçekleştirmek için kişi topluluğu şeklinde örgütlenen kuruluşlar olmalarının doğal sonucudur.

Ancak derneklerde gönüllü olarak faaliyet gösteren, amaçlarını gerçekleştirmek için vakit ve emek harcayan üyeler ile farklı mesleklerde çalışarak elde ettikleri gelirlerden derneklere bağış ve yardım yapan kimseler arasında nasıl bir fark vardır diye düşündüğümüzde, bu kişilerin aynı ortak gayeye ulaşmak için farklı şekillerde çalışmalar yapan, aynı duygu ve düşüncede ve aynı gönül anlayışına sahip kimseler olduğu anlaşılacaktır. Dolayısıyla derneklerdeki üyeleri dernekte ücretli olarak çalışan ve aldığı ücreti yine derneğe bağışlayan kimseler olarak değerlendirdiğimizde ülkemizde dernek ve üye sayıları noktasında STK'ların etkinliği ve mevcut potansiyelinden yararlanma hususunda ümitli olabiliriz.

Bu kişisel değerlendirmeden sonra ülkemizde sivil toplumun, sayısal ve algısal olarak ikinci ayağını oluşturan ancak, belli bir amaca özgülenmiş mal topluluğu şeklinde teşekkül etmiş olan ve bu noktadaki ekonomik sonuçları itibarıyla birinci sırada yer alan vakıfları ele alalım.

“Değişik dönemlerde vakıflar üzerinde yapılan araştırmalar, Türk İktisadi hayatının ortalama % 16 sına vakıfların hâkim olduğunu göstermektedir. Birer asırlık zaman dilimi içerisinde ihtimali sondaj metoduyla seçilen belli sayıdaki vakıflar üzerinde yapılan çalışmalar ve bu çalışmalar sonunda elde edilen bulguların genele teşmil edilmesi suretiyle ulaşılan donelere göre; Osmanlı ekonomisinin XVII. Yüzyılda % 15,97 si⁷⁵ , XVIII. Yüzyılda % 26,80 i, XIX. Yüzyılda ise % 15,77 si⁷⁶ vakıfların elinde bulunuyordu.

Aynı kaynaklardan öğrendiğimize göre, diğer çeşitli hizmetlerin yanında vakıflar, sahip oldukları bu gelirin XVII. Yüzyılda % 6,3 ünü, XVIII. Yüzyılda % 10,15 ini, XIX. Yüzyılda ise % 17,16 sını sosyal yardım faaliyetlerine harcamışlardır.

Bu konuda elde edilen rakamlar dönemler itibariyle değişik olsa da; vakıfların zirai işletmecilikten, imalat sanayi, ticaret merkezi, konut sektörü, istihdam, para ve sosyal hizmet konularında ülke ekonomisinde belli bir paya sahip olduğu açıktır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, ülke hizmetlerinde istihdam edilen personelin % 8,23 ü, Cumhuriyetin ilk yıllarında % 12,68 i, 1990'larda ise

% 0,76 sı vakıf sektöründe çalışıyordu. Ülkemizde akıl almaz bu düşüş yaşanırken; aynı yıllarda üçüncü sektörün ABD'deki toplam malvarlığı 1 trilyon doları aşmış, 8.000.000. civarında kişiye istihdam imkânı sağlanmıştır. Bu rakam genel nüfusun yaklaşık % 3üne tekabül etmektedir.

Verilen bu rakamlar dünyadaki gelişmelerin tersine, yurdumuzda, vakıf sektörünün gerek ülke ekonomisindeki ve gerekse istihdamdaki payının giderek düştüğünü ve dolayısıyla sivil toplumun çok önemli unsurlarından biri olan vakıfların sahip olduğu potansiyelden yeterince yararlanılmadığını açık bir şekilde göstermektedir.⁷⁷

⁷⁵ Yüksel, Hasan, “Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü(1585-1683) Sivas 1998, s. 100

⁷⁶ Yedi yıldız, Bahaeddin, “XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu” Vakıflar Dergisi, Ankara 1984, s.26

⁷⁷ Dr.Öztürk, Nazif “ Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları” adlı sunu, “YOKSULLUK” Deniz Feneri Yay. Temmuz 2003, s 17-18

3.2.5. STK' ların Diğer İşlevleri

Konumuz itibariyle üzerinde durduğumuz işlevlerinin yanı sıra STK'ların, dini faaliyetler, gençlik ve spor organizasyonları, bireysel özgürlükler ve insan hakları, çalışma hayatı ve meslek edindirme, kentleşme ve konut gibi toplum hayatını yakından ilgilendiren hemen hemen her alanda faaliyet göstererek devletin ve özel sektörün yanında, gönüllü sektör olarak önemli işlevler üstlendiği görülmektedir.

Tablo-12 Türkiye'de Faaliyet Alanlarına Göre Dernekler

Bireysel özgürlükler, insan hakları ve savunusu	381
Çalışma hayatı ve meslekle ilgili faaliyetler	2945
Çevre ve doğal hayatın korunması	1593
Dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine yönelik hizmet faaliyetleri	9844
Eğitim ve araştırma	5676
Hizmet amacıyla kaynak oluşturma ve gönüllülüğün teşvik edilmesi	1314
Kalkınma ve konut	211
Kültür,spor ve rekreasyon	15886
Sağlık Hizmetleri	1418
Sosyal Hizmetler	6696
Uluslararası faaliyetler	115
Diğer	4139

Kaynak: İBDDDB-2007

Yukarıdaki tablonun incelenmesinden de anlaşılacağı üzere STK'lar toplum hayatının hemen hemen her alanında faaliyet göstermektedirler.

3.3. ARA DEĞERLENDİRME

Günümüz dünyasında, toplum hayatının her alanında karşımıza çıkan STK'lar çok önemli toplumsal işlevleri yerine getirmektedirler. STK'ların faaliyet alanlarındaki bu genişleme, dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak değişen ve gelişen sivil toplum anlayışının bir yansımasıdır.

Sivil toplum kuruluşlarının faaliyet alanlarındaki bu gelişmeyi ve günümüzdeki sürdürülebilir kalkınma anlayışının ortaya çıkışını Korten nesiller arası değişimleri inceleyerek ele almıştır. Korten'e göre bu gelişim süreci şöyledir:

3.3.1. Birinci Nesil: Kurtarma ve Refah Faaliyetleri:

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarından itibaren, uluslararası STK'ların önde gelenlerinin çoğu, dünyanın her tarafındaki yoksul ve muhtaçlara

refah hizmetleri sunmak ve hayırsever amaçlarla kurtarma yardımı yapmak üzere faaliyete başlamışlardır. Bu kuruluşlar arasında CRS (Catholic Relief Services), CARE (Cooperative for American Relief Everywhere), Save the children, OXFAM (Oxford Committee for Famine Relief) ve World Vision sayılabilir. Bu kuruluşlar uzmanlık alanlarını kurtarma dışı durumlara taşımaya başladıklarında özel gönüllü kalkınma yardımının birinci neslinin tohumlarını atmışlardır.

3.3.2. İkinci Nesil: Küçük ölçekli, Öz Güvene Dayalı Yerel Kalkınma:

1960'lı yılların başlarında FAO'nun (Food And Agriculture Organisation)"Bir adama balık vermektense ona nasıl balık tutulacağını öğret" sloganlarıyla başlayan ve 1970'i yılları da kapsayan bu dönem koruyucu hekimlik, geliştirilmiş tarım teknikleri, yerel altyapı alanlarında toplum kalkınması tarzında "mikro projelerin" STK'larca uygulanmaya başlandığı bir dönemdir. Bu çabaları kurtarma ve refah yaklaşımlarından ayıran özellik yerel öz güven (local self-reliance) kavramına yardım süresi boyunca edinilen faydalara sürdürülebilir bir nitelik kazandırmaktır. Gerçekten de yerel bilgi ve becerilere duyulan ilginin giderek büyümesi sonucu bu dönemde, STK'larca çok sayıda eğitim merkezleri kurulmuş, kırsal ve diğer kesimden insanlar bu merkezlerde eğitilmiştir. Bu teşkilatlandırıcı faaliyet ve eğitimler, yardım edilen insanlar üzerinde tesirini göstermiş ve ilgili ülkelerde 15–20 yıl sonra yerel gönüllü yardım grupları (local self-help groups) ortaya çıkmaya başlamıştır.

3.3.3. Üçüncü Nesil: Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri:

Bu kuşağın doğumu 1970'li yıllara rastlar. Gelişmiş ülke STK'ları bu dönemde kalkınma etkinliklerinin akışı içerisinde yeni anlayışlar ve eğitimler geliştirmişlerdir. Artık iyi niyet seferberliğinin yeterli olmadığı, yoksulluğun yapısal sorunların bir neticesi olduğu ve sorunların bir kısmının da uluslararası ekonomik ilişkilerde yattığı anlaşılmıştır. Kalkınma yardımındaki rollerini eleştirel bir tarzda yeniden gözden geçiren STK'lar bu yardımı daha geniş bir çerçevede ele alma gereğini hissetmişler, bu durum ise, gelişmekte olan ülkelere yapılan desteğin artırılması hususunda uluslararası kamuoyunun ilgisini uyandırabilmek için daha fazla enformasyon ve savunma faaliyetinde bulunmalarını gerektirmiştir. Sonunda ikili bir görevin benimsenmesi gereği vurgulanmıştır. Birincisi kalkınma

konularında eleştirel ve sezgisel bir düşünce tarzı harekete geçirmekte, ikinci olarak da insanların kendi kalkınmalarına katılımlarını kendi durumlarını analiz ederek ve problemlerini tanıyarak, eylemlerine hazır çözüm ve modeller telkin etmeksizin, destekleyerek teşvik etmek, bütün bu anlayış ve gayretler STK'ların da ortaklık ruhunun önemli ölçüde gelişimine yol açmıştır.⁷⁸

Bu açıklamalardan sonra takip eden bölümde STK'ların kalkınmaya yönelik faaliyetlerini örneklerle açıklayalım

⁷⁸ Korten, C. David (1987). "Third Generation NGO Strategies: A Key To People-Centered Development " s. 146-147

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ KALKINMA ETKİNLİKLERİ

4.1. DÜNYANIN ÇEŞİTLİ ÜLKELERİNDEN ÖRNEK STK FAALİYETLERİ

4.1.1 Pakistan Orangi Pilot Projesi (OPP) Orangi:

Bir gönüllü kuruluşun yerel kalkınmaya nasıl katkıda bulunulabileceğinin etkili bir örneğini de Pakistan'da gerçekleştirilen Orangi Pilot Projesi vermektedir. Orangi, Pakistan'ın en büyük şehirlerinden Karaçi'nin hızla büyüyen ve bugün 700 000'den fazla insanın yaşadığı bir banliyösüdür. Özellikle 1980'lere gelinceye kadar burada konut, kanalizasyon ve içme suyu gibi birçok belediye hizmeti yerine getirilemediğinden sağlık sorunları ve salgın hastalıklar giderek artmıştır. 1980 yılında şehre gelen toplum kalkınması ve gönüllü örgütlenme konusunda büyük tecrübe sahibi ve aynı zamanda karizmatik bir lider olan Ahtar Hamid Han bir yandan yoksullukla, diğer yandan salgın hastalıklarla etkili bir şekilde mücadele edebilmek için proje ile aynı adlı bir gönüllü kuruluş (OPP) oluşturmuştur.

Ahtar Hamid Han öncelikle bir araştırma gönüllü kuruluşu olarak Orangi'nin sorunlarıyla ilgilenmenin en iyi yolunun "dışarıdan yardım almak ya da sağlık kuruluşları okullar ve ekonomik işletmeler kurmaktan ziyade sorunların inceleme ve değerlendirilmesini müteakip yaygın bir araştırma, yayım ve eğitim çalışmaları ile yerel halkın bu sorunları çözmek üzere bizzat örgütlenmelerini sağlamak olduğunu değerlendirmiş ve bunu oluşturabilmek bakımından bir model kurmak ve genel olarak toplum bireylerini uyararak, onların bu projelere bizzat ama etkin bir şekilde katılımını teşvik etmek olduğunu görerek, bu konularda yoğunlaşmış bir anlamda "kapasite oluşturucu" bir yaklaşım izlenmiştir.

Bu doğrultuda OPP Orangi'ye yönelik sosyal hizmetler ve gelir oluşturucu etkinliklere dayalı ve beş sahada yoğunlaşmış model kurma programlarına girişmiştir. Bu sahalardan;

- a-Düşük maliyetli sağlık koruma,
- b-Düşük maliyetli konut yapımı,
- c-Kadın çalışma merkezleri,
- d-Kadın refah programları,

e- Örgün eğitim olarak belirlenmiştir.

Düşük maliyetli sağlığın korunması projesindeki araştırmalarda, proje yönetimi; son derece kötü sağlık koruma koşulları ve kanalizasyon sorunlarının yanında, halkın tembelliği ve ilgisizliğinden kaynaklanan psikolojik, ekonomik, teknik ve sosyolojik engeller tespit etmiştir. Bu engelleri bir bir ortadan kaldırmak için OPP, sosyal örgütleyiciler ve teknisyenlerden kurulu takımlar teşkil ederek bir taraftan toplumun bilinçlendirilmesini sağlarken diğer taraftan da inşaat ve diğer alt yapının oluşturulmasında görev alacak, bir anlamda "sosyal mühendislik" düzenlemeleri yapacak, sorumluluk üstlenecek sosyal birimler oluşturmak suretiyle sistematik bir çalışma yapmıştır.

Pakistan'da bu çalışmanın başarıları örnek alınacak düzeydedir. Öyle ki, projenin hemen başında 1981–86 yılları arasında düşük maliyetli sağlık koruma programına katılan 28.000 aile toplam 144.000 metre uzunluğunda yeraltı lağım hattı ve 28.400 metre uzunluğunda lavabo döşemiştir. Burada ilginç olan tüm bu işlerin, hane başına 66 ABD doları vermekle oluşan toplam 1,2 milyon ABD doları tutarındaki tasarrufla finanse edilmiş olmasıdır. Bu miktar Pakistan'da o yıllarda yerel yönetimlere mal olabilecek masrafın yaklaşık dörtte biridir. Bu proje, Orangi'de tüm sektörlerde öylesine bir iyileşme sağlanmıştır ki, Karaçi'de halk programın erişmediği semtlerde de kendiliğinden bu projeyi esas alarak yönetim ve finansmana dayalı yaklaşımlarla yeni projeler geliştirmişlerdir.

Dünya Bankasının bu konuda örnek gösterdiği çalışmalardan biri olan Pakistan Orangi Projesi, özellikle halk katılımının maliyetleri sekizde bir oranında düşürerek aynı hizmetleri yerine getirmekle görevli ve sorumlu kamu kurum ve kuruluşlarını düşündürmeye sevk etmesiyle anlamlıdır.⁷⁹

4.1.2. Zimbabve Kırsal Kalkınma Birlikleri Teşkilatı-ORAP

Zimbabve -Kırsal Kalkınma Birlikleri Teşkilatı ya da kısa adıyla ORAP (The Organization of Rural Associations for Progress) Zimbabve'de her biri 5 ila 30 arasında bulunan ve kırsal kesimde yaşayan aileden oluşan yerel grupları

⁷⁹ Erdoğan,Özcan "sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınmada sivil toplum kuruluşlarının rolü: türkiye örneği ve bir model geliştirme önerisi" adlı yüksek lisans tezi, Ankara- 2004 s. 56-58

örgütlemeye şemsiye teşkilat görevini üstlenen yerli bir gönüllü kuruluştur. Söz konusu grupların çoğu sömürge döneminin babadan kalma ve ırkçı uygulamalarına dayalı çalışma gruplarıdır. 5 ila 30 kişilik ailelerden oluşan bu gruplara Zimbabwe Kırsal Kalkınma Birlikleri Teşkilatı (ORAP) öncelikle finansman ve teknik yardım sağlarken, önemli kararları ORAP değil, bu grupların ve onların bölgesel birliklerinin bizzat kendileri almaktadırlar. Çoğu çiftçi olan bu gruplar için başlangıçta tarımda gelir oluşturmada yoğunlaşan ORAP daha sonraları eğitim, sağlık, gıda, kuraklıkla mücadele ve güvenlik gibi konularda yayım hizmetleri ile de uğraşmıştır. Başlıca projeler arasında tahıl değirmenleri, bahçeler, sulama düzenleri, ekim ve tasarruf kulüpleri, hayvan besleme (animal husbandry) ve sebzeçilik bulunmaktadır. ORAP'ın çalışmalarında sürdürülebilirlik ve katılımcılık esastır.

Hükümet de ORAP'ın faaliyette bulunduğu alanlara hizmet götürmektedir. Ancak ORAP katılım ve sosyal seferberliğe verdiği ağırlık nedeniyle, Zimbabwe Hükümetinin her türlü imkan ve yetkilerine rağmen, hükümetten daha başarılı hizmetler vermektedir. ORAP'ın yaklaşımı ülkedeki diğer gruplar tarafından da benimsenmektedir, zira bu proje ile etkin bir hizmet organizasyonunun yaygın bir halk tabanı hareketi ile çarpıcı bir biçimde birleştirilmesi başarılmıştır.

Şu anda üç vilayette faaliyet gösteren ORAP 1.milyon ABD doları civarında bir bütçeye sahip olup, 1.000 kadar grubu (80.000 aile), kapsamaktadır. Bu gruplar da ayrıca daha yüksek seviyedeki 16 birliğe örgütlenmişlerdir.⁸⁰

4.1.3. Hindistan-İş Sahibi Kadınlar Birliği (SEWA):

SEWA (Self-employed Women's Association) Hindistan'ın Ahmedabad kentinde üyeleri olan, satıcılık, el sanatlarına dayalı üretim ve temizlikçilik gibi işlerle geçimlerini sürdüren tüm sektörlerdeki (şehir, tarım, hizmet) yoksul kadınlara hizmet götüren bir ticaret birliğidir. Amacı kadınlara gelir getirici fırsatlar sağlamak ve aynı zamanda çalışma ortamlarını iyileştirmektir. Bunu yaparken SEWA, seyyar satıcılar ve üretim yapan ev kadınları için tasarruf ve kredi kooperatifleri ve üretilen mallardan daha yüksek fiyatlar elde etmek için üretici

⁸⁰ A.g.e. s. 58-59

kooperatifleri kurmakta, bambu işleri, kumaş baskısı, marangozluk, su tesisatı, radyo tamiri, muhasebe ve işletme konularında da eğitim ve kursları düzenlemektedir. Kendisini hem hükümete hem de topluma kabul ettirdiği için kuruluş yılı olan 1972'den sonra hem mevcut yürürlükteki yasalar hem de toplum tarafından işçi olarak kabul bile edilmeyen yoksul tabakanın kadınlarını, ulusal iş mevzuatının kolaylıklarından yararlandırmış ve onların istihdam edilebilirliğinin benimsenmesini sağlamıştır. Yoksul kadınlar ile ulusal bankalar arasında aracı hizmeti gören bir banka da kuran SEWA'nın 1986 yılı itibariyle sağladığı borç kredilerinin toplamı 200.000 ABD dolarına ulaşmıştır. Hükümet Oxfam ve Ford Vakfı'ndan da yardım alan SEWA; birçok yerli eğitim ve araştırma merkezi ile birlikte yerel ücretler, mesleki sağlık ve çalışanlarına modem gereçler sağlama konularında anket ve araştırmalar da yürütmektedir.

Günümüzde SEWA tarafından desteklenen faaliyetler olarak özellikle kadınların çocuklarıyla birlikte yaşam standartlarını yükseltici nitelikteki aile sağlık hizmetleri, anne ve bebek bakımı, bebek arabaları, sağlık sigortaları, yasal yardım, uygun iskan ve iaşe, yoksul kadınların ihtiyaç duydukları talepleri "insani" yardım adı altında gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte toplumda kolaycılık ve beklenti oluşturmaktan uzak, özgüvene dayalı ve yoksul kadınların kendi gelirlerine sahip olabilecekleri iş imkanları yaratılmasına yönelik projeli yardımlarda bulunmaktadır.

Bugün SEWA üyelerinin her biri kendi işlerinin patronları durumundadır. Bu kadınlar bir yandan meyve, sebze, yumurta gibi yiyecek alanlarında, çanak-çömlek yapımı, hazır giyim ve tarımsal üretim alanları ile diğer yandan ara iş gücünü teşkil eden tarım işçiliği, altyapı, ev işleri gibi alanlarda üretimde bulunarak, ülke ekonomisine de katkıda bulunmaktadır. 1973 yılında sadece 320 üye sayısı 1980 yılında 4.934, 1985 yılında 15.741, 1990 yılında 25.133, 2000 yılında 318.527'ye yükselmiştir.

Günümüzde hala, güçlü üye yapısı ile SEWA, ülke çapında diğer STK'ların da desteğini alarak düzenlediği ev yapımı işleri, seyyar satıcılık, orman işçiliği, çalışma süresinin azaltılması, su ve besin güvenliği, kadın ve çocuk hakları, bakıcı

kadının tanınması, asgari ücretin yükseltilmesi, çevre temizliği gibi kampanyalarla Hindistan'da gündem oluşturmaya devam etmektedir.⁸¹

4.1.4. Jübile 2000 Kampanyası

1996 yılında, bazı gelişmekte olan ülkelerin uluslar arası borçlarının yıllık gelirlerinin üzerinde olduğu tesbitinden hareketle Jübile 2000 Kampanyası başlatıldı. İkili anlaşmalarla G7/G8 ülkelerinden veya IMF ve Dünya Bankası gibi uluslar arası kuruluşlardan borç almış gelişmekte olan ülkeler, borçlarını ödeyemez duruma gemlilerdi. Bu borçların faizlerinin ödenmesi, gelişmekte olan ülkelerin eğitim ve sağlık gibi kamu harcamalarından kesinti yapmak zorunda kalmalarına yol açıyordu. Gelişmiş ülkelere gelen kalkınma yardımları borç ödemesi olarak yine gelişmiş ülkelere geri dönüyordu. Bunun yanı sıra IMF ve Dünya Bankası'nın önerileri de bu soruna bir çözüm getirmiyor, aksine durumu zorlaştırıyordu.

İngiltere'de Jübile 2000, 100'den fazla grubu bir araya getirdi. Bu gruplar arasında kalkınma örgütleri, kiliseler, sendikalar, kadın örgütleri gibi farklı gruplar vardı. Dünyanın çeşitli ülkelerinde aynı amaçla 68 koalisyon kuruldu.

Jübile 2000 Kampanyası süresince çok çeşitli faaliyetler yapıldı ve Kampanya, detaylı analizler, karmaşık stratejiler, iletişim ve bilgi teknolojilerini iyi kullanarak geniş bir kitle desteği ile G7/G8 ülkelerini etkilemeyi başardı. Sokak eylemleri arasında en başarılısı 1998 yılında İngiltere'nin Birmingham şehrinde yapılan G8 toplantısında 70.000 kişinin toplantı yeri etrafında oluşturduğu insan zinciri oldu. Medyada geniş yer bulan bu eylemden sonra İngiltere Başbakanı Tony Blair, Jübile 2000 ekibi ile görüştü. Bunun ardından gelen G8 toplantılarında da borçların silinmesi gündemdeydi. Müzik, spor ve din alanlarından Bono, Muhammed Ali, Desmond Tutu, ve Dalai Lama gibi isimler kampanyaya destek verdiler. İngiltere dışındaki gelişmiş ülkelere kurulan koalisyonlar da kendi hükümetlerine borçların silinmesi için baskı yaptılar. G7/G8 sistemini çok iyi bilen Jübile 2000 kampanyası yürütücüleri kamuoyunu sürekli bilgilendirdi. Kredi

⁸¹ A.g.e. s. 60-61

sağlayan ülkelerin kapalı kapılar arkasında bir araya geldiği Paris Kulübü'nü de kamuoyunda farkındalık oluşturarak etkilemeyi başardılar.

1996–2000 yılları arasında faaliyetlerini sürdüren Jübile 2000 kampanyası, dünyanın en güçlü liderlerinin 100 milyar dolarlık borcu silme sözü vermelerini ve borçlu ülkelere yoksullukla mücadele için yeni kaynaklar ayrılmasını sağladı. Somut olarak 12 milyar dolarlık borç silindi. Jübile 2000'in sayısal başarısının yanı sıra, kampanya özellikle uluslar arası finans konusunun, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerdeki algısını değiştirdi.⁸²

4.2. TÜRKİYE'DE KALKINMAYA YÖNELİK ÖRNEK STK FAALİYETLERİ

4.2.1 Anadolu Kalkınma Vakfı (AKV)

Türkiye'de faaliyetleri ile diğer sivil toplum kuruluşlarına ve kamu kurum ve kuruluşuna örnek olacak faaliyetler yürüten önemli sivil toplum kuruluşlarından biri Anadolu Kalkınma Vakfı (AKV) dir. Anadolu Kalkınma Vakfı (AKV) 1981 yılında Van'da bir sivil toplum kuruluşu olarak, Van ve Yöresi Kalkınma Vakfı adıyla kurulmuştur. Vakfın kurulmasıyla birlikte, 1976 depreminden sonra, büyük zarar gören Van yöresinin kalkınması için çalışmalara başlanmış ve öncelikle Van depreminden zarar gören ailelerin yaralarının sarılmasına yönelik birçok proje gerçekleştirilmiştir. Van yöresindeki projeler devam ederken, 1983 yılında Erzurum ve Kars bölgesinde büyük bir deprem daha meydana gelmiş; diğer bağış kurumlarının yardımı ile AKV bu felakette de yaraların sarılmasında etkili olmuştur. Bu yöredeki projeler, acil yardım ve yeniden yapılandırma faaliyetlerinin tamamlanmasından sonra, iyileştirme çalışmalarıyla devam etmiş, alt yapının yeniden inşası ve köylülerin yaşam standartlarını yükseltmelerine olanak sağlayan, kırsal kalkınma projeleri hazırlanmıştır.

AKV, kırsal ve kentsel kalkınma çabalarında elbirliği sağlamak ve imkanlar ölçüsünde destek olmak, ekonomik kalkınmanın yanı sıra eğitim, sağlık, aile planlaması ve diğer sosyal çalışmaları ve hizmetleri teşvik etmek ve bu çalışmalara imkanlar ölçüsünde destek olmak, ülkemizin kalkınmasında önem arz eden tarım, hayvancılık, el sanatları, sanayi ve hizmet sektörlerinde eğitim ve

⁸² Aksakoğlu, Yiğit “ STK lar için Savunuculuk Rehberi” Kasım- 2006, Ankara; s. 9

öğretim kursları açmak ve faaliyet gösterenlere destek olmak, dünyanın diğer ülkelerinde meydana gelebilecek deprem, sel, çığ, kaza, kuraklık, açlık ve diğer afetler ile ülkelerin kendi içlerinde veya ülkeler arasında meydana gelebilecek anlaşmazlık veya savaşlar nedeniyle oluşacak felaketzede, göçmen ve mültecilere, insan haklarından mahrum edilmiş kişilere özellikle kadın, çocuk, yaşlı ve hastalara gerekli yardımlarda bulunmak ve bu konuda gayret sarf eden yurtiçi ve yurtdışı STK'larıyla koordineli olarak çalışmak, ülkemizin de mensubu olduğu Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği veya diğer kuruluşlarla, Türkiye Cumhuriyeti yasaları çerçevesinde işbirliği yapmak, özürsüz ve bağımsız kişilerin yaşamlarını çağdaş bir şekilde, topluma yük olmadan sürdürebilmeleri için kendilerine her türlü eğitim vererek üretim konusunda bilgilendirmek ve ürettiklerini değerlendirme imkanı sağlamak gibi son derece hayati hedeflerin gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Şimdi Anadolu Kalkınma Vakfının bu kapsamdaki etkinliklerini başlıklar halinde açıklayalım:

4.2.1.1 Anadolu Kalkınma Vakfı ve Marmara Depremi:

Geçmişte yürüttüğü başarılı projeler sayesinde AKV, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının oluşturduğu bir konsorsiyum tarafından deprem yardım programını uygulayacak olan ortak kuruluş olarak seçilen AKV, deprem bölgesindeki gerekli acil yardımların doğru ve yerinde karşılanması için, deprem bölgesindeki bölgesel ve yerel kuruluşlarla birlikte çalışarak, yardım faaliyetlerinin koordineli bir şekilde yapılmasını sağlamıştır.

AKV deprem bölgesinde insani yardımlarının yanında özellikle eğitime doğrudan katkı olarak; Sakarya İlinde; Akyazı ilçesi, Kabakulak köyü İlköğretim Okulu, Hendek ilçesi Kocatöngel köyü İlköğretim Okulu, Akyazı ilçesi Halk Eğitim Merkezi, Akyazı ilçesi Sağlık Ocağı, Karasu ilçesi Sağlık Ocağı, Karapürçek ilçesi Yüksel köyü İlköğretim Okulu, Akyazı ilçesi Kuzuluk Belediyesi Topçusırtı İlköğretim Okulunun yapımını gerçekleştirmiştir. Aynı şekilde depremden etkilenen diğer illerimizden olan Düzce'de Yığılca ilçesi Yağcılar köyü İlköğretim Okulu, Yığılca ilçesi Gökçeaba köyü İlköğretim Okulu, Kaynaşlı ilçesi, Kaynaşlı İlköğretim Okulunun yapımını; Kocaeli İlinde; Gölcük ilçesi Kız Meslek Lisesi, Kandıra ilçesi Ballar köyü İlköğretim Okulu, Kandıra ilçesi, Bağıranlı köyü

İlköğretim Okulunun ve İzmit merkez, Köseköy Belediyesi Dispanserinin yapımını ve Yalova İlinde; Yalova merkez Kılıç köyü Sağlık Ocağı, beş bloktan oluşan Yalova Merkez Çocuk Yuvası yapımlarını gerçekleştirerek bu binaları Milli Eğitim Bakanlığı ile Valiliklere törenle teslim etmiştir.

4.2.1.2. Anadolu Kalkınma Vakfı ve Kuzey Irak'lı Sığınmacılar:

1988'deki Kuzey Irak kimyasal bombardımanından soma çoğunluğu Kürt, Arap ve Türk kökenli olan birçok sığınmacı Irak'tan Türkiye'ye kaçmıştır. Türk Devleti tarafından, Kızıltepe, Silopi, Kangal ve Diyarbakır'da sığınmacılar için kamplar kurulmuştur. Körfez savaşından soma yaklaşık 460.000 Kürt, Arap ve Türkmen sığınmacı Türkiye'nin sınır köylerine gelmişlerdir. Bu insanlara ilk acil yardım köy halkı ve Devlet tarafından yapılmıştır. Vakıf ise, tüm uluslararası kuruluşlardan daha önce bu alana girmiş ve Nisan 1991 tarihinden itibaren sığınmacıların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çalışmalar yapmıştır.

4.2.1.3. Boşnak ve Kosovalı Sığınmacılar:

Ülkelerinde yaşanan savaş yüzünden Türkiye'nin sevgi ve şefkatine sığınan Bosna ve Kosova'lı sığınmacıların her türlü barınma, beslenme, giyinme ve sağlık sorunlarını AKV tarafından sağlanmıştır.

4.2.1.4. Güneydoğuda Yeniden Yerleşim ve AKV:

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bölücü terör olaylarından dolayı yarım milyondan fazla insan evlerini terk ederek daha güvenli yerlere yerleşmişlerdir. Yerinden edilen köylülerin başarılı bir şekilde köylerine tekrar yerleştirilmeleri, kapsamlı bir kalkınma programını ve uygulamasını gerektirmiştir. Vakıf kanalıyla, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Yeniden Yerleşim ve Rehabilitasyon Programı" adı altında bir program hazırlanmıştır. Bu projede ilk amaç Hakkâri; Yüksekova, Kandilli ve Sımak Merkez Kaymakamçeşme'de yaşayan 115 ailenin, daha güvenli ve sağlıklı bir bölgeye yerleştirilmesidir. Bu amaçla planı 45–50 m olarak belirlenen evlerin, monolitik sistemle Kaymakamçeşme köyünde yapılmasına karar verilmiş ve Bölge Valiliğinin de katkılarıyla ev temellerinin yapımına başlanmıştır. Ancak bu sistemi yapan şirketle yaşanan sorun üzerine yarım kalan proje vakfın gerekli

malzemeleri temin etmesi ve köylülerle elbirliği içinde çalışması neticesinde tamamlanmıştır.

Evlerin yapımı esnasında iki köydeki 115 aileyle görüşmeler yapılmış, aile koordinatörlerinin de yardımlarıyla Vakıf görevlileri tarafından anketler yapıp köylüler hakkında gerekli tüm bilgiler toplanmış ve rehabilitasyona yönelik konular saptanmıştır. Köylülere gelir getirecek faaliyetlerin ve sosyal etkinliklerin belirlenmesinde isteklerini dile getirme fırsatı tanınmış, bunun sonucunda da yeterli sayıda hayvan her bir aileye dağıtılmış, belirli aralıklarla da bakım ve kontrolleri yapılmıştır.

Bununla beraber AKV son yirmi yıl içinde hayvancılığın geliştirilmesi çalışmaları olarak pek çok il ve ilçede büyük ve küçükbaş hayvan dağıtımının yanında faizsiz koyun kredisi programları, hayvanlar için sıvat ve ahır yapımı, konsantre suni hayvan yemi, süt mandıraları ile çok sayıda soğuk hava deposu inşa ederek ihtiyaç sahiplerinin istifadesine sunmuştur.

Geri kalmış yöreler olarak bilinen Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, meyve yetiştiriciliği ve bağcılık, yabancı fıstık yetiştiriciliği, mantar üretimi çalışmalarının yanında, fakru zaruret içinde bulunan bölge halkının yaşam ve sağlık standartlarını yükseltebilmek bakımından çok sayıda Sağlık ocağı yapımı, tıbbi yardım, cüzzam tedavisi, tıbbi malzeme alımı, tuvalet yapımı, sağlıklı içme suyu temini, okul ve lojman yapımı, öğrencilere burs ve eğitim malzemesi temini, zihinsel engelliler için eğitim araçları, taşınabilir kütüphane, kitap toplama kampanyaları, gibi çok çeşitli projelere imza atarak; fırın yapımı, köprü onarım ve yapımları gibi çeşitli çalışmalar yaparak halkın bu konulardaki ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli desteklerde bulunmuştur.⁸³

4.2.2. Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneği (SÜRKAL)

Kurumsal amacı Türkiye'nin kalkınmaya en çok gereksinim duyulan yörelerinde, eyleme dönük alan araştırmaları yapmak, gelir getirmeyi ve öz güveni geliştirmeyi, örgütlü ve yerel pazarla entegre olabilmeyi hedefleyen küçük ve orta

⁸³ Erdoğan,Özcan "sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınmada sivil toplum kuruluşlarının rolü: türkiye örneği ve bir model geliştirme önerisi" adlı yüksek lisans tezi, Ankara- 2004 s. 84-88

ölçekli kalkınma projeleri geliştirerek, bu projeleri "çok boyutlu", "insan odaklı", "çevreye duyarlı" ve "katılımcı" bir yaklaşımla uygulayarak tekrarlanabilir örnekler üretmek ve bu yolla toplum, topluluk, kurum ve kuruluşlar nezdinde kalıcı etkiler yaratmak olan SÜRKAL; kırsal alanda; sağlık, adalet, güvenlik ve temel eğitim hizmetlerine herkesin kolayca ulaşabildiği, adil piyasa koşullarının işlediği, cinsiyet dengeli, demokratik, kültürel dönüşümlere açık, saydam yönetim yapılarına sahip, çocuk işçiliğinin ve tüm dezavantajlı grupların ortadan kalktığı, sorun çözme yeteneği gelişmiş örgütlü bir yaşamı hedeflemektedir.

4.2.2.1. SÜRKAL ve Kars Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma Projesi:

SÜRKAL Toplumsal Yatırım Programı çerçevesinde Kars Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma Projesini geliştirmiş ve uygulamaya koymuştur. Kars ili Selim, Sarıkamış ve Merkez ilçelerinin 18 köyünü kapsamayan Proje, hedef kitle olan 1.970 hane ve 13.700'den fazla sayıda ki halkın ana gelir kaynağı olan hayvancılıkta verimlilik ve gelir artışı sağlanması, çiftçiler ve üreticiler arasında sorun çözme kapasitesinin geliştirilmesi, hane ve toplulukta dezavantajlı konuma sahip olan kadınların güçlendirilmesi ve sorunlarının çözümüne destek sağlanması hususlarını amaç edinmiştir

Söz konusu amaçları gerçekleştirmek için proje kapsamında bugüne, kadar suni tohumlama (4.500 hayvan), enfeksiyona bağlı hastalıkları azaltmak için hayvanların aşılması (108.000 hayvan), yem bitkileri ekim alanlarının genişletilmesi (yaklaşık olarak 300 hane ve 3.000 dönüm), mera alanlarının ıslahı (pilot 2-3 köyde), tarımsal deneme ve demonstrasyon projeleri (10 köyde), 18 köyde 60 örnek noktadan alınacak toprak örneklerinin analizinin yapılması, sosyal altyapının geliştirilmesi: pilot nitelikli 2 yerleşimde içme suyu 1. eğitim, yayım ve örgütlenme yoluyla, 18 yerleşim alanında kapasite geliştirme çalışmalarının yapılması, 15 yerleşim alanında örgütlenme çalışmalarının gerçekleştirilmesi, kadınların bireysel ve toplumsal konularının güçlendirilmesi için mesleki ve sosyal beceri geliştirme programlarının uygulanması gerçekleştirilmiştir. Yine bu proje çalışmaları kapsamında Kars merkezi ve Sarıkamış ilçelerinde iki proje ofisi kurulmuştur. Ofisler, gerekli ekipmanların ve saha araçlarının alınması ile faaliyete geçmiştir. Aynı süreçte saha deneyimi olan veteriner ve teknisyenlerden oluşan

dört kişilik saha personeli istihdam edilmiştir. Saha personelinin kırsal kalkınma uzmanlığını hazırlayan uyum programları periyodik olarak uygulanmaktadır. Hayvan hastalıkları ile mücadele kapsamında proje köylerinde koruyucu aşıların yapılması konusunda Tarım İl Müdürlüğü ile işbirliği yapılmıştır. Aşılama çalışmalarında aşı bedellerinin % 50'sinin hayvan sahipleri % 50'sinin de proje tarafından karşılanacağına dair bilgiyi içeren Protokol üzerinde mutabakat sağlanmış. Protokol metni 28 Ekim 2003'te hazırlanarak imzalanmıştır. Şap hastalığına karşı yapılacak olan bu ilk aşılama çalışmasında Sarıkamış ilçesi köylerinde toplam 8000 hayvanın aşılanması yapılmıştır. Selim ilçesi köylerinde ise hayvanlarda şap hastalığı çıktığından aşılama çalışmaları hastalığın sönmesinden sonra yapılmış, bu arada hayvan beslemeyle ilgili olan yem bitkileri geliştirme faaliyetine yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Korunga ve yonca tohumu alımı ile ilgili olarak Tarım İl Müdürlüğü ile işbirliği halinde 20 ton korunga tohumu ile 1 ton yonca tohumu alınmasına ve dağıtılmasına karar verilmiş, tarım teşkilatı ile işbirliği halinde bunların dağıtımları gerçekleştirilmiştir. Öte yandan saha personeli köylere yaptığı ziyaretlerde çeşitli veterinerlik, sağlık, hijyen eğitimi gibi hizmetler de vermişlerdir.⁸⁴

4.2.3. Deniz Feneri Derneği

1998 yılında kurulan ve o yıl meydan gelen Ağustos depremiyle adını duyuran Deniz Feneri Derneği yurtiçi ve yurt dışı faaliyetleriyle çok önemli işler başarmış bir sivil toplum kuruluşudur.

“Yüzyılın İyilik Hareketi” söylemiyle hareket eden ve ihtiyaç sahipleriyle yardımda bulunmak isteyen gönüllüler arasında önemli köprüler kuran dernek faaliyetlerinin boyutunu her yıl genişleterek sürdürmüştür.

Toplam 166 insana istihdam imkanı sağlayan derneğin, 01 Ocak 2005 tarihinden sonraki dönemde yurtiçinde ve yurt dışında yürüttüğü faaliyetler şöyledir:

- Başta Pakistan, Lübnan, Endonezya, Nijer ve Makedonya olmak üzere 25 ülkeye toplam 22.050.389,00 USD yardım yapılmıştır.

⁸⁴ A.g.e. s. 100-102

- Endonezya'da ihtiyaç sahibi ailelere 2006 yılında 88.000 USD nakdi, 350 aileye gıda dağıtımı yapılmış ve 700 hisse kurban kesimi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bir yurt, bir yetimhane, bir cami ve 100 adet ev yapılmış ve evler ihtiyaç sahibi kişilere teslim edilmiştir.

- Pakistan'da 13 okul ve 3 fakülte inşasına başlanılmış ve bu çalışmalar devam etmektedir.

- Nijer'deki fakir aileler için bir yardım kampanyası düzenlenmiş ve bu kampanya dahilinde insanların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak içme ve sulama kuyuları, güneş enerjili su sistemleri, sağlık merkezleri, kurban organizasyonu, gıda yardımı, tohum dağıtımı, hayvancılık desteği gibi faaliyetlerde bulunulmuştur.

- Filistin'de 2000 yoksul aileye gıda yardımı, 90 yeni evli çifte 39.000 USD nakdi yardım yapılmış ve 137.500 Euro değerinde kurban kesilerek ihtiyaç sahibi kişilere dağıtılmıştır. Ayrıca 400.000 Euro proje maliyeti olan Acil Müdahale Biriminin kurulmasına başlanmıştır.

- Lübnan'a 5.404.744-YTL değerinde gıda, giyim, temizlik ve acil sağlık malzemesi gönderilmiştir.

- Makedonya'da 5000 aileye 150.000 Euro tutarında gıda, 150 kişiye 7500 Euro tutarında giyim, 3000 öğrenciye 15.000 Euro tutarında kırtasiye yardımı yapılmış ve 447 çocuğun sünneti yaptırılmıştır. Ayrıca Hamidiye Lisesine 229.000 Euro katkı sağlanmıştır.

- 2006 yılı sonu itibarıyla İstanbul ve Ankara'da bulunan iki misafirhanesiyle 28.634 kişiye konaklama imkanı sağlanmıştır.

- İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde bulunan giyim mağazaları ile 148.304 kişiye hizmet sağlanmış, ihtiyaç sahiplerine 856.692 adet malzeme dağıtımı yapılmıştır.

- İstanbul ve Ankara'da bulunan aşevlerinde 146.000 öğün yemek verilmiştir.

- Yoksul aile çocuklarından 450 kişiye eğitim merkezlerinde meslek odaklı muhasebe, bilgisayar, turizm konularında eğitim verilmiş ve bunların %70'ine iş imkânı sağlanmıştır. Ayrıca 150 kişiye takı tasarımı, ahşap boyama, ev aksesuarları, ebru, vitray el sanatları kursları verilmiştir.

- İlgili ve çalışma alanı yoksulluk olan araştırmalar için kaynak oluşturacak 779 adet kitaplık bir kütüphane oluşturuldu.

- Sosyal İnceleme Sistemi (SİS.NET) geliştirilerek yoksul ailelere kısa sürede ulaşılması hedeflenmiştir. Programa 409.000 ailenin kaydı yapılmış ve 1813 Sis.Net gönüllüsüne çalışmalara destek vermek üzere eğitim verilmiştir.

- Kamu kurumu ve sivil toplum kuruluşlarından gelen talepler üzerine, birçoğ il, ilçe ve köye başta giyim ve eğitim yardımları olmak üzere ihtiyaç olan birçoğ yardım malzemesi götürülmüştür. Bunların bir kısmı şunlardır. Türkan Sabancı Görme engelliler Okulu, Valilik Misafirhanesi, Saray Rehabilitasyon Merkezi, Sevgi Evleri.

- 276.912 aileye 149.700.000-YTL tutarında nakit, gıda, eşya, sağlık, eğitim, giyim, veya temizlik yardımı yapılmıştır.

- 2005–2006 yılları içerisinde 373 okuldan 30.815 öğrenci giydirilmiştir.

- Kullanılabilir su imkânı bulamayan birçoğ köye su, su hattı, su deposu, çeşme vb. yapılmıştır.

- Yaşanamayacak derecede kötü olan 256 evin tamirat ve tadilatı yaptırılmıştır.

- İzmir ilinde tam gün eğitim yapan 20 okulda toplam 1086 öğrencinin öğlen yemekleri dernek tarafından karşılanmıştır.

- Sosyal Dönüşüm Programı çerçevesinde Aydın, Çanakkale ve Muğla'da yoksul ailelere 1050 adet arı kovanı bağışlanmış, proje kapsamında yapılan yardımın değereri 150.000-YTL' yi bulmuştur. Ayrıca 10 yoksul aileye 200 Saanen keçi verilmıştir.

- 2006 yılının sonuna kadar 16.117 öğrenciye göz taraması, 4316 kişiye kansızlık taraması, 3982 ferde ilaç yardımı yapılmıştır.

- 2006 yılında 100.000 kırtasiye seti dağıtımı yapılmıştır.

- Her yıl 23 Nisan münasebetiyle düzenlenen 1001 Çocuk 1001 Dilek projesi kapsamında 1001 çocuğun dilekleri yerine getirilmıştir.

- Birçoğ okula derslik, kütüphane, iş atölyesi, yemekhane vb. yapılmış ve birçoğ okulun tadilatı gerçekteştirilmıştir.

- Yangın sel gibi afetler sonucu evlerini kaybeden ailelere prefabrik ev, giyecek, yiyecek ve nakdi yardım yapılmıştır.⁸⁵

Deniz Feneri derneğinin faaliyetleri STK'lardaki "gönül" anlayışını geniş açılarıyla yansıtmaları bakımından çok önemlidir. Zira sivil toplum kuruluşlarında ki gönül anlayışı insanı merkeze alan, sadece kendisini değil başkalarını da ötekileştirmeden düşünen ve bu kapsamda yürüteceği faaliyetlerle tüm dünyanın refahına katkıda bulunan insanların anlayışıdır. Ve Deniz Feneri derneği bu anlayışı temsilen, ülke içinde yürüttüğü faaliyetlerin yanında, ihtiyaç sahibi toplum kesimlerinin çoğunlukta olduğu fakir ülkelere yardım götürmek suretiyle Türkiye'nin refahından o ülkelere pay götürerek STK'ların "refah taşıyıcı" veya "refah paylaştırıcı" fonksiyonunu ortaya koymuştur.

4.3. SİVİL TOPLUM VE GRİ ALAN TARTIŞMASI

İnsani yardım faaliyetleri yürütmek amacıyla ortaya çıkmış olan ve çok geniş alanlarda faaliyet göstermeye başlayan sivil toplum kuruluşları, mutlak fayda mı üretirler sorusuna kesin bir kararlılık içinde olumlu cevap vermek mümkün değildir. Zira STK'ların da öz unsuru, medeniyetler kuran, tüm insanlığın faydasına olan buluşlar gerçekleştiren aynı zamanda savaşlar çıkaran, sömürgecilik yapan, soykırım gerçekleştiren, yani dünyadaki tüm iyi ve kötü görünümü işleri yapan insandır. Dolayısıyla sivil ve gönüllü unsurların her türlü demokratik hakları kullanmak için oluşturdukları sivil toplum kuruluşları olumsuz sonuçlar doğuracak faaliyetlerde de kullanılabilir.

Tablo-13: Avrupalı Ülkelerdeki STK'ların Deniz Aşırı Faaliyette Bulunduğu Bölgeler.

ÜLKE	Faaliyetlerin yoğunlaştığı 1. BÖLGE	FAALİYETLERİN YOĞUNLAŞTIĞI 2. BÖLGE	FAALİYETLERİN YOĞUNLAŞTIĞI 3. BÖLGE
AVUSTURYA	AFRIKA(79)	G.AMERİKA(73)	GÜNEY DOĞU ASYA(45)
BELÇİKA	AFRIKA(88)	G.AMERİKA(76)	GÜNEY DOĞU ASYA(51)
DANİMARKA	AFRIKA(83)	G.AMERİKA(51)	ORTA ASYA(39)
FİNLANDİYA	AFRIKA(78)	G.AMERİKA(62)	ORTA ASYA(32)
FRANSA	AFRIKA(84)	G.AMERİKA(51)	GÜNEY DOĞU ASYA(45)
ALMANYA	AFRIKA(82)	G.AMERİKA(75)	ORTAASYA(61)

⁸⁵ İçişleri Bakanlığı Dernekler Denetçisi, Özasan, Muhsin ve Yardımcıları; Sarpaşan, Cemal; Özalp, Ali ; Kaya, Özer; "Deniz Feneri Derneği Denetim Raporu-2007" s. 3-4, İBDDB.

İRLANDA	AFRIKA(77)	G.AMERİKA(42)	GÜNEY DOĞU ASYA(38)
İTALYA	AFRİKA(84)	G.AMERİKA(69)	KUZEY AFRIKA VE ORTADOĞU (33)
LUKSEMBURG	G.AMERİKA(74)	AFRIKA(60)	ORTA ASYA(28)
HOLLANDA	AFRİKA(80)	G.AMERİKA(66)	ORTA ASYA(63)
NORVEÇ	AFRİKA(71)	G.AMERİKA(58)	ORTA ASYA(49)
PORTEKİZ	AFRIKA(100)	G.AMERİKA(29)	KUZEY AFRIKA VE ORTADOĞU (14)
İSPANYA	G.AMERİKA(40)	AFRIKA(28)	KUZEY AFRIKA VE ORTADOĞU (16)
İSVEÇ	AFRIKA(73)	G.AMERİKA(55)	ORTA ASYA(37)
İSVİÇRE	AFRIKA(71)	G.AMERİKA(66)	GÜNEY DOĞU ASYA(47)
İNGİLTERE	AFRIKA(84)	ORTA ASYA(63)	G.AMERİKA(55)

Kaynak: Woods,2000:26

Tabloyu incelediğimizde STK'ların faaliyet gösterdikleri bölgelerin, gerçekten sosyal kalkınmada sorunları olan ve STK'ların bu yöndeki yardımlarına ihtiyaç duyan bölgeler oluşu görülür.

Ancak tablodaki bilgiler ışığında ortaya çıkan bir husus çok ilgi çekicidir: Avrupalı ülkelerin STK'ları faaliyetlerini, daha önceden söz konusu Avrupalı ülkelerin sömürgesi olan ülkelere yoğunlaştırmışlardır. Burada akla gelen soru şudur: Söz konusu gelişmiş ülkeler, STK'lar aracılığıyla yardımda buldukları eski sömürgeleri olan ülkelere karşı günah çıkarma amacıyla mıdır yoksa bu faaliyetler sömürgeciliğin çağdaş zamanlarda da sürdürülmesinin bir yöntemi olarak mı kullanılmaktadır.

Yurt içi ve yurt dışı faaliyette bulunan sivil toplum kuruluşları her türlü demokratik hakları kullanırken, kimsenin demokratik hak ve hürriyetlerine zarar vermemesine özen göstermelidirler. Sivil toplum kuruluşlarındaki gönül anlayışıyla da paralel olan bu husus sivil toplum kuruluşlarının, sivil mantıkla oluşturulmuş kurallar çerçevesinde faaliyet göstermelerini sağlamakla mümkün olabilir. Bu durum sivil toplumun daha öncede saydığımız özelliklerinden, "yasal kuruluşlardır" özelliğinin bir sonucudur.

4.4. TÜRKİYE GERÇEĞİNDE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Ülkemizde, sosyal kalkınma alanında birçok başarılı projelere imza atan, bu anlamda sosyo-ekonomik ve kültürel gelişme hamlesine önemli katkılarda bulunmakta olan çok sayıda sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Ancak, Türkiye STK'ları sosyal kalkınmadaki etkinlikleri bakımından henüz arzulan bir noktada değildirler. Türkiye gerçeğinde STK denince akla dernekler gelmektedir ve

derneklere bakınca karşımıza hiç de iç açıcı olmayan bir tablo çıkmaktadır: ülkemizde hali hazırda derneklerin % 41,4 ü en gelişmiş illerde (İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli) örgütlenmişken, Sivil toplum faaliyetlerine en çok ihtiyaç duyan illerimizde ise bu oran % 0.51 seviyesindedir (Şırnak, Ardahan, Tunceli, Kilis, Hakkâri). 2004 yılında Ankara Ticaret Odası'nın (ATO) Hükümete sunduğu "AB Kapısında Sivil Toplum" adlı çalışma da derneklerle ilgili çok çarpıcı tespitler yapılmıştır. Bu rapor, Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının içinde bulunduğu durumu sergilemesi bakımından anlamlıdır. Rapora göre, nüfusa oranlandığında Türkiye'de en az 300 000 sivil toplum örgütü olması gerekiyor.

ATO tarafından hazırlanıp hükümete sunulan bu raporda faaliyet alanlarına göre demekler şu şekilde sıralanıyor: " Birinci sırada hemşeri, emekli, esnaf, işçi, işveren, memur, mezun, muhtarlar, kadın yardımlaşma demekleri adı altında faaliyet gösteren 20.051 yardımlaşma demeği bulunuyor. Bunu 15.583 adet ile okul demekleri, 14.403 adet ile cami yaptırma ve kuran kursu demekleri izliyor. Yine Türkiye'de faaliyet gösteren 9.881 spor demeği var. Bu alanlar tüm derneklerin yüzde 63'ünü oluşturuyor. Bu demekler arasında örneğin: 1964 yılında Erzincan Kemah'ta kurulan "Kömür Köyü İçme Suyunu Yaşatma ve Kalkındırma Demeği", 1970'te Isparta'da kurulan "Kabristanlar Kurma Yaşatma ve Onarma Demeği", 1974'te Konya'nın Kulu İlçesi'nde kurulan "Televizyona Kavuşturma Demeği..." gibi ilginç olanlar da var

Yine bu rapora göre "sevenler" demekleri de saymakla bitmiyor. Kuşçular ve Kuş Severler Yardımlaşma ve Dayanışma Demeği, Deve ve Deve Güreşlerini Sevenler Demeği, Ötücü Uçucu Kuş Sevenler Demeği, Bir Yudum Şarap Demeği, Dullar Sosyal Kültürel Yardımlaşma ve Dayanışma Demeği, Evlilik Dışı Çocuklar Derneği, Halkımızı Bilinçlendirme Derneği, Yıkımcılar ve Enkazcılar Demeği gibi dernekler yanında, Kübra Hanımlar Demeği, Seher Hanımlar Demeği" gibi bizzat vatandaşların kendi adlarına kurdukları demekler çoğunluktadır.

ATO'nun raporuna göre "sivil toplum kuruluşlarının ortak problemlerinin başında kurumsallaşamama, profesyonelleşememe ve kaynak sorunu geliyor. Para, insan, bilgi ve iletişim kaynaklarını sağlayamayan, kurumsallaşamayan STK'lar ise bir türlü etkin olamıyor. Hal böyle olunca da aynı konuda çok sayıda ancak etkisiz sivil toplum örgütü ortaya çıkıyor" denilerek bu yapıdaki STK'ların

bugünkü halleriyle ne kadar ciddiye alınabileceklerinin tartışma bile götürmediği değerlendirilerek, ülkemizdeki STK'ların mevcut yapılarıyla sosyo-ekonomik kalkınma ve gelişmede etkili bir rol oynanamayacakları vurgulanmaktadır.⁸⁶

Türkiye'de sivil toplum algılamasının merkezinde yer alan derneklerle ilgili ortaya çıkan tablo da göstermektedir ki ülkemizde STK'lar yeterince etkin değildir ve sivil toplumun potansiyel gücünden yeterince yararlanılamamaktadır. Bu noktada ülkemizde sivil toplumun daha etkin hale getirilmesi için gerekli olduğunu düşündüğümüz bir "kurumsal yenilik" önerisini ele alalım.

4.4.1. TÜRKİYEDE SİVİL TOPLUMUN POTANSİYEL GÜCÜ

Sivil toplum kuruluşlarının dayanak noktası olan "gönül" anlayışını besleyen fedakârlık, yardım severlik gibi değerler Anadolu insanında çok zengin olarak mevcuttur. Bu durum, hem doğu hem de batı kültürüne ait değerlere sahip olan ülkemizde, doğu kültürünün bir yansımasıdır. Son on yıl içinde ülkemizde ve dünyada yaşanan deprem ve doğal afetlerden etkilenen insanlara yardım amacıyla kurulan (Deniz Feneri Derneği, AKUT Derneği, Kimse Yok mu Derneği gibi) sivil toplum kuruluşlarının kısa sürede büyük çaplı yardımları çok geniş kitlelere ulaştırmada gösterdikleri başarılar, ülkemizde sivil toplumun potansiyel gücünün varlığını gösteren gelişmelerdir. Örneğin ülkemizde 1998 yılında kurulan ve aynı yıl meydana gelen 17 Ağustos depremi sonrasında ki yardım faaliyetleriyle adını duyuran Deniz Feneri Derneği çok hızlı bir şekilde büyüyerek, 2005 yılında 30.116.070.74-YTL ve 2006 yılında da 30.116.070.74-YTL değerinde yardım faaliyetlerinde bulunmuştur. Ancak maalesef, yukarıda bahsettiğimiz ATO'nun raporunda da belirtildiği gibi ülkemizde nüfusa oranlandığında 300.000 tane sivil toplum kuruluşu olması gerekirken, hem mevcut durumlarıyla sivil toplum kuruluşları bu sayının çok gerisinde hem de var olan STK'lar itibariyle, yürütülen faaliyetlerde örneğini verdiğimiz derneğin başarısına denk başarı gösterenler çok az sayıda bulunmaktadır. Dolayısıyla ülkemizde sivil toplum kuruluşları yeterince etkin değil ve sivil toplumun potansiyel gücünden yeterince yararlanılamamaktadır. Bu gücü harekete geçirmek ve bu güçten daha etkin bir şekilde yararlanabilmek

⁸⁶ "AB Kapısında Sivil Toplum" çalışma raporu, ATO-2004

için bazı yapısal düzenlemelere ihtiyaç olduğu düşüncesindeyiz. Bu noktada yapısal bir yenilik önerisinde bulunmak faydalı olacaktır.

4.4.2. Çağa Uygun Yeni Bir Kurum: Sivil Toplum Koordinasyon Kurumu

Türkiye’de, sivil toplum kuruluşlarının yeterince etkin olmayışının arkasında bir çok sosyal ve yapısal nedenler yer almaktadır. Konuyu sosyal yönleriyle ele aldığımızda, ülkemizde yaşanan tarihi gerçekleri sadece başlıklar halinde hatırlamanın bile yeterli olacağı düşüncesindeyiz. Sivil toplumun güçlenmeye başladığı 20. yüzyılda ülkemizde çok önemli tarihi gelişmeler yaşandı. Cumhuriyet döneminde yaşanan birçok olumlu gelişme Türkiye’nin ekonomik ve sosyo kültürel yönden kalkınmasını hızlandırmıştır. Ancak sivil toplumun “her türlü demokratik hak ve hürriyetlerin kullanılması” anlamına geldiği gerçeği yanında, ülkemizde yapılan ve yapıma girişiminde bulunulan çok sayıdaki askeri müdahalelerin, sivil toplumun söz konusu değerler istikametindeki gelişim sürecini olumsuz etkilediği görülmüştür. Bu noktada Türkiye’de sivil toplumun, yeterince etkin olmayışında, yukarıda bahsettiğimiz ATO’nun raporunda da belirtildiği gibi “kurumsallaşamama, profesyonelleşememe ve kaynak sorunu(Para, insan, bilgi ve iletişim kaynaklarını sağlayamama) gibi sivil toplum kuruluşlarının yapısından kaynaklanan problemlerin yanında devletin sivil topluma bakışı ve devlet-sivil toplum arasındaki ilişkileri yürüten kurumsal düzenlemelerin yetersiz oluşu da etkili olmaktadır.

Ülkemizde sivil toplum kuruluşları 2000’li yıllara kadar, demokratik hak ve hürriyetleri kullanmalarıyla ve yürüttüğü yardım faaliyetleriyle değil güvenlik noktasındaki algılarıyla değerlendirilmiştir. Bu algılama özellikle derneklerin, bir güvenlik sorunu olarak değerlendirilmelerine neden olmuş ve 2004 yılına kadar derneklerle ilgili iş ve işlemler Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesindeki Güvenlik Dairesi Başkanlığı eliyle yürütülmüştür. Dolayısıyla, devletle muhatap olacakları anda karşılarında emniyet güçlerini gören sivil toplum kuruluşları yeterince etkin olamamıştır. Bu durumu teyit eden tablo, derneklere ilişkin bilgi, belge ve dokümanların Emniyet Genel Müdürlüğünden devralınıp, Dernekler Dairesi Başkanlığının merkez teşkilatı 9 Ekim 2003 tarihi itibarıyla faaliyete geçirilmesi ve

derneklerle ilgili iş ve işlemler yürütülmeye başlanılmasıyla takip eden yıllarda ortaya çıkmıştır.

Tablo -14: Son Dört Yılda Dernek Sayısındaki Artışlar

Yıllar	Dernek sayısı
2004	69485
2005	71317
2006	73480
2007	76940

Kaynak: İBDDDB

Tablo-15 Yıllara Göre Dernek Üyeliklerindeki Değişim

Yıllar	Üye Sayıları
2004	4898407
2005	7251664
2006	6086462

Tablo-14 incelendiğinde Türkiye’de dernekleşme sayısının 2004 yılından itibaren düzenli bir artış gösterdiği anlaşılabacaktır. Aynı şekilde Tablo-15 i incelediğimizde de dernek üyeliklerinde de önemli değişmelerin yaşandığını görürüz. 2005 yılında dernek üyeliklerindeki artış yaklaşık % 50 civarında gerçekleşerek tarihi bir rekor kırılmıştır. 2006 yılında bu artış biraz düşerek dengeli bir seviyeye oturmuştur.

Sivil toplum kuruluşlarına ilişkin yukarıdaki olumlu tablolar 2003 yılındaki kurumsal yenilikler neticesinde gerçekleşmiştir. Ancak yaşanan gelişmelerin yetersiz olması, yeni kurumsal düzenlemelere ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bizim önereceğimiz “Sivil Toplu Koordinasyon Kurumu” söz konusu ihtiyaçlar doğrultusunda dikkate alınabilecek bir kurumsal yenilik önerisidir.

Sivil Toplum Koordinasyon Kurumu⁸⁷, sivil toplum kuruluşlarının devletle olan ilişkilerini yürütmenin yanında sivil toplum kuruluşlarının kendi aralarındaki ilişkilerini de düzenleme yetkisine sahip bir kurumdur ki bu yetki böyle bir kuruma ihtiyaç duyulmasının en önemli nedenidir. Kurumsal olarak bir üst kurul gibi çalışacak olan Sivil Toplum Koordinasyon Kurumu sivil bir görünüme sahip olmalıdır. Toplumun her alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının devletle olan ilişkilerinin en hızlı şekilde yürütebilecek, yürütülen faaliyetlerde

⁸⁷ Erdoğan,Özcan “sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınmada sivil toplum kuruluşlarının rolü: türkiye örneği ve bir model geliştirme önerisi” adlı yüksek lisans tezi, Ankara- 2004 s. 179-181

STK'lara rehberlik yapabilecek uzman personellerin çalışacağı kurum dinamik bir kurum olacaktır. Bu dinamiklik, devleti ve her türlü işleyişi bilen kamu görevlilerinin ve sivil toplumun içinden gelen koordinatör pozisyonunda olan sivil çalışanlar eliyle sağlanır. Bu kurum bünyesinde her türlü kamu kurumundan alınan, genç, dinamik ve geldiği kurumu çok iyi bilen uzmanlar yer alacaktır. Böylece örneğin bir spor derneğinin, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü ile, bir kültür derneğinin Kültür Bakanlığı ile ya da uluslar arası faaliyette bulunmak isteyen bir derneğin İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı gibi kurumlarla olan iş ve işlemleri bu kurum aracılığı ile çok hızlı bir şekilde sonuçlandırılarak STK'ların etkinliği artırılabilecektir. Aynı kurum ülkede ihtiyaç duyulan hizmet alanlarını tespit edip raporlar düzenleyerek, mevcut veya kurulacak olan sivil toplum kuruluşlarına faaliyetlerinin yönü noktasında yol gösterici olacaktır.

Son olarak, günümüzde kamu sektöründeki işleyişi etkin ve düzenli hale getirmek için birçok düzenleyici ve denetleyici kurum ve kuruluş söz konusu iken(Kamu Etik Kurulu, omdusmanlık vs) , ve özel sektörde düzenli işleyişi ve etkinliği temin edecek çalışmalar yürüten birçok üst kurul(BDDK, EPDK, RK) varken, üçüncü sektör olarak adlandırılan sivil toplum kuruluşları alanında böyle bir kurumun olmayışı çok önemli ve bir an önce giderilmesi gereken bir eksiklik olarak görülmektedir.

SONUÇ

1930'lu yıllarda bir sorun olarak algılanmaya başlanan "kalkınma" ikinci dünya savaşının akabinde de bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. O yıllarda kalkınma iktisadının alt disiplini kalkınma kavramı (ilerleme ya da gelişme de denebilir) iktisadi büyüme olarak ele alınmıştır. Bu anlayışa göre bir ülkenin iktisadi büyümesi kabaca GSMH'daki artışlara bakılarak değerlendirilir. İktisadi alanın iyi yönetilmesi ve büyümenin devamlılığı esastır. Başka bir deyişle, merkezinde "büyüme" sorununun yer aldığı bu dönemdeki kalkınma anlayışı, "ekonomi endeksli" bir anlayıştır.

Ekonomi endeksli kalkınma anlayışının hâkim olduğu 195-1960'lı yıllar boyunca gelişmiş ülkelerde "gönüllü organizasyonlar" adı altında faaliyet gösteren ve daha çok az gelişmiş ülkelerin temel ihtiyaçlardan yoksun toplumsal kesimlerine "insani yardımlar" şeklinde küçük ölçekli çabalar ile kaynak transferlerine aracılık ettikleri görülmektedir. Gönüllü organizasyonların faaliyetleri, büyüme merkezli kalkınma modelini sorgulama çabasında olmadan bir takım spesifik yardım projelerini gerçekleştirme ve hükümetlere ya da yerel idarelere tavsiyelerde bulunma düzeyinde kalmıştır. Ancak burada sivil toplumun organize olması, örgütler kurarak faaliyet göstermesi gelişmesinin merkezindeki anlayış üzerinde durmak gerekir. Bu anlayış "gönül" anlayışıdır. STK'ların en temel unsurunu oluşturan gönüllü insanlar sahip oldukları gönül anlayışıyla, Ekonomi endeksli kalkınmada sadece kendi karını en üst düzeye çıkarmayı düşünen ekonomik insanların (homo economicus) aksine, kendileriyle birlikte başkalarını da düşünürler onların da kalkınmaları için çaba sarf ederler. Hatta STK'lardaki gönül anlayışı, başkalarını, ötekileştirmeden düşünmeği ve onların(toplumun) refahı için çalışmayı ifade eder. Bu durum daha önce sivil toplumun özelliklerinden bahsederken değindiğimiz "etik" konusuyla ilgilidir. Evet, STK mensupları hiç bir zaman bireysel çıkarlarını ön plana alamaz. Yaptıkları eylemler, mensubu oldukları STK'nın var oluş nedeni olan, "daima toplumun yararına çalışma" ilkesidir.

1990'lı yıllardan itibaren uluslar arası sistemde meydana gelen gelişmelerle birlikte, büyüme merkezli kalkınma yaklaşımı ve STK'ların rolü değişmeye başlamıştır. Politik açıdan S.S.C.B'nin yıkılışı, Doğu Avrupa'nın çözülmesi, giderek artan ulusal bağımsızlık mücadeleleri, etnik kargaşalıklar, ekonomik açıdan; çevre

kirlenmesiyle ekolojik dengenin bozulmaya başlaması, sürdürülebilirlik gerçeği, sosyolojik açıdan; AIDS, uyuşturucu... gibi sorunlar, insanı kalkınmanın bir metası olarak gören kalkınma modellerinin ve genel anlamda Ortodoks İktisadın sorgulanmasına neden olmuştur. Büyüme merkezli kalkınma anlayışının dünyayı getirdiği nokta, açlık, etnik ayrılıklar ve ekolojik felaketler olarak dile gelirken, kalkınma sorunsalında büyüme merkezli anlayıştan “insan merkezli” kalkınma anlayışına geçilmektedir. İnsanı merkeze alan bu yeni kalkınma/ gelişme anlayışı, kalkınmayı salt ekonomik bir süreç olarak tanımlayan geleneksel eğilimden farklı olarak, ekonomik iyileştirmenin yanı sıra, insanların, sosyal, siyasal, kültürel, eğitim ve sağlık ile ilgili haklardan yararlanabilmelerini sağlayacak genel koşulların varlığını da kapsar.

Sökonusu değişim paralelinde STK’larca yürütülen faaliyetler hem ulusal düzeyde hem de uluslar arası düzeyde çok önemli hale gelmiştir. Dünyada yaşanan toplumsal gelişmeler paralelinde gelişim gösteren sivil toplum kuruluşları, toplumsal ihtiyaçların giderilmesi, toplumlar arası sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınmışlık sorunlarının çözülmesi gibi fonksiyonlarının yanında, her türlü demokratik hak ve özgürlüklerin kullanılması noktasında gösterdiği gelişimle, toplumlardaki değişim ve gelişim sürecini hızlandırıcı bir fonksiyon da eda etmiştir.

Gösterdiği gelişmeler neticesinde, kamu sektörü ve özel sektör yanında “üçüncü sektör” veya “gönüllü sektör” adıyla yeni bir sektör haline gelen sivil toplum kuruluşları yirmi birinci yüzyıl dünyasında çok daha önemli fonksiyonlar eda eder hale gelecektir.

KAYNAKÇA

ACI, Esra Yüksel. Dr; "Kalkınma Sürecinin Yeni Aktörleri Sivil Toplum Kuruluşları" Ekim 2005

ACI, Esra Yüksel. Dr; "Kalkınma Yaklaşımları bağlamında uluslar arası sivil toplum kuruluşlarının kısa tarihi üzerine bir değerlendirme" www.ceterisparibus.net/arsiv.html

AKSAKOĞLU, Yiğit " STK lar için Savunuculuk Rehberi" Kasım- 2006, Ankara

ARNDT H.W., (1981), "Economic Development: A Semantic History", Economic Development and Cultural Change, Vol:29, No:3.

ATO, "Ab Kapsamında Sivil Toplum" çalışma raporu, 2004

BAŞKAYA Fikret, (1994), Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara

BENDİX Reinhard, (1995), "Sanayileşme, Modernleşme ve Kalkınma", Sosyoloji Yazıları, Der: İhsan Sezal, 3. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa

CENGİZ Yavilioğlu'nun C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2002 "Kalkınmanın Anabilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri"

CHENERY Hollis, (1988), Handbook of Development Economics, Ed: T. N. Srinivasan, Amsredam, North Holland

DEMİRAL, Mehmet; "Türkiye'de sosyal sermaye kapsamında sivil toplum kuruluşları sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınma sürecindeki rolü" Akademik Bakış sayı 13-2007

DEMİRCAN, Sunay (2003). Türkiye'de Sivil Toplum ve Avrupa Birliği, Yayınlanmamış Rapor.

DOĞAN, İlyas. Doç.Dr."Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum" Aralık 2002

DUBE S. C. (1988), Modernization and Development, London, Zed Books Ltd

EDWARDS, Don (1998) "ABD'de Sivil Toplum Kuruluşları Arası İletişimin Dünü ve Bugünü", Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Beşinci Oturum

ERDOĞAN, Özcan "sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınmada sivil toplum kuruluşlarının rolü: türkiye örneği ve bir model geliştirme önerisi" adlı yüksek lisans tezi, Ankara- 2004

FLAMMANG R. A. "Economic Growth and Economic Development; Counterparts or Competitors?", Economic Development and Cultural Change, Vol: 28, No:1

FOUCAULT Michel, (1994), Kelimeler ve Şeyler, Çev: M.Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara

FREYSSINET Jacques, (1985), Azgelişmişlik İktisadı, Çevirenler: M. Ali Kılıçbay-TEZER Öçal, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara

GANDHI Raj S. (1987), "Modernization and Development in the Third World: A Critical Assessment", International Journal of Contemporary Sociology, Vol:24, No:1-2, January-April

GÜDER, Nafiz; Sivil Toplumcunun El Kitabı, s. 15, Kasım 2004- Ankara

GÜRAN Yumuş, İbrahim ve Arş. Grv. Kar, Abdurrahman, "Nüfus Artış Hızının Düşürülmesi İktisadi Kalkınmayı Artırır mı" s. 3, www.bilgiyonetimi.orgHATEMİ, Hüseyin (1997). "Sivil Toplum Örgütü Ne Demek Olsa Gerek?", Yeni Türkiye (Sivil Toplum Özel sayısı), sy. 18

JEANNIERE Abel, (1994), "Modernite Nedir", Çev: Nilgün Tural, Modernite Versus Postmodernite, Der: Mehmet Küçük, Vadi Yayınları, Ankara

JUSTMAN Moshe and TEUBAL Morris, (1991), "A Structural Perspective on the Role of Technology in Economic Growth and Development", World Development, Vol:19

KALEAĞASI Bahadır, "Devlet Sivil Toplum İlişkisi" www.stgp.org/makaleler/devletsiviltoplum.pdf

KERR Clark ve diğerleri, (1973), Industrialism, and Industrial Man, Harmondsworth, Penguin

KEYMAN, E Fuat; "Türkiyede Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlıklar İçinde bir Vaha" STGM 2006 Ankara

KORTEN, C. David (1987). "Third Generation NGO Strategies: A Key To People-Centered Development "

KİLİ Suna ve Gözübüyük Şeref, (1985), Türk Anayasa Metinleri "Sened-i İttifak'tan

LLYOD Reynolds G., (1996), "Tarihsel Perspektiften Ekonomik Kalkınma", Çev: S. Öztürk, Kalkınma İktisadı: Yükselişi ve Gerilemesi, Der: Fikret Şenses, İletişim Yayınları, İstanbul.

LARRAİN Jorge, (1995), İdeoloji, Kültür ve Kimlik, Çev: N. Nur Domaniç, Sarmal Yayınları, İstanbul

MAZRUI Ali A., (1995), "Sosyal Darwinizmden Günümüz Modernleşme Teorilerine: Bir Tahlil Geleneği", Sosyoloji Yazıları, Der: İhsan Sezal, 3. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa

MEHMET Türkay, (1995), "Gelişme: Kavramsal Köken ve Yorumlar", Gelişme İktisadı, Editörler: Tamer İşgüden vd. Beta Yayınları, İstanbul

MYİNT Hla, "An Interpretation of Economic Backwardness", The Economics of Underdevelopment, Ed: A.N. Agonvale and S.P. Singh, A Galaxy Book, Oxford Universty Press, New York

NIXSON Frederick, (1984), "Economic Development: Utopian Ideal or Historical Process", METUStudies in Development, Vol: 11, No: 1-2.

ODABAŞI, Funda; "Sivil Toplum" 2005 İstanbul

ÖZTÜRK, Nazif " Yoksulluk ve Sivil Toplum Kuruluşları" adlı sunu, "YOKSULLUK" Deniz Feneri Yay. Temmuz 2003!

ÖZASLAN, Muhsin; Sarpaşan, Cemal; Özalp, Ali ; Kaya, Özer; İÇİŞLERİ BAKANLIĞI Dernekler Denetçisi ve Yardımcıları, "Deniz Feneri Derneği Denetim Raporu-2007" s. 3-4, İBDDB.

ÖZGÜVEN Ali, (1988), İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması, Filiz Kitabevi, İstanbul

PEKER Kemal, (1943), Fındık, İktisadi Kalkınmada Önemi, Yenigiresun Basımevi, Giresun

PERROUX François, (1961), "Qu'est-ce que le Developpement", L'idee du Progres Devant la Acience Economique de ce Temps

PETERSON Wallace C., (1994), Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme, Çev: Talat GÜLLAP, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum

SALTIK, Ahmet (1995). "Çağdaş Toplumlarda STKTarm Sosyo-Ekonomik Temelleri", Gönüllü Kuruluşlar Konferansı, 28-29 Mart 1995, sf. 21-40. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını.

SARUP Madan, (1995), Postyapısalcılık ve Postmodernizm, Çev: A.Baki Güçlü, Ark Yayınevi, Ankara

SMELSER J. N. (1967), "Towards a Theory of Modernization" ; aktaran Üşür İşaya, (1999), "Sanayileşme: Kavramdan Tipolojilere", Türk-İş 99 Yıllığı, Cilt: 2, Ankara

SMİTH Adam, (1985), Ulusların Zenginliği, Birinci Baskı, Çev: Ayşe Yunus-MEHMET Bakırcı, Alan Yayıncılık, İstanbul

UĞUR, Aydın (2001). "Yeni Demokrasinin Yeni Aktörleri", Taciser Ulaş (der.) Merhaba Sivil Toplum içinde, istanbul: Helsinki Yurttaşlar Demeği Yayınları.

UNDP 1998 Türkiye İnsani Gelişme Raporu,özet

URAL, Engin (1995). "Gönüllü Kuruluş Kavramına Genel Bir Bakış", Gönüllü Kuruluşlar Konferansı. 28-29 Mart 1995, s.16 , Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını.

ÜŞÜR İşaya, (1999), "Sanayileşme: Kavramdan Tipolojilere", Türk-İş 99 Yıllığı, Cilt: 2, Ankara

VİNER Jacop, (t.y.), "The Economics of Development", The Economics of Underdevelopment, Ed: A.N. Agonvale and S.P. Singh, Oxford University Press, New York

WOOD'S, Adele (2000). **Facts About European NGOs Active in International Development, International Development**, Development Centre Studies, Development Centre of the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD).

YAVİLİOĞLU Cengiz, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2002, "Kalkınmanın Anabilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri"

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu" Vakıflar Dergisi, Ankara 1984

YÜKSEL, Hasan, "Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü(1585-1683) Sivas 1998

www.tesev.org.tr/projeler/proje_gelisme_rapor1998.php

www.step.org.tr Sivil Toplumun tanımı, Sivil Toplum Endeksi Projesi,